

૫૮૩૨

૧૫/૩૫

નવીન

લલીતા દુઃસ્વર્શક નાટક

કાલ વખત પ્રગટ નહી થયેલું

સ્ત્રીને પ્રસીદ્ધ કવિ

બુકસેલર ભગવાનદાસ દેવશીભાઈ

મુ. ત્રીયાવાડા રેશન.

સં. ૧૯૨૪

સંવત ૧૯૫૦

અમદાવાદ

વિનિમય હાથિપાસ સામે પાનાચાઈની

વાલીના મેજાઉપર વિનિમય પ્રેસમાં

ઉશ્વરદાસ જેકજીવાસે છાપ્યું.

આ ચોખ્ખી અને ૧૯૬૭ ના ૨૫ મા ચાક્ર મુજબ

રજાપૂર કરાવી છે તે તે સંખ્યા સરેલક પ્રગટ

કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે

કીમત રૂ. ૦-૧૦-૦

નવીન ૫૮૩૯
લલીતા દુઃસર્સક ન ટક.

કોઈ વખત પ્રગટ નહી થયેલું

રચીને પ્રસીદ્ધ કરનાર.

પ્રુકસેલર ભગવાનદાસ દેવશીભાઈ

મુ. નીગાળા સ્ટેશન.

આવૃત્તી ૧

પ્રત ૧૫૦૦

સને ૧૮૯૪

સંવત ૧૯૫૦

AHMEDABAD.

WISHWESWAR PRESS.

આ નાટક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ મુજબ

રજીસ્ટર કરાવ્યું છે ને તે સંબંધી સર્વ હક પ્રગટ

કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે

કીમત રૂ ૦—૧૦—૦

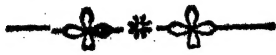
પાત્રો.

- સુત્રધાર—ખેડ લજવી બતાવનાર.
નટી—તેની સ્ત્રી.
જીવરાજ—ચંપા નગરીનો શેઠ.
કમળા—તેની સ્ત્રી.
લક્ષ્મીતા—તેની પુત્રી.
પ્રભાવતી—તેની સખી.
શાંતીરામ—જીવરાજ શેઠનો કુળ ગોર.
પંચીરામ—જીવરાજ શેઠનો વિશ્વાસુ આજ્ઞા.
દંભરાજ—સ્નેહપુરનો શેઠ.
કુંડશા—તેની સ્ત્રી.
નંદન—તેનો પુત્ર.
કજીઆ—તેની પુત્રી.
બુધ્ધીબળ—દંભરાજનો મીત્ર.
ગુલાબ—તેની સ્ત્રી.
છળદાશ—તેનો મીત્ર.
પ્રીયવંદા—સ્નેહપુરની ગણીકા.
દાસી—તેની.
કઠોરસીંહ—છળનો કપટી મીત્ર.
કામાંધસીંહ—પર્વતપુરનો રાજા.
રત્નો—છળદાસને બાતમી લાવી આપનાર ચાકર,
ચંદ્રાવળી—કનકાપુરીની ગણીકાની બેન.
અમયસીંહ—ચંપાનગરીનો રાજા.
સુર્યસીંહ—તેમનો પુત્ર લક્ષ્મીતાને બતાવનાર.
આર્વતી—પંચીરામની સ્ત્રી.
મથુર ને મોહન—તેનો પુત્ર.

સીપાઈ, ખારવાઓ, નાગરીકજનો ઇત્યાદી.

નવીન

લલીતા હુખદર્શક નાટક.

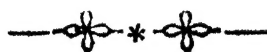


પ્રવેશ ૧ લો,

સુત્રધાર—(પ્રવેશ કરી) આર્ય સદગ્રહસ્થો આજે આપ ખેલ જોઈ
 મનરંજન કરવા માટે પધાર્યા છો તો એકાગ્ર ચીતે શ્રવણ
 કરશો નાટકકળા કરવાનું મુળ કારણ એજ કે આપણા આ
 ર્ય. બંધુઓની પડતી સ્થિતિ જોઈ મારું ચીત બહુ શોકાય-
 માન થયું હોંદને અસલ પાયરીએ પહોંચાડવા મારું મન
 ઘણું લોભાણું તેવામાં નીગાળા નીવાસી ભગવાનદાસ કૃત્ય આ
 લધુ ઉપદેશક ગ્રંથ બાંધવામાં આવ્યો તે ઉપરથી પાત્રોની
 ગોઠવણી કરી હોંદના હિતેચ્છુ તરીકે નીકળી પડ્યો છું આ
 ઉપરથી સુમોઘનુ ગ્રહણ કરી મારા આર્ય ભાઈઓ સુધારાના
 સારથી થઈ પડે એવી નીરંતર આશા રાખું પરમકપાળુ
 જગતનીયંતા મારી મનોવૃત્તિ સફળ કરશે આ ખેલની નાયક
 મહાન સતી નવીન લલીતાનો સંબંધ એક ઉચ્ચ કુળના વ્યભી
 ચારી ગુમાર માણસ સાથે થવાથી તેને કેવું કષ્ટ સહન કરવું
 પડ્યું તે આ ઉપરથી સેહેજ જણાઈ આવશે પોતાના પતિ
 વૃતા ધર્મના રક્ષણને કાળે કેવી કેવી મુસીબતો વેઠી પોતાના
 વહાલા પ્રાણુનીપણ દરકાર ન કરતાં જોખમ ભરેલાં સંકટો
 માં ઉતરી પડી પોતાની મનોવૃત્તિ સફળ કરી. તેનો આખો
 હુખ ચીતાર આ ઉપરથી જણાશે માટે ચીત્તને સ્થિર કરી
 શ્રવણ કરવા બરાબર લક્ષ આપશો એવી મારી નમૃતા પુ-
 નક વીરુપતી છે [નટી પ્રત્યે) પ્રાણુ પ્રીયા ઉપરની બીનાનો
 સત્યરૂપી દેખાવ આર્ય સભાજનોને આપવાનો છે તો તેમાં
 કાંઈપણ વીધન ન લાવતાં પરમ દયાળુ પાર ઉતારે માટે તે
 મની સ્તુતી કરવા આકાંક્ષા રાખું છું.

નટી—જેવી પ્રાણુનાથની આજ્ઞા.

સુત્રધાર— } મારા ભાગ્ય તણો નહીં પાર.
 નથી— } આજે આનંદનો નહીં પાર, ઇશ્વર મહન મતી તારી,
 દુવારકામાં આપ બીરાજો; સૌના સરજનહાર;
 તમ લીલાનો પાર ન આવે, વરણવું શું વીરતાર. આજે.
 દ્રૌપદીની લગ્ન રાખી, નરસૈને આપ્યો હાર;
 હીરણ્યકંશને હાથે માર્યો, ઉમાયો પ્રેહેલાદ. આજે.
 પાંચ પાંડવની પ્રતીમા પાળી, કૌરવનો સંહાર;
 સમાજશાનું સત્ય સાચવ્યું. ખરે ખાંડાની ધાર. આજે
 એનેક સંતની શેવા બજાવી, સૌની પુરી આશ;
 કરજોડીને કરે વીનંતી, ભગવાન તમારો દાસ. આજે.



પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—જીવરાજ શેઠની અંપાનગરીમાં હવેલી.

ધાત્ર—જીવરાજ કમળા શીપાઇ અને પાછળથી સાંતીરામ ગોર.

જીવરાજ—પ્રાણપ્રીયા આપણી ઉમર પચાસ વર્ષની થવા આવી
 તદાપી પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયું નથી. તેથી મારે મન ઘણું
 ચીંતાતુર રહ્યા કરે છે કેમકે પુત્ર વીનાનો જન્મ વૃથા છે
 અપુત્રવાળાનો સ્વર્ગમાં પણ સમાસ થતો નથી આપણે પુર્વ
 ભવે અચામ પાપ કરેલાં તેથી પુત્ર વિનાની સ્થિતી ભોગવ
 વી પડે છે ઇશ્વર અમારા અપરાધ ક્ષમા કર ક્ષમા કર,

[અશ્રુપાત કરે છે]

કમળા—પ્રાણુનાથ આપ એકાએક ચીતને વ્યગ્ર કરી નાંખવું એ
 આપને ઘટીત નથી. વીધીના લેખ કદી ફરવાના નથી માટે
 તેમાં કાંઈપણુ શોક કરવો નહીં પરમકૃપાળું સૃષ્ટી નીચંતા
 એ આપણને જે પુત્રી આપી છે તેને સારે ઠેકાણે પરણાવી
 લઢાવો લઈએ તો આપણો અવતાર અંશ માત્ર પણ
 સફળ થાય.

જીવરાજ—પ્યારી તાર કહેવું વાસ્તવીક છે. ઇશ્વરે જેમ ધાર્યું હશે

તેમજ થશે. માટે લલિતાની ઉંમર ૧૩ વરસની થવા આવી છે તો સાઈ જિંયા કુળનું ધર તથા તેને મળતા સ્વભાવનો વર ગોતવા માટે આપણા કુળગૌર શાંતીરામને મોકલીએ તો ઠીક કે નહીં.

કમળા—મારા નયન વીલાસ હવે વીલંબ કરવાનો વખત નથી. માટે “ક્યું તે કામ” તેથી જે ગૌરને મોકલવા આપે વીચાર ધારેલો છે તેને સમક્ષ બોલાવા માટે સીપાઈને ફરમાવો.

જીવરાજ—(શીપાઈ પ્રત્યે.) આપણા કુળગૌર શાંતીરામને બોલાવી લાવો.

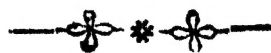
શીપાઈ—જેવી શેઠ સાહેબની આજ્ઞા. (શાંતીરામ ગૌરને તેડી લાવી હાજર કરે છે)

શાંતીરામ—જીવરાજ શેઠ હું આપને આશીર્વાદ આપું છું.

જીવરાજ—મહારાજ પાય લાગીએ. આપને અત્રે બોલાવવાનું ફક્ત એટલું જ કારણ છે કે લલિતા બેન બાર તેર વરસની થઈ છે તો કુળની રીતી મુજબ નામીયુ વર જોઈ સગપણ કરવા તમને મોકલવાનો વીચાર ક્યો છે જીવ ને દાંત બળાવવા પડેજ નહીં માટે જેમ તમારી નજરમાં સાઈ લાગે તેમ ખુશીથી કરજો.

શાંતીરામ—બહુ સાઈ શેઠ સાહેબ તેમ કરવાને તૈયાર છઉં પણ વાટ ખરચીને માટે રૂપીઆ બસે જોઈશે તે આપો.

જીવરાજ—બહુ સાઈ મુન્યમ પાસેથી લઈ વેળાસર વીદાય થાઓ.
(રૂપસીન પડે છે)



પ્રવેશ ૩ જો.

(સ્થળ) જીવરાજ શેઠની કુલવાડી.

પાત્ર—લલિતા-દાસી-પાછળથી પ્રભાવતી.

લાવણી.

લલિતા— ભરજોબન મદમાતી, જીવાની મારી;

લલ્લીતા દુષ્પ દર્શક નાટક.

અંખાએ બીડી બાથ, કેતકી ભારી.
ભમર કરે ગુંગણ, અતીશે આંહી;
આલતા વૃક્ષની સાથ, કેવી લપટાઈ.
જોઈ અંખો નાગરવેલ, દીલતો દાજે;
સજોડ મળી છે સર્વ, હેતથી આજે.
આ વૃક્ષ પ્રમાણે ઇશ, જોડ મુજ દેજે;
અબજા કેરી આ અર્જ, અંતરમાં લેજે.

દાસી—બાઈ સાહેબ આપને મળવાને માટે પ્રભાવતી બા પધારે છે
(પ્રભાવતી આવે છે)

પ્રભાવતી—લલ્લીતાબા છેતો ખુશીમાં કે.

લલ્લીતા—વળી જોન ખુશી તો હમણાં ક્યાંથી હોય આ બાગમાં
હું ફરતી હતી જોતાં જોતાં અનેક તરેહની વૃક્ષ રૂપી પ્રી-
આઓ પોતાના પ્રીતમની સાથે ગુંગણો કરતી જોઈ માર
ચીત કામાગ્નીથી બેદાઈ જાય છે (પોતાના સ્તન તરફ
જોઈ) જોન મારાં કમળો કેવાં પ્રફુલ્લિત થયાં છે અરે આ
માધુ વનની સુવાસ લેનારો બોગી ભમર કોણ જાણે
ક્યારે મળશે.

પ્રભાવતી—જોન નીરાશ નહીં થા તારું દુષ્પ તારા ચેહેરા પરથી
જણાઈ આવે છે પણ ધીરજનાં ફળો મીઠાં છે અહા શી
તારી સૌદર્યતા છે હે વીશ્વંભર બાળકીઓ ઉપર કૃપા કરી મારી
પ્રીય સખીને તેના જોવોજ પતી આપવા કૃપાદ્રષ્ટી કરજે.

લલ્લીતા—આપનો આશીરવાદ ફળો પણ પ્રીય જોની મારું વીર-
દાગ્નીતું અપાર દુષ્પ મારી માતૃશ્રી આગળ કહેતાં સ્મર પામું
હું અને સૌ પામેજ તો જોની ઉપર દયા લાવી આપ
વાકેફ કરશો.

દાસી—બાઈ સાહેબ એક સીપાઈના મુખથી મેં સાંભળ્યું છે કે
આપનું વેત્તીશાળ કરવા શાન્તીરામ ગોરને મોકલ્યા છે.

પ્રભાવતી—દાસી તું લલ્લીતાબાની મશ્કરીતો નથી કરતી.

દાસી—અરે બા એવી તે મશ્કરી ગાય હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક સ-

ત્ય કહું છું.

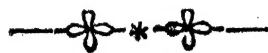
લલિતા—દાસી આ વધામણીની દાખલ આ કોસ્તલ મણીને
હાર તારા કંઠની વીશે આરોપું છું.

પ્રભાવતી—જેની તમારું મુખારવીંદ કામ દેવની પીડથી નીસ્તે-
જ હતું તે અથાગ સૌદર્યતામાં આવી ગયું છે જ્યારે અત્યા-
રેજ પ્રાણ પ્યારાનો સ્પર્શ થયો હોય નહીં.

લલિતા—હા બા થાયજ તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી આપને પણ
એક દહાડો તેવો સમય આવ્યો હશે.

પ્રભાવતી—પ્રીય જેની દરેક સ્ત્રીને થાય આતો જરા મનરંજન
કરવા માટે અમસ્થી કહું છું પણ સમય ઘણો થઇ ગયો છે
તો રજ માગૂં છું.

લલિતા—ખુશીથી પધારો કાલે જરૂર આવજો, [જાય છે]



પ્રવેશ ૪ થો.

[સ્થળ] સ્નેહપુરમાં દંભરાજની હવેલી.

પાત્ર—દંભરાજ કર્કશા કળ્યા અને ખાછળથી શાન્તીરામ.

કર્કશા—સાંભળ્યું કે આપણો નંદન પંદર વરસનો થવા આવ્યો
તોપણ સગપણની વાતતો ઉચારતાજ નથી.

કળ્યા—બા એની કાંઈ મારા બાપાને ચીનતા નથી મોટી મોટી
વાતો કર્યા કરે છે પારકા કામમાં ડાહ્યા પણ ધરતું તો મા
થેથી ઉતારી મુક્યું.

દંભરાજ—તારો સ્વભાવ તો સુધાર્યોજ નહીં જ્યારે હોય ત્યારે
વધુ પડતું બોલા કરે છે મોટા તાનાતું માન પણ નથી
રાખતી તમારામાં વહુ શી રીતે પોહાશે તેનો વીચાર થયા
કરે છે.

કળ્યા—હજૂતો બાહને પરણાવ્યો નહીં ત્યાંતો કહે છે કે વહુ
શી રીતે પોહાશે.

કર્કશા—કુળઆ આપણે તો તેની ગણત્રીમાંજ નહીં નંદનને પરણાવવાની વાત કાઢી ત્યારે તેને એક બાળુપર ઢાંકી દઇતો-
ફાન કરવાનાં બહાનાં કાઢ્યા કરે છે.

દંભરાજ—ભેશ છાની માની તને કોણ બોલાવે છે. અમસ્થીજ બ્યારે હોય ત્યારે કુળઓ કરવા ઉભી થાય છે હંજુ નંદન બહુ મોટો થઈ ગયો છે ધીરજથી સૌ વાનાં સારાં થશે હું કાંઈ નથી સમજતો પણ આપણા કુળ પ્રમાણે કરવું કે અરહુસોને આંબણી.

શાન્તીરામ—(નેપથ્યમાં) દંભરાજ શેઠની હવેલી ક્યાં છે.

દંભરાજ—(પોતાનું નામ સાંભળી બારણે જઈ શાન્તીરામ ગૌર ને અંદર તેડી લાવે છે.

શાન્તીરામ—શેઠ તમારા સરખું એક કામ પડ્યું છે તે એજ કે અંપાવતીના નગરશેઠ જીવરાજભાઈએ તેમની પુત્રી લ-
લ્કીતાબાનું વેચીશાળ કરવા માટે મને દેશાવર મોકલેલ છે મેં
ધણે ઠેકાણે તપાસ કર્યો પણ ક્યાંઈ માબાદાર ધર વર મ-
ળ્યા નહીં આં શેહેરમાં આવી પુછી જોતાં આપની બહુ
તારીફ સાંભળી વળી આપના પુત્ર ચી-નંદન પણ કુંવારા
છે તેથી અત્રે આવેલું છું.

દંભરાજ—(સ્વગત] જીવરાજ શેઠ બહુ આબરૂદાર ખાનદાન મા
ણસ છે લલ્કીતાને પણ મેં નીહાળેલ છે. અહા શું તેનું સ્વરૂપ
એવી અબળાને મારા કરપનંદન સાથે પરણાવીશ તો તે બીચારી
જન્માતર સુધી દુખી થશે ત્યારે તો શું હાથમાં આવેલ લાભ
જવા દેવો નાના કદીજ નહીં પણ મહારાજને ફસાવશું ત્યારેજ
થશે કેમકે નંદનને જોઈને તો વરાવશે નહીં માટે પ્રથમ ર-
ચવો પડશે [ચાસન] ગૌર મહારાજ તેમ કરવાને હું ખુ-
શી છું અત્યાર સુધીમાં અમારી આબરૂ પ્રમાણે ધણાં શ્રી-
ફળ આવી ગયા પણ કોઈનું માન્ય રાખ્યું નથી કેમકે અ-
મારા જેવું આટલામાં કોઈનું નામીયું ધર નથી જીવરાજ
શેઠને પણ હું સાચી રીતે પીછાડું છું તેઓ પૈસાદાર ખરા

પણ કુળમાં અમારાથી નીચા તો પણ તમારૂં માણું કમુલ
રાખવા ખુશી છું પણ નંદન ગામ ગયેલ છે તો શી
રીતે બનશે.

શાન્તીરામ—(સ્વગત) શેઠેરમાં આ શેઠની પ્રખ્યાતી સારી છે જો-
વામાં પણ ખાનદાન લાગે છે તો પછી મુઠરતીઆ જોવાની કાંઈ
જરૂર નથી. (ચાસન) હાજર હોય તો બલે નહીં તો થયું.

દંભરાજ—હું તમને અગાઉથીજ કહું છું કે તેના મામાને ત્યાં
વીવાહ છે તેથી તેણે નંદનને અગાઉથીજ તેડાવ્યો છે કાર-
ણ કે તેને ખર્ચ ખુટાણે નોંધ રાખવો પડે તે નંદન વી-
ના રાખી શકે તેટલી કાંઈનામાં સામરથી ન મળે માટે તે
તો ત્યાં ગયેલ છે જો તમારી ખુશી હોય તો ચાંદલા કરો
અમારે કંઈ જરૂર નથી.

શાન્તીરામ—શેઠ સાહેબ તમારા બોલવા ઉપરથીજ એમ લાગે
છે કે નંદનનામાં કાંઈ કહેવાનું નહીં હોય માટે હ્યો આ
શ્રીકૃષ્ણ અને કંકાવટી ને ચોખ્ખા લાવો.

દંભરાજ—તો જેવી તમારી ખુશી પણ રૂ. ૭૫૧ અગાઉથી
જોઈએ અમારામાં પુરતનો ધારો છે માટે રૂપિઆ બાજેઠ
ઉપર મુકો.

શાન્તીરામ—શેઠજી અમારા દેશમાં એવો રીવાજ નથી.

કર્કશા—તમારે ન હોય તો બલે પણ અહીં ચાલશે નહીં.

શાન્તીરામ—જીવરાજ શેઠનો એવી બલામણુ પણ નથી.

કર્કશા—ત્યારે બલામણુ લઈને આવો. નામીયાં ઘર અમસ્થા
નહી મળે.

શાન્તીરામ—હ્યો ત્યારે આ ચાલ્યો.

દંભરાજ—(સ્વગત) આતો હાથમાંથી જરો કે શું (ચાસન)
ગોર મહારાજ તમે સાથે ન લાવ્યા હોતો અમારે કાંઈ અણુ
વીચાર નથી. પછી મોકલાવી આપજો.

કજીઆ—બાપા એમ અમારે કરવું નથી. રૂપિઆ તો પેટેલા જોઈ

શે આપણે ક્યાં કન્યાની ખોટ છે ગેર મહારાજ રસ્તો પકડો.
 શાન્તીરામ—જેવી તમારી મરજી (હવેલી ખારણે નીકળી) હું
 આમ એકલહઠ પકડું છું તે વ્યાજબી નથી કરતો શેઠને
 ક્યાં રૂપિયાની તાણ છે પણ સ્વહાથેજ આવું નામીયું ધર
 છોડી દેવું એ ઉચીત નહીં શેઠના ધરમાં ગણુ કરવા જાઉં છું
 પણ શેઠનોજ ઠપકો મળશે માટે બાણમાં આવેલ લાડવો
 તો જવા દેવો નહીં માટે ચાંડલાજ કરું (મેહેલમાં પાછો
 દાખલ થાય છે) શેઠજ આપની મરજી મૂજબ કરો.

દંભરાજ—કજીઆ બા ચોખા કંકાવટી લાવો.

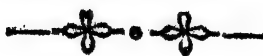
કજીઆ—ના ના અમારે તો એમ નથી કરવું રૂપિયા પેહેલા જોશે.

દંભરાજ—તને શી ખબર પડે સાકરમાં દુધ ભજે છે તે શા
 માટે અટકાવે છે જીવરાજ શેઠ ક્યાં મોળી આશામી છે લ્યો
 મહારાજ કરો ચાંડલા. (ચાંડલા કર્યા બાદ)

ગેર મહારાજ લ્યો હવે મારે દુકાને જવાનો વખત થયો છે
 તેથી હુંતો જાઉં છું કજીઆ બા પાસેથી સીધુ લેઈ જમીને
 જાને ને લ્યો આ કાગળ અમારે વેવાઈને આપજો તેમના
 ઘર આગળ તથા બાળગોપાળ સર્વના ખબર પુછજો.

શાન્તીરામ—બહુ સારું સેઠ પધારો હું પણ જમીને રસ્તે પડીશ.

(ડ્રોપ્સીન પડે છે.)



પ્રવેશ પાંચમો.

(સ્થળ) ચંપાવતીમાં જીવરાજની હવેલી.

પાત્ર—જીવરાજ, કમળા અને પછીથી શાન્તીરામ.

જીવરાજ—પ્યારી હજી સુધી આપણો મોકલેલો ગેર ન આવ્યો
 લગ્નકાળ વહી જાય છે માટે હવે તો જેમ સત્તર આવે તેમ સારું.

કમળા—સ્વામીનાથ ગેરને આવવાનો સમય ભરાઈ આવ્યો.

માટે આજ અમરજેત્રણ દીવસની અંદર જરૂર આવવો જોઈએ.
(શાન્તીરામ પ્રવેશ કરે છે)

શાન્તીરામ—જીવરાજ શેઠની સદા ચડતી કળા રહે.

જીવરાજ—ગોર મહારાજ આયુષ્ય તો લાંબુ જણાય છે કેમકે
સંભારતાજ આવ્યા પણ સમાચાર શા લાવ્યા.

શાન્તીરામ—વળી એમાં તો કહેવાપણું હોય સાંભળો.

ઇંદ્રસભાની ઢબ.

શેઠેર બધાં હું ફરી વળ્યો, ન મળે કન્યા જોડ;

ધણારે ઘર તપાસીયાં, પણ દીસેરે તેનાં ખોડ.

ફરતો ફરતો આવીયો ને, સ્નેહપુરની માંહ;

સર્વ જનોને પુછતાં, નગર શેઠ છે આંચ.

દંભરાજને ઘેર ગયો તો, તૃપ્ત થયું મુજ મન;

જેઈ દેકાણું શ્રાદ્ધે કાઢી, આપ્યું તમારું તન;

પુત્રી તમારી પુરણ ભાગી, દંભરાજ વેવાઈ;

નંદકુમાર જમાઈ તમારો, તમથી છે સવાઈ.

તારીફ તેની શી કરું હું, વર્ણવું શું વીસ્તાર;

સ્નેહપુરનો શેઠીઓને, કહેતાં ન આવે પાર.

જીવરાજ—હું પણ ખાત્રીથી જાણું છું કે તમારામાં ભુલ કદી થાયજ
નહીં હ્યો આ પાંચસે રૂપિયાની ચીઠી ખુશી થયા કે કેમ.

શાન્તીરામ—શેઠ સાહેબ તમારી કૃપા છે તો સદા ખુશીજ છઈએ
હ્યો હવે રજા માગું છું.

જીવરાજ—ગોર મહારાજ પંચારંગે.

શાન્તીરામ—ભુલ્યો શેઠ ભુલ્યો તમારા વેવાઈએ કાગળ આપ્યો
છે તે તો મારી પાસે રહી જાય છે (કાગળ આપો) વળી
૬. ૭૫૧ નું તમારી રજા શીવાય દેણું ફેરી આવ્યો છું
તેની ક્ષમા માગું છું.

જીવરાજ—(કાગળ હાથમાં) વળી શા માટે દેણું ફેરી આવ્યાછો.

શાન્તીરામ—શેઠ સાહેબ ઉપર રાગમાં જે બાળત વર્ણવી દેખા-

ડી તે મુજબ જોડાવર ન મળતાં ભટકતો ભટકતો સ્નેહપુ-

ર શેઠેરમાં ગયો ત્યાં જઈ સર્વેને પુછી જોતાં દંભરાજ શેઠની

બહુ ખ્યાલી સાંભળી તેથી લક્ષ્મીતાળાનું વેલીશાળ કરવા રા-

૨. તેના મહેલની અંદર દાખલ થયો જતાં વેત હુતો દીંગ મુઠજ બની ગયો અહા શી તેના મહેલની શોભા.

(અંધ રહે છે.)

જીવરાજ—ગોર મહારાજ વળી અંધ કેમ રહ્યા.

શાન્તીરામ—જીવરાજ બાધ તેનું વર્ણન કરવા જીભાએ પાર આ વે તેમ નથી. હું તો ત્યાં ગયો કે તુરત દંભરાજ શેઠ ન-
અતાપુર્વક પ્રણામ કરી એક ખુરશી બેસવા માટે આપી
અહા શી ખુરશીની રચના! (અંધ રહે છે.)

જીવરાજ—ગોર મહારાજ આમ ઘેલા કેમ બની ગયા છો?

શાન્તીરામ—ખુરશી જોઈ મારું ચીત્તતો સ્થીર રહુંજ નહીં નર-
દમ તે હીરા માણિક્યથી જડેલી હતી વેવીશાળ બાબતની
વાત ઉચારતાં દંભરાજ શેઠ બોલ્યા કે અમારે ધણું પૈસા-
દાર લોકો તરફથી શ્રીફળ આવી ગયા તથાપી કોઈના અ-
મે કમુલ રાખ્યા નથી પણ જીવરાજ શેઠતો બહુ આબરુદાર
તથા ધણું ખાનદાન માણસ છે તો તમારું શ્રીફળ કમુલ
રાખવા હા પાડું છું પણ નંદનકુમાર ધરે નથી તો કેમ
યશે દંભરાજ શેઠનું આવું બોલવું સાંભળી મેં વીચાર
કર્યો કે જેવી ઘરની સમ્રધી છે તેવા વર પણ હશેજ માટે
આવું નામીચું ધરે તો છોડવુંજ નહીં તેથી મુહરતીઆને
તપાસ કરવાનો વિચાર છોડી દધ ચાંડલા કરવાનું કમુલ રાખ્યું

કમળા—શાન્તીરામ એ તો તમે બહુ બૂલ ખાધી.

શાન્તીરામ—કમળાઆ વળી હું તે બૂલ ખાઉંજ નહીં શેઠની
એવી તો સમ્રધી હતી કે વર જોવાની જરૂર રહેજ નહીં.

જીવરાજ—હશે થયું તે ખરું પછી શું થયું.

શાન્તીરામ—ચાંડલા કરવા માટે ચોખ્ખા કઠાવટી મંગાવ્યા તે
વખત દંભરાજ શેઠ બોલ્યા કે અમારે એવી રીતી છે કે
૩. ૭૫૧ આપશે ત્યારેજ સગપણ થશે ત્યારે તો મેં સ-
ગપણ કરવાનો વિચાર છોડી દધ પાછો કર્યો.

કમળા—ગોર મહારાજ જેવી રીતે તમે તારીફ કરો છો તે પ્ર-
માણે હોય તો રૂપિઆથી શા માટે ડરવું જોઈએ આપણે
ક્યાં રૂપિઆની તાણ છે.

શાન્તીરામ—તમારા વિચાર મુજબ મેં પણ વીચાર કરી પાછો અંદર જઈ શેઠને કહ્યું કે રૂપિઆ અત્યારે તો મારી પાસે નથી પણ મોકલાવી આપીશ ત્યારે તો દંભરાજ શેઠે હા પાડી પણ વેવાણ તથા લલ્લીના બાંતી નહુદ ના પાડવા લાગ્યા પછે જાણીજ મુસીબતે મેં લાકડે માંકડુ વળમાડી દીધું હ્યો હવે જઈશ. (જાય છે.)

જીવરાજ—પ્રાણુ પ્યારી વર જોયા વગરનું કયું તે મને સાફ લાગતું નથી.

કમળા—પ્રાણાધાર પણ જોર તે બાબતમાં ધણો પ્રવીણ છે પણ તેણે વીચારીનેજ કયું હશે, તપાશ કરો જોઈએ પત્રમાં શું લખેલ છે.

જીવરાજ—(વાંચે છે.) સ્વરતી શ્રી ચંપા નગરી મહાસુભરધાને પુન્યા રાધે સર્વ ગુણ સંપન્ન વીવેક ભંડાર શા શ્રી પ. શા જીવરાજ ખીમચંદની ચીરંજીવી ધણી હજો પ્રતી શ્રી સ્નેહપુરથી લી. તમારા દર્શનનો અભીલાશી સદાહીત ઇચ્છનાર શા. દંભરાજ સુરચંદના ધણા હર્ષથી જ્ઞેશ્રીકૃષ્ણ વાંચશો. બાદ આપના તરફથી શાન્તીરામ જોર અત્રે આવેલ તેની સાથે મારે મીલાઈત થતાં તમારી સૌભાગ્યવંતી પૂત્રી લલ્લીતાનું વેચીશાળ અમારા ચી. નંદનકુમાર સાથે કર્યું છે રૂ. ૭૫૧ અમે અમારા રીવાજ મુજબ લઈએ છીએ પણ તમારા જોર પાસે ન હોવાથી તેણે મોકલી આપશું તેમ કહ્યું તમારા જોરના કહેવાથી રૂ. ૭૫૧ અમે એ શાહ જોગે તમારે ખાતે ઉધાર્યા છે તો તમારા ચોપડાની ત્રીશે અમારા ખાતે જમા કરશે.—આપ જેવા સુઘ વેવાઈ મળતાં મારી ખુશાલીનો પાર રહ્યો નથી નીરંતર પત્ર દ્વારાઈથી સંતોષી રાખવા કૃપા કરશે અત્રે કુશળતા છે લગ્ન પત્રીકા મોકલાવવા દીલ કરશે નહીં જોઈતું કારવતું સુમેથી મંગાવશે હેત માં વૃંધી રાખવા ઉત્સાહી થશે એજ સા. ૧૯૩૨ ના કારતીક શુદ્ધ. ૩ દા. પોતાના

કમળા—પ્રાણાધાર લખવાની લાવણ્યતા તો સારી છે અને તેજ પ્રમાણે લલ્લીતા ખાતું ધર વર હશે પણ લગ્ન પત્રીકા મોકલવા દીલ નહીં કરવી કેમકે ઉમર લાયક થતાં ન પરણા-

વીએ તો શાસ્ત્ર આધારે પરમ કૃપાળુની કુદ્રષ્ટી થાય.

જીવરાજ—હું પણ તમારાજ વીચારને મળતો છું કાલ દીનેજ
શુભ લગ્ન જોવાની પાછા જોરને સ્નેહપુર તરફ રવાના ક-
રીએ દરબાર સાહેબ તરફથી પ્રાતુસકાળે તેડું આવ્યું હતું
તો હવે હું ત્યાં જાઉં છું.

કમળા—વીલાસી કાન્ત ખુશીથી પધારો. દ્રોપસીન પડે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

(૨થળ) લલ્લીતાનો મેહલ

પાત્ર—લલ્લીતા દાસી અને પ્રભાવતી.

લલ્લીતા—દાસી શીવ પુજનનો વખત થઈ ગયો છે માટે સરે
સામગ્રી તૈયાર કર.

દાસી—જેવી બાઈ સાહેબની આજ્ઞા.

બનઝરો.

લલ્લીતા—શત્રુતી કરું શંભુ આ વાગી, દીસે ગ્રહન ગતી અતી તારી.

અબળા ઉપર કૃપા કરજો, મનમાંજોત સદા ફળજોરે.

સ્વામી આપો મુને મુખ કારી, દીસે.

શંભુ યોગ્ય વર મુને આપી, મારાં દુખમાં નાંખો કાંપી રે.

પુત્રી રક્ષણ લે દીલ ધારી. દીસે.

સન્નેડ પતી મેળવવા, કઈ શંભુ તમારી સેવારે.

કરો અર્ચુ આશ જટા ધારી. દીસે.

ધણાં શેવકોને તેં તાર્યા, દૂટ દૈત્યોને સીંહાર્યા રે.

છો ભગત વસલ ત્રીપુરાસી, દીસે.

વર્ણવું મુખથી શું વીસ્તાર, કૃપા દ્રષ્ટી કરો દયાળરે.

મુજ અર્જ હો રવીકારી, દીસે.

દાસી—બાઈ સાહેબ બાગમાં ફરવા જવાનો વખત થયો છે.

લલ્લીતા—દાસી જવું છે પણ મારા દુખની વીભાગી મારી સાણી
સહીઅર અત્રે આવવાની છે તો રો સાથે જશું.

(પ્રભાવતી પ્રવેશ કરે છે.)

પ્રભાવતી—કેમ લલ્લીતા એન હવે ખુશીમાંતો છો ખરાકે

લલ્લીતા—(હરતે મેહરે) એન ખુશીમાંતો ખરાંજના.

પ્રભાવતી—લગ્ન દીવસનું મુકરર કર્યું કેમ,

લક્ષ્મીતા—પ્રભાવતી બાતે માખતનું આપને પુછવું તે અયોગ્ય છે
તો પણ તમારા પ્રસ્નનો ઉત્તર મારે આપવોજ જોઈએ મા-
રો સદા જે પ્રાણુથી પણ અધીક પ્યારો થનાર જન્માતર
સુંધી જેતી હું અર્ચાગના રૂપે દાસી થનારી તેવા પ્રીયવતી
નો હસ્તે મેળાપ સાં. ૧૯૩૨ ના પોસ થુ. ૭ ને સોમવારે
થવાનો છે.

પ્રભાવતી—બેન હવેતો અમે કવચીતજ તમારાં કોમળ રદયમાં
યાદ આવીશું

લક્ષ્મીતા—એવું કહીજ ના બને એવી ખોટી મરકરી શા માટે
કરોછો.

પ્રભાવતી—જ્યારે અધરાત્રતનો સ્વાદ મળે ત્યારે બીજું શા માટે
સાંભરે બેન આતો જરા હાસ્ય વીનોદની દાખલ કહું છું આ-
કો મારી રદયમાં તું અને તારા રદયમાં હું એક દી :ખસ-
વાનું નથી એ ખાલી પુર્વક કહું છું.

લક્ષ્મીતા—હા બેહેન તેમજ તો પણ આજેતો જરા બાગમાં ફર-
વા માટે મારું ચીત આક્રશણ કરેછે.

પ્રભાવતી—ત્યારે ચાલો ખુશીથી આપણે ક્યાં ના છે.

(જાય છે)

પ્રવેશ ૭ મો.

(સ્થળ) સ્નેહપુરમાં દંભરાજની હવેલી.

પાત્ર—દંભરાજ—કર્કશા—કજીઆખાઈ અને પાદળથી શાન્તીરામ ગોર.

દંભરાજ— રાગ માહ.

કુળમાં કુપાત્ર ઉપજ્યો, મુને સુજે ન કાંઈ કાજ;

વેશ્યા વ્યસને વળગી રહ્યો,

મુને०

નામ મારું હુખાવવા, થયો કુળ અંગાર;

સોખતથી સર્વે થયું છે, મારા દુખનો ન આવ્યો પાર.

મુને०

ગણીકા જાતી પ્રીયવંદાથી, અંધ થયો આ વાર;

લક્ષ પૈસાનું હરણ કરીને, પુત્ર બનાવ્યો ગુમારરે.

મુને०

મીત્ર તો જગદાસને ધારી, કરે છે ખુરાં કામ;

આમરના કર્યા કાંકરા તેતો, બોળ્યું પીતાનું નામરે

મુને०

કર્કશા—તમેતો કાંઈ દીવસ શોક છોડ્યોજ નહીં આપડો. નંદન ધરે આવે ત્યાંતો ધમકવ્યાજ કરે તેથી તે ધરે પણ આવતો બંધ થયો આપણે ક્યાં ચાર પાંચ દીકરા હતા કે તેની સાથે લવરી કર્યા કરોછો.

દંભરાજ—પણ એમતો વીચાર કે સર્વ તેણે તે રાંડના પ્રતાપમાં ખોયું ધરનાર પણ ધરેણે મૂકાવ્યાં ગામમાં પણ ધીક્કાર મ વ્યાજ કરે છે.

કર્કશા—ઉડાવી મુડયું તો શું થયું સર્વ તેનુંજ આપણે હવે ક્યાં સુધી જીવવું છે.

દંભરાજ—સુકર્મે ખરચ્યું હોતતો મને આવો સંતાપ થાયજ નહીં પણ વ્યભીચારમાં વાપરી કુળને કલંક બેસાયું.

કર્કશા—વરસતો પચાસ થયાં પણ ત્રણ વરસની છોકરી જોડલી અક્કલ નથી દીકરાની વાત કરતાં શરમાતા પણ નથી. વી-વાહની વાતનો ઉચારતાજ નથી અને ફલાણુ આમ થયું હીકડું તેમ થયું તેજ લવારો કર્યા કરોછો દોલત સર્વે ગા-તો શું થયું તેના નામ ઉપરથી વેવાઈએ પણ લગ્ન પત્રીકા મોકલાવી નહીં હજી સુધી તો વહુને બણાવ્યા કરે છે પણ એમ નથી સમજતો કે બણાવ્યાથી તો બગડશે મોટી ક્યાં સુધી કરશે તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી.

કજીઆ—આ આપણા ગામમાં બણેલીયું કેવી વખણાઈ છે અને કેવા ફજેતા થાય છે આપણા નસીબ બેગે વહુ પણ બ-ણેલી મળી.

દંભરાજ—કજીઆ તને કાંઈ પણ ખબર નથી જેમ આવે તેમ લવરી કર્યા કરે છે સંપૂર્ણ રીતે વીંધા અબ્યાસ કર્યાથી બી-ગાડ થાયજ નહીં એમ મને ખાત્રી છે કુળવાનનું ફરજન સાઈજ નીવડે. પણ (શાન્તીરામને બાળી) પેલો ગોર જીવરાજ શેઠ તરફથી આવતો હોય તેમ લાગે છે (શાન્તીરામ પ્રવેશ)

શાન્તીરામ—દંભરાજ શેઠનું સદા કલ્યાણ થાઓ.

દંભરાજ—પધારો ગોર મહારાજ આપને હું પ્રણામ કરું ત્યાં સૌ છે તો ખુશીમાં કે.

શાન્તીરામ—હા સર્વે ખુશીમાં છે જીવરાજ શેઠે મોટેથી સર્વેના

અુશી ખખર પુછ્યા છે ને લ્યો આ કાગળ.

(દંભરાજને કાગળ આપે છે.)

દંભરાજ—(વાંચે છે)

રાગ ગુરૂ ગોવીંદના મહીનાનો.

સ્વસ્તીથી સ્નેહપુર, આપ ખીરાજેરે;
હર્ષ આણીને હું ઉર, લખું પત્ર આજેરે.

છો સર્વ ગુણ સંપત, ચતુર સુખજેરે;

દંભરાજ વાંચો મન, હેતે પ્રણામરે.

સાતમને સોમવાર, લગ્ન શુભ આવેરે;

પધારો લખને જન જન દીલ ભાવેરે.

આવે સારો જનનો દાઢ, તેમતો કરજેરે;

થોડું લખ્યું ધણું મનાય, દીલમાં ધરજેરે.

સર્વે ક્ષેમાકુશ બાળ, હમેશાં રહેજેરે.

શા જીવરાજના પ્રણામ, અંગીકાર કરજેરે.

આપ આ પત્ર મુંજળ જરાપણ અંદેશો ન લાવતાં જમ
જને તેમ મારી શોભા વધારવા માટે જન ધામધુમથી લાવશે,
એજ કામ શેવા ખુશીથી ફરમાવશે હેતમા વ્રધિ કરશે સંવત
૧૯૩૨ ના માગશર શુદ્ધ ૫ ૬. શેઠની આજ્ઞાથી શેઠ પંચીરામ
ગોરના આશીરવાદ.

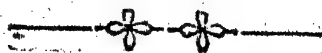
કર્કશા—અહા કાગળ કેવો રાગોડીને લખેલ છે પણ નંદનને બો-
લાવજે એમ પણ નથી લખ્યું તો બીજાને સંભારેજ શાનાં.

દંભરાજ—હવે કંકાસ છોડી દે લગ્ન દીવસ નજીક આવ્યો છે
માટે સર્વે સામગરી તૈયાર કરો (શાન્તીરામ પ્રત્યે) ગોર મ-
હારાજ જમવાનો વખત થઈ ગયો છે માટે રસોઈ કરો.

શાન્તીરામ—બહુ સાર શેઠ સાહેબ, આપને દૂકાને કામ હોય તો
ખુશીથી પધારો.

દંભરાજ—લ્યો તારે અભારથીજ રજા માગી લઉં છું અમારે
વેવાઈ તથા તેમના ઘર આગળ સર્વને પ્રણામ કહેજે,

શાન્તીરામ—બહુ સાર લ્યો પધારજે હું પણ જમીને ચાલતો થઈશ.
(દ્રોપસીન પડે છે)



પ્રવેશ ૮ મો.

(સ્વગત) પ્રીયવંદાનો મેહલ.

પાત્ર. પ્રીયવંદા, દાસી, પાછળથી નંદકુમાર ને છળદાસ.

પ્રીયવંદા—દાસી આપણે ઠગવાનું કેદાણું સારું હાથ આવ્યું છે એ મુખ નંદન માંતો કાંઈજ માલ નથી જે કહીએ તે ખુશીથી લાવી આપેછે પણ પેલો છળદાસ હર વખત ભાગ માગ્યાંજ કરેછે તો તેનો ઉપાય યોજવો જોઈએ.

દાસી—બાઈ આપણાં કુળાચારની રીતી મૂળજ્ય એમ સમજીને આગલાનું ચીત હરણ કરવાની શક્તી આપ જેવી કેઈ પાસેજ હશે નહીં.

(નંદન કુમારને છળદાસ પ્રવેશ કરેછે.)

પ્રીયવંદા—પધારીએ સાહેબજી (ખુરશી ઉાર બને જણુ જેસેછે,)

નંદનકુમાર—પ્રીયવંદા તમારી વીના ધડીબર પણ એન પડતું નથી મારે ઘરે મારાં માત પીતા લવ્યા કરેછે પણ તેમને તો બીલકુલ ગણકારતોજ નથી આજેતો મુકતા દાર લેતો આવ્યો છું (પ્રીયવંદાના કંઠમાં નાંખી) અહા કેવી શોભા આપેછે.

પ્રીયવંદા—(સ્વગત) ઠીક હાથ માર્યો છે (આસન) મારા નયન વીલાશી પ્રાણજીવન આપને બહુ શ્રમ લઈ વધુ પડતું કરતું નહીં કેમકે જો બખર પડેતો આપને આવવાની સખ્ત મનાઈ થાય તો પછી હું પ્રાણજીવન વીના શું કરું આપને પધારવાને ક્ષણમાત્ર વીલંબ થાયછે ત્યારે કેવી વ્યાકુળ થાઉં છું તેતો દ્રક્ત જગતનીયતાજ જાણેછે ધડી બર પણ રહી શક્તી નથી તો જન્માતર સુધી કેમજ રહી શકાય.

છળદાસ—નંદનમાઈ પ્રીયવંદાનું કહેતું યથાર્થ છે અને તેજ પ્રમાણે છે તેમનામાં એવી રીત નથી કે એક જય એટલે બીજો બીજો જય એટલે ત્રીજો દ્રક્ત તમારંજ સદા ચીતવન કરેછે.

નંદકુમાર—તેથી હું ક્યાં નથી જાણતો વળી કાલે કાંઈક અમુલ્ય ચીજ લેતો આવીશ (પ્રીયવંદા પ્રત્યે) મારી માથુ કડી મનરંજન કરવા માટે આપણા નીચમ મુજબ ગાયનની શરૂઆત કરો.

પ્રીયવંદા—(સ્વગત) અરે આની પાસે કંઈ બાંચતનું વર્ણન કરે તેના રંગ મેશ કરતાં કાંઈ ઉજળો નથી આપણે તો પૈસા હરવતું કામ છેના (આસન) જેવી સ્વામીનાથની આરા,

રાગ,

આજે આનંદી દીન બાસે, શીઆરજની.

મંડ પવનની લેહેર મગન સખી.

કેવો લશ્વર ખીંચો, લાગે છેલ છબીલો.

સુંદર કનક તોડો, પગ માંહે સખીરા.

કેવો ચંદ્ર મદન કંદ, કંદ ફસાવે બારી.

વહાલા વીલાસી જન, સુખ સંસારી; આજે

નંદનકુમાર—વાહ કેવું મધુર ગાયન પ્યારું લાગેછે.

પ્રીયવંદા—પણ હવેતો થોડા દીવસમાં નજરમાં નહીં આવીએ,

છગદાસ—એમ કેમ પ્રીયવંદા,

પ્રીયવંદા—જ્યારે ચંપા નગરી વાળી આવશે ત્યારે અમને શીદ સંભારે.

નંદનકુમાર—એમંતે કદી બને આતો પરણવા ગયા વગર છુટકો નહીં નહીં તો તમારાથી જુદો ના પડું તે તમે ખાત્રી પુર્વક સમજાવે વળી તેમાંથી એક ફાવેલો થવાતો છે તે એકે મારો સસરો ધણો આગરદાર તથા ધનાઢ્ય છે તો ઘરેલું પણ ધણું કરશે એ બધું તમારુંજ છે હવે હું રજા માંગુ છું કશી ચીન્ટા કરોતો મારી સોગન છે.

પ્રીયવંદા—(કિદાસી ચેહેરે) જાઓ કહેતાં હજી ઉપડતી નથી પણ પ્રાણનાથ આપની દાસી જેમ બપૈયા વરસાદના ખીંદ લેવાની આકાંક્ષા ધરાવી રાહ જોઈએ છે તેવીજ રીતે હું પણ જોઈ છું માટે કપા કરી વેલાસર દર્શન આપશો.

(જાય છે.)

છગદાસ—પ્રીયવંદા બાઈ હીક હાથ પડી ગયા છે પણ તમોએ અગાઉથીજ જોણી કરી છે કે નંદન લાવે તેમાં અર્ધો અર્ધ તમારું તથાપી વારાવીક ભાગ આપતા નથી તો અન્તે તમને નુકશાન છે.

પ્રીયવંદા—છગદાસ આમ શાને કહો છો આ સર્વ તમારુંજ છે

અને હું પણ તમારીજ છુ તમારા ભાગની હું ક્યાં ના
પાડુ છું હ્યો આ ભંડારની કુંચી જોઈએ તે કાઢી હ્યો કેમકે
સર્વ તમારૂંજ છે જ્યારે મારી ઉપર આપ કુદ્રષ્ટી કરીને મને
દરસન ન આપો ત્યારે મારા દુખમાં ખામી રહેજ નહી
કેમકે આપ સમક્ષ મેં સોગન લીધા છે તો ખરા દીલદાર
તો આપજ છો તો શી રીતે રહી શકું;

છળદાસ—પ્રાણ પ્યારી તે હું ક્યાં નથી જાણતો હુતો તમારી
લાગણી જોવાજ માટે જોલું છું બાકી કંઈજ નહી હ્યો
આજે મુકતાહારમાં ભાગ નથી જોઈતો.

પ્રીયવંદા—નહીં પ્રાણપ્રીયા ખુશીથી લઈ જાઓ આપે કહ્યું કે
તમારા મનની લાગણી જોઈ હું તો પ્રાણ વીલાસ આપના
દીલમાં તો ગમે તેમ હોય પણ મારી પ્રીતી આપની તરફ
કેવું આકરસણ કરે છે કે આપના ગયા પછી માઈ ચીત
કામખીથી બેદાઈ જાય છે સત્ય જાહેરો જાણવાવાળો ફક્ત
સ્વયંવીલુ છે બાકી કંઈજ નહી.

છળદાસ—પણ પ્રાણપ્યારી આ વખતમાં નંદકુમારને બરાબર
પ્યાર બતાવી વશ કરી લેવો કેમકે તેનો સસરા લાખોપતી
છે વળી ફક્ત એકજ દીકરી છે તો સાસરવાસો તથા ધરેણું
ગાંઠુ લાવવામાં મળ્યા રાખશે નહીં તો કપટથી ધુત કરી
લઈ છેક નીરમાલ્ય થઈ જાય ત્યારે ધક્કો મારવો કામ બ-
રાબર ચતુરાઈ વાપરવાનું છે હ્યો હવે જઈશ.

પ્રીયવંદા—ખુશીથી પધારો આ કામમાં બરાબર લક્ષ આપશો
કેમકે તેમ થયા વીના બને તેમ નથી.

છળદાસ—તેમાં ફેરવું પડેજ નહીં તમે પણ બરાબર મેહેનત
લેશો. (જાયછે)

પ્રીયવંદા—દાસી આજ તો સારું આવશે પણ દુષ્ટ વચમાં ન-
ડયા કરશે.

દાસી—જેવી રીતે આજ પ્રીતી દેખાડી તે મુજબ તેની મનશક્તી
ખેંચવાથી ઘણું કરીનેતો જોળવાઈ જશે સાથે ઉપાય પણ
યોગ્ય રહેવું.

પ્રવેશ ૯ મો.

(સ્થળ) લલિતાનો ચંપાનગરીમાં મહેલ.

પાત્રો—લલિતા—દાસી—પ્રભાવતી.

લલિતા—વહાલી સહીઅર પ્રભાવતી આજનો દીવસ ઘણો આનંદ મય છે કેમકે મારા પ્રાણુરક્ષકનો હસ્ત મેળાય થયો.

પ્રભાવતી—એન લલિતા પણ મારો ને તારો વીયોમ થશે એ એક દુષ્મની વાત છે.

લલિતા—ધન્યરે આપણને જન્મ એક ઠેકાણે આપ્યો તેમ એકજ ઠેકાણે પતીનું નીરમાણ કર્તુ હોતતો સુખની સીમા રહેત ન હો પણ આટલો બધો ગડગડાટ શેનો થતો હશે.

પ્રભાવતી—એન એંતો વરરાજા પોતાનું લસ્કર લઈ સ્નેહપુરથી આવતા હોય તેમ લાગે છે વાહ જનનો બપડોતો સારો પાગે છે (દાસી પ્રત્યે) દાસી જનનો દરવાજા લગભગ પહોંચવા આવી તો લલિતાબાના પતી કેવા સ્વરૂપવાન છે તેના સમાચાર લઈ આવ. (દાસી ખજર કાઢી પાછી આવે છે.)

દાસી—ઉદાસીમાં ચરે પ્રભાવતી બાધ વરરાજાની તારીફ કરતાં મારી જીભ અટકે છે.

પ્રભાવતી—તારા મર્મ વચનની રીતી જડતી નથી માટે જેવું હોય તેવું ખુલ્લું કહે.

દાસી— રાગ આશાગોડી.

તારીફ કરું તે ની આજ, શાણી સહીઅર તારીફ કરું તેની આજ;	
અમાસ સરીખું વદન શોભે, કામ પામે લાજ;	શાણી.
મુખ બંબીકાર શંઢ સરીખું, દેખી પ્રગટે દાજ.	શાણી.
કટી ભાગતો નીહાળી જોતાં, રીંછને આવે લાજ;	શાણી.
હસ્તતો દીસે બાહુક જેવા, લાજે સર્વ સમાજ.	શાણી.
મધુર સ્વર છે ખરતા જેવો, સીંહણ સાથે બાજ;	શાણી.
ઓષ્ટ તો મળતા મરકટ સાથે, શોક થાય તે કાજ.	શાણી.
જીભામે વર્ણન કરતાં, પાર ન આવે આજ,	શાણી.

પ્રભાવતી—દાસી તું સત્ય કહે છે કે મસ્કરી કરે છે.

દાસી—એવી શોક ઉપજાવનારી મસ્કરી કરજ નહીં જેવું છે તેજ પ્રમાણે મેં વર્ણન કર્યું છે.

પ્રભાવતી—ત્યારેતો લક્ષીતાબાના ખુરા હવાલ થવાના અરે તારા માત પીતાએ એવાની સાથે સગપણ કરતાં વીચાર નહીં કર્યો હોય કે શું.

સહીતા—તું જાણે છે ને વળી કેમ ભુલે છે માત પીતાએ બાળ્યો હોય ત્યારેના તેઓએ ઉચ્ચ કુળ જોઈ વધુ તપાસ કર્યો નહીં અમારા કુળગૌર શાન્તીરામના કહેવા મુજબ તેમણે સત્ય માન્યું એ દુષ્ટજ ગોરે મને મધ્ય રત્નાગરમાં ફેંકી. હવે તે મોંથી તરવાનો કાંઈ પણ ઉપાય લાગુ પડે તેમ નથી. વેવી શાળ કરતાં વખતે જો જાગર પડી હોત તો એ નીચની સાથે મારો કદી હસ્ત મેળાપ થાત નહીં પણ હવે લાચાર કેમકે ગુપ્ત રીતે વીદ્યાવાન સ્વરૂપવાન વર લેઈને નાશી જઈતો કે જાને જટો લાગે પણ હવે શું કરવું દુષ્ટ ગોરે એ ગુમારની સાથે મારો સંબંધ બાંધતાં લવલેશ વીચાર પણ નહીં કર્યો હોય પણ કરે ક્યાંથી તેના નામીયા દૂળમાં તે લીન થઈ ગયો હશે આવી હિંદુની દુષ્ટ રહીતું હે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર તું ક્યારે ઉઠન કરીશ હાય પણ હવે મારી શી ગતી આખી જીંદગાની સુધી તેની સાથે નીકટ સંબંધ થયો તો શી રીતે આવશે આવી રહીને હું કદી માન્ય રાજતી નથી પોતાની સ્વજનતીયો છેક ગરીબ તથા હલકા કુળવાળો હોય પણ જો તે સ્વરૂપવાન તથા વીદ્યાનની પંગતીમાં શોભે એવો હોય તો તેની સાથે હસ્તમેળાપ કરવો તે આ કરતાં હજાર દરજે ઉચીત છે અને તેમજ થવું જોઈએ.

પ્રભાવતી—જેન હું પણ તારાજ વીચારને મળતી છું અરે આપણી આર્ય જાતીએ ટેકાણે ટેકાણે આવો જુદમ જુગરવા માંડ્યો છે.

સહીતા—હીંદુ જાતી હવે આર્ય નથી. પણ મહેન્દ્રની ઉપમાને યોગ્ય છે કેમકે યવન લોકો પણ ઉપર નાહક જુદમ જુગરે છે અને હીંદુઓ અગળા ઉપર જુદમ જુગરે છે મહેન્દ્ર અંદરની જાતીના કસાઈ લોકો નીચ પાપીષ્ઠ ધવો કરી પોતાના દીવસ કઠે છે તેમ હીંદુ માંહેલા પણ લોકો પોતાની જેન પુત્રીને વેચી દીવસ જુગરે છે ત્યારે હીંદુઓમાં સંસ્કૃતમ પણ ક્યાંથી રહ્યું તેઓ પણ યવનની પેઠે કનીષ્ઠ પદવીને

યોગ્ય છે મારામાં જુલ હોયતો રહી દેને.

પ્રભાવતી—પણ હમણાંથી આપણી આર્ય માતીમાં મોટા મોટા વીર પુરુષોએ અવતાર ધરી સુગરારાની પાછળ મંડી ખેડી રહીઓને હાડવા લાગ્યા છે તેથી એમ સંભવે છે કે હાંદ અસલ પાયરીએ પહોંચશે. પછી તો ઇશ્વર ઇચ્છા.

લક્ષ્મીતા—એન તું કહે છે કે પણ આવો જુવન અટકે એવું મને તો લાગતું નથી કેમકે કોઇ કોણે ૬૦ વરસનો પતી અને નવ વરસની બાળા ક્યાંઇ સોળ વરસની સુંદરા અને આઠવરસનો પતી. એવાં અનેક પ્રકારના કળેડાં જોવામાં આવેછે તો પૈસાની લાલચુ હાંદુઓ પોતાની નીચ રહી એ કદમ કેમ છોડી દેશે.

પ્રભાવતી—લક્ષ્મીતા બા સુખને દુષ્ટ એ સર્વને માથે થતૂંજ આ વેછે સુર્ય નારાયણની પેઠે પહેલાં આપણો હાંદેશ ઉદય સ્થીતીમાં હતો અને હાલમાં અસ્ત પાયરીમાંછે પણ પાછો ઇશ્વર ક્રપાથી હાંદનો ઉદય થશે કેમકે દરેક સ્વજાતીના વીર પુરુષો ચાલતા દુષ્ટ ધારાનું તાડન કરવા બહુ આકાંક્ષા ધરાવેછે તો કેમ નહીં થાય.

લક્ષ્મીતા—દરેકની ઉદય અસ્ત સ્થીતી થાય પણ મારીતો અસ્ત દશા ગમે તેથ થાય તો પણ સારી પાયરીએ પહેંચે તેમ નથી તો હવે મારે શું કરવું જોયી મારું કલ્યાણ થાય. તે વો રસ્તો કહીદે.

પ્રભાવતી—એન એમતો ધારવુંજ નહીં પરમ ક્રપાળુ રાયને રાંક ને રાંકને રાજ કરવા સમર્થ છે તો પણ મારું છેવટના ભાગે એટલુંજ કહેવાનું કે ગમે તેમ થાય પણ પોતાનો પતિવ્રતા ધર્મ પ્રાણની પણ દરકાર ન રાખતાં પાળવો તો અહીંઆતો ક્ષણભંજુર વખતમાં દુષ્ટ પામશું પણ સૃષ્ટી કર્તાની હજુરમાં અવીચળ રીતે દેવતાઇ સુખ ભોગવશું.

લક્ષ્મીતા—અરે સખી જન્માતર સુધી, દુષ્ટનો છેડા આવશેજ નહીં પરમ કલ્યાણ મેં તારાં એટલા બધાં શું અપરાધ કરેલાં કે તે મને બર સમુદ્રની વચે જપલાવી દીધી.

પ્રભાવતી—એન ધીરજ ધર વીધીના લેખ કદી ફરતા નથી.

માટે શોકનું નીવારણ કરવું એવી દરેક મનુષ્યને માથે ધ-
ર્યવે દરજ મુકેલી છે.

ગીતી.

લક્ષ્મીતા—હું શુ મુખ થકી હું, ઇશ ખુરા હાલતો કરીઆ;
અપાર દુખતો દીધું કીયમાં રત્ન રોજગીઆં;

પ્રભાવતી—એન ચીન્તા કર નહીં, કેમકે ચીન્તા ચીતાની જે
દીલ બાળેછે સમજૂ થઇ એકા એક વ્યગ્ર થવું તે તને છાં-
જવું નથી લ્યો હવેતો હું જઈશ.

લક્ષ્મીતા—બા પધારીએ બે ત્રણ દીવસ સુધી આપની સમક્ષ રહે
વું છે માટે કૃપાકરી ત્યાં સુધી દુરસદની વખતે આવતા રહેશે!
(પ્રભાવતી જાયછે,)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

(સ્થળ) સ્નેહપુર જવાનો રસ્તો.

પાલ—જીવરાજ કમળા લક્ષ્મીતા પ્રભાવતી અને પંચીરામ ગોર,

રાગ સીતાજીનું ઘોળ,

જીવરાજ ૧ પુત્રી સાસરે જઈ સમજી થજો.

કમળા ૧ કરજો સાસુ સસરાની સેવ, સંભારીને દેવ;

સુખે રહેજો સાસરે.

તારા નાથની આજ્ઞા પાળજો,

જેઠજેદાણી બોલેજો બેલ, તેનો રાખી તોલ; સુખે,

નાના દેરનાં બોલ હસી ટાળજો

દેરાણીમાં રાખજો સંપ, કરવોના કુંસપ, સુખે,

નાંની નણંદીના વેણુતો સાંખીએ;

કદી રીસ ન કરીએ બાળ સમાવીને કાળ; સુખે.

નાંના મોટાનો તોલ તું રાખજો.

પાળી નીજ કુળનો ધર્મ, બોધએ નહીં મર્મ; સુખે.

અમારી તું લાજ વધારજો,

જેથી સગામાં વાધે પ્રીત, માની લેજો ચીત;

તુજ વીયોગે દુખ બહુ થાય છે,

પણુ જેવી જગતની રીત, પાળતી ખચીત. સુખે.

લક્ષ્મીતા—

કહોતો રાજ સાથે.

શોક ન કરશે મૌત મારી, પુત્ર સર્વની સાસરે સારી;
સગાં સર્વે પાછા વળોને, ફીકર ન કરશે મારી લગોર; શોક.
પીતાજી મારા દુષ્પ ના ધરશે, આપ શીખામણ અંતર ઉતારી, શોક,
દીલગીરી સરવે દુર કરીને, શાન્તીને પામે ધેર પધારી. શોક.

પ્રભાવતી— રાગ સીતાજીના મહીનાનો.

લક્ષ્મીતા કશ્ચાળુ બેન, પ્રીતેથી પધારજે.
મારી પ્રત્યેનો તારો પ્રેમ, હમેશાં વધારજે;
જુદું પડતાં હો વહાલી બેન, અતી અકળાઉં છું;
કેમ પડશે હવે મને બેન, મનમાં મુગ્ધાઉં છું.
મારી રદ્ય તણી હવે વાત, કરીશ હું કોની કને;
કેના સગમાં વહાલી બેન, ફરીશ હું ખુશી મને.
માજની તું અરે શાણી બેહેન, ચીન્તાતો કરજે નહીં;
તારી માને મારી મા, દીસે એમ જાણું સહી.
પત્ર પ્રીતે હો વહાલી બેન, લખજે તું મુજને;
વાંચી થશે મને સતોશ, મળ્યા તુલ્ય તુજને.

રાગ સદર.

લક્ષ્મીતા—લઘ રજ તમારી બેન, સાસરે હું જાઉં છું.
જુદું પડતાં હો પ્યારી બેન, અતીશે અકળાઉં છું.
જેવા અંદ્ર ચક્રારને પ્રીત, વળી જળ મીનની;
તેવી દીસે આપણી રીત, શુદ્ધ થકી દીલની,
પુણ્ય હશે જો આપણી પ્રીત, તો ધર મેળાવશે;
શોક કરશે નહીં બેની ચીત, લખ્યું તે કમ્મે થશે.
માત પીતા સહોદર સરવ, પાછાં દ્વાર જાઓની;

રાગ ગીતી.

પ્રભાવતી—લક્ષ્મીતા સાહેલી, આજ જવાની તું સાસરીએ;
ધણું બેગાં રહીને, અંતે વીજોગતું દુષ્પ દીલ ધરીએ.

સદર.

લક્ષ્મીતા—બેન ધીરજ મન ધરીએ, તુજ વીયોગે દુખી થાઉં મારી;
લાયાર છજી બેની, સ્ત્રી ધર્મતું સત્ય વીચારી.

જીવરાજ— } લક્ષ્મીતાબા જેમ અતીશે વખત સુધી તમારી સાથે
કમળા— } હિમું રહેવું પડે છે તેમ વધારે શોક પ્રાપ્ત થાય છે
(ગળગળીત થાય છે.)

લક્ષ્મીતા—મારાં પ્યારાં માતૃ પીતાશ્રી આપ ચીન્તાતુર થાઓ નહીં
હર વખત પત્રદ્વારાછએ આપને મારા સમાચાર આપતી રહીશ.

કમળા—મારી વહાલી પુત્રી વહેલી સાસરેથી આવજો.

લક્ષ્મીતા—આપનો વાસતલ્ય પ્રેમ વૃદ્ધ પડતાં મારું મન બેઠી
નાંખે છે પણ આપણા જ્ઞાતીના રીવાજ મુજબ ગયા વગર
આવે નહીં.

જીવરાજ—લક્ષ્મીતા તું જેમ વધારે વખત લંબાવે છે તેમ અમારું
દીલ વીયોમના દુખથી વધારે વધારે શોકાધીન થતું જાય છે
માટે રથમાં બેસો.

લક્ષ્મીતા—પીતાશ્રી મને તેડાગર જેમ બને તેમ વેલાસર મોકલશો.

કમળા—મારી બાપુડી તારો પત્ર આવશે કે તુરત મોકલીશ પણ
હવે તારે કાંઈ જોઈતું કારવતું હોય તો માગી લેજો.

લક્ષ્મીતા—આ મારે એક માગણી કરવી છે તે ઘણી અયોગ્ય છે તે એજ કે
આપણા પંથીરામમાળને મારે સાથે તેડી જવાનો વીચાર છે
પરંતુ તેની વગર તમને એન પડે નહીં માટે કહેતાં શરમાઉં છું.

જીવરાજ—અરે બા એમાં શી મોટી વાત છે ખુશી સાથે લઈ જા
(પંથીરામ પ્રત્યે) પંથીરામ તારે લક્ષ્મીતા બેનની સાથે જ
વાતું છે માટે તૈયાર થા.

પંથીરામ—હુ તો તૈયાર જ છું.

લક્ષ્મીતા—પ્રભાવતીબા તારા વીયોમથી મારે બહુ દુખ પ્રાપ્ત થાય
છે પણ બા લે હવે આવજો.

પ્રભાવતી—હૈતમાં વૃધી કરતી નીરંતર રહેજો લે હવે રથમાં બેસ.

લક્ષ્મીતા—(હાય જોડી) માત પીતા સજની સર્વ સહોદર વીગેરે
સર્વને મારા પ્રણામ છે હ્યો હવે ઘર બહારી પધારો.

જીવરાજ—

કમળા—

પ્રભાવતી—

સર્વ સખધી—

} હ્યો લક્ષ્મીતાબા હવે આવજો.

(સર્વ જાય છે)

પ્રવેશ ૧૧ મો.

(સ્થળ) સ્નેહપુરમાં દંભરાજની હવેલી.

પાત્ર—દંભરાજ, કર્કશા, કજીઆખાઈ, લલ્લીતા, પંથીરામ, ગુલાબ વીગેરે નગરની સ્ત્રીઓ.

લલ્લીતા—સસરાજી આપના ચણાદર્વીદમાં પ્રણામ કરું છું.

દંભરાજ—વહુ બા સદા સૌભાગ્ય રક્ષક રહો.

લલ્લીતા—પુણ્ય સાસુ તથા નણદી કજીઆખા આપને પુણ્ય પ્રેમથી પ્રણામ કરું છું તે આપના કોમળ રદયમાં અંગીકાર કરી આશીરવાદ આપશો.

કજીઆખાઈ—જો સુધરેલીની છોકરી આવી. પગે તો પડતી નથી ને પરણામ ફરણામ કરું આવી કે તુરત છાકેલીના આળા કરવા મંડી પણ એવું અંદીઆ ચાલવાનું નથી.

કર્કશા—વહુ બા એવું બોલવું અડી પાલવશે નહીં જીતી રીતી મુજબ ચાલશો તો ઠીક.

લલ્લીતા—આપને હું પ્રણામ કરું છું તેમ કહ્યું તો તેમાં શું વધુ પડતાં શબ્દો બોલી છું હોતો આપની પાસે છોકરું ગણાજી તો વખતે કાંઈ વધુ ઘટુ બોલી જવાય તેની આપને ક્ષમા આપવી જોઈએ.

કજીઆખાઈ—જેયું બા ભાભી કહે છે કે હું છોકરું તારા બાપે ગધેડા જેવડી તો કરી છે તો છોકરું ક્યાં સુધી રહીશ.

લલ્લીતા—અરે નણદ બા વચન પ્રહારથી શા માટે માડું ચીત્ત બેદી નાંખો છો મારી ઉપર તો આપને કપા રાખવી જોઈએ.

કજીઆખાઈ—આતો રાણીસાબને કાંઈ પણ નહીં કહેવાય જરા માત્ર બોલી ત્યાંતો કહે છે કે શીદ વીંધી નાંખો છો અંદીઆ તને લાડ લગવવા તથા સાંગી માચી ઉપર ખેસારવા લાગ્યા નથી. તું ધન વાળાની છોકરી એમાં અમારે શું કાંઈ તું દેખાવી મારે તેમ છે.

દંભરાજ—વહુ નમ્રતા પુર્વક વીનવે છે તાં સામે લેતી પડી કેવા કંકાસ કરવા બેઠે જણીઓ તૈયાર થઈ છે તમારામાં ખાસા-શે શી રીતે.

કજીઆ—તમે સુધરેલા તેથી તમને બણેલીના વચનો સારાં લાગે

બાકી અમને તો દેખીતી છીનાળ જેવી લાગે છે.

દંભરાજ—એસ છાની માની બોલતાં શર્મ પણ થતી નથી તારાં કુવાક્યો મારાથી સહન થઇ શકતાં નથી.

કર્કશા—છોકરીને તમારે પંખવવી નહીં સહન થાય નહીં તો બારણે જઈને બેસો.

દંભરાજ—તમારાથી તો થાક્યો હ્યો પાણો ફોડો માથું ને કાઢો રાતું
(દંભરાજ જાય છે)

પંથીરામ—કજીઆબાઈના ગૂણુ નામ પ્રમાણેજ લાગે છે

કજીઆ—ગોર મારાજ તમારે વધુ ઘટું બોલવું નહીં તારી લક્ષ્મી તાની હું કાંઈ ઘાસી નથી જેમ કાવશે તેમ બોલશું તેમાં તારેશું

પંથીરામ—ચુપ બેસ છાની માની. હજી મારી લક્ષ્મીતા બેને તારા ઘરમાં પગ મુક્યો છે ત્યાં તો કેવા અપ રાખ્દો કાઢે છે પણ બે કાંઈએ ચેં કે ચું કયું તો બારણે કાઢી મુકીશ.

કર્કશા—અલ્યા ભામટા મારી છોકરીને કાંઈ પણ કહીશ નહીં નહીંતો બેવા જેવી થશે.

પંથીરામ—ચુપ રાંડ બેશ છાની માની સંખણી.

કજીઆ—મારા રડ્યા સંખણી કોને કહે છે સંખણી તારી રોશી

લક્ષ્મીતા—પંથીરામભાઈ વખત વરતી સહન શીલતા પકડો.

પંથીરામ—લક્ષ્મીતા બેન તને ખીક લાગતી હશે પણ મારાથી આવાં કઠોર વચન સહન થશે નહીં આ વખત કાંઈ પણ બોલેતો રાંડના મુંડાજ ભાંગી નાંખુ.

કજીઆ—ઓપ મારો રડ્યો આતો કહે છે કે મુંડા ભાંગી નાંખીશ લે ભાગ બેઠાંએ માથું ધરે છે.

પંથીરામ—અરે રાંડ છાટકી માથું કોની પાસે ધરે છે સંખણી દુર રહે તને અડવાથી અપ ભટ થઈશ.

કજીઆ—આ રાંડ એના માટીને સાથે તેડતી આવી છે શું અંહીઆ તારા બાપવું છોલાવવું હતું આ ભામટાનાં કેવાં કઠોર વચન સાંખવાં પડે છે

કર્કશા—મારી દશા કાણુ જાણે કેવી બેઠી છે ધરખાર ધરેણે મૂકવા પડ્યાં છોકરી રાંડી. ઉપર જતાં આ સુધરેલાની છોકરી આવી તે કાણુ જાણે શુંય કરશે એના બાપને સાથે તેડી

લલિતા છે તેને શું ચોળીને ખવરાવશે.

પંથીરામ—ચુપ દ્રુષ્ટ રાંડ બોલતાં કાંઈ પણ શરમાતી નથી તેનો ચોટલો જલ્દી લે માફતો ગમે તે થાય પણ તારાં પાંસલા રંગી નાંખીશ.

(કર્કશા રાંડ પાડે છે ને કુસુમમતી પ્રવેશ કરે છે)

કુસુમમતી—જો રાંડ પોતાની સાસુને માર ખવરાવવા પોતાના સાંઢને લેતી આવી છે.

કજ્જા—હા બા હા અમારા કર્મના ભોગ પણ મારી માને પેલો ભામટો જુઓની મારે છે તે પાપીના હાથમાંથી છોડાવો.

લલિતા—અહ્યા પંથીરામ કેમ બહુ છકી ગયો છે મારી પુજ્ય સાસુનો ચોટલો મુકી દે. (ગુલબ પ્રવેશ કરે છે)

ગુલબ—અરે કર્કશા તમે તે કેવાં કહેવાઓ હું ક્યારની એકાગ્રહ ચીતથી સાંભળુ છું વહુનો તો ખીલકુલ વાંક નથી. જાણ્યું ટેકી માણસ લાગે છે તમારા બોલવા ઉપરથી ત્રાહીતાના રૂ વાડા ઉભા થાય તો તેને ક્રોધ કેમ ના ચડે વળી આડોશી પાડોશી પણ બળતામાં વારી હોમવાને તૈયાર થાય છે (નાગરીક સ્ત્રીઓ પ્રત્યે) બારણે જાઓ (લલિતા પ્રત્યે) વહુ જા તમારા બ્રાહ્મણને ક્ષણવાર બારણે જવા રંગ આપો અને તમે મારી સાથે મારે ઘેર ચાલો.

પંથીરામ—બા તમે સારાં માણસ લાગો છો હું કહી વધુ પડતું બોલું નહીં પણ સહનતા કેટલીક પડતી.

કર્કશા—તમે બધાં શીખામણ આપવા આવો છો પણ કાંઈ ખબર પડે છે આ ગોરનું અહીંયાં શું કામ હતું કે સાથે તે ડી લારી એને ખવરાવવું શું.

લલિતા—તે વાતની તમારે ખીલકુલ ચિન્તા રાખવી નહીં મારા પીતાએ મને ત્રીસ હજારની હુંડી લખી આપી છે વળી જો-ઈએ તો મંગાવી લેજો એવી ગીતની બલામણ પણ કરી છે મારા પીતાએ આને મોઢે ચડાવેલ તેથી બોલવાની છુટ વધુ છે મારા રક્ષણ કાળે સાથે તેડતી આવી છું.

કજ્જા—અહીંયા તને કોણ ઉપાડી જતું હતું.

કર્કશા—(ત્રીસ હજારની હુંડી ભાળી) કજ્જા હશે આપણે સાં-

ખીશું તો હજવા માઆપના નહીં થઈએ મોટા ધરતું મા-
ણુસ માટે કાંઈ ન કહેવાય.

શુભાખ્ય—તમારો સ્વભાવ સુધર્યોજ નહીં ખીયારી વહુને પૈસાનો
મદ ક્યાં છે એતો તમારી ઉપર પડતી આવે છે સારા નર-
સાનું ખીલકુલ તમને પારખું નથી નંદનકુમારને મોઢે ચડાવી
ખુવાર ક્યોં તેણે સર્વસ્ત ઉડાવી મુકી ખરાબી કરી પણ આ
ગાઉથી જો કેળવણી આપી હોતનો આમ કદી ના બનત
પણ મને એમ લાગે છે કે આ વહુ તેને સુધારશે, પછી તો
તમારા સર્વેના જેવાં કીસ્મત ધીરે ધીરે વહુને ધરતી બાળ-
તથી વાકેફ કરો દ્યો હવે હું જાઉં છું વળી લડતા નહીં.

(દ્રોપસીન પડે છે)

પ્રવેશ ૧૨ મો.

(સ્થળ) નંદનકુમારનો મેહેલ.

પાલ—નંદનકુમાર અને પાછળથી લક્ષ્મીતા.

નંદનકુમાર—મારી માથકડી પાસે જઈ આવ્યા આજે આદ દી
વસ થયા તેથી તે ખીયારીને મારા વીના ખીલકુલ એન નહી
પડતું હોય પણ આ રાંડ ધરેણું ધણું લાવી છે તેની પાસેથી
લઈને જઈ હમણાં આવશે. (સુધ જાય છે)

લક્ષ્મીતા—નંદનકુમારનું વદન તપાસી.

ખીતાજી આ કોણ તમે શો ક્યોં.

અરે ઇશ જુલમ તમે શો ક્યોં, હંસણી સાથે કાગનો સંબંધ ધર્યો.
કેવો થયો નીંદ્રામાં ચક્રચુર, વદન જોઈ મારે બળી જાય ઉર.
દેખી તું તો લાગે છે કાળનું રૂપ, દુષ્ટ ગોરે ઝોકી મોટો જોઈ દૂપ
લુખસતા દગ વળ્યા છે અપાર, વળી દુર્ગંધ તણો નહીં પાર,
હાય જોઈ છાતી ફાટી તો જાય, દેખી દીલમાંહે પ્રગટે છે લાય,
વીરહાખી તાપ તો કેમ વેદાય, ત્યારે આની સાથે કીડા કેમ થાય
પેલે બવ પાપ કીધેલાં અપાર, જન્મમાંતરે સુધી દુઃખી સંસાર.
પણ મન સાથે રાખવી ટેક, શીયળ મારે સજવું એમાં નહીં ફેર.

(નંદન કુમારના પલમ પાસે જઈ પ્યારા સ્વામીનાથ આપ
ની અર્ધાંગના આપની સમક્ષ દ્વી કરજોડી ઉભી છે તો કૃપાદ્રષ્ટી-
થી જરા નીહાળી જુઓ અત્યારમાં કેમ પોઢયા છો.

નંદનકુમાર—અલી સાદ્દાર્થ તો સારી આવડે છે (સામું જોઈ)
રાંડ કેવી વેઠા જેવી બની ગઈ છે રાંડ તેં મારા જેવા કે-
ટલાક કર્યા તે કહે.

લક્ષ્મીતા—અરે પ્રાણુનાથ તીવ્ર વચન બાણથી શા માટે ધાયલકરોછો
નંદન—જો બીજા ન કર્યા હોય તો આવી ક્યાંથી જામીજા.

લક્ષ્મીતા—મારા નયન વીલાસ આ પૃથ્વીપર વસનારા આપ સી-
વાય તમામ બન્ધુ પીતા તરીકે છે અને એવી ૨૬ હજાર
માર્ગ સાચવશેજ પણ કામગનીથી અધરામરત પીવા માટે
ધમ્મલા ધરાવું છું.

નંદન—હવે જાણી તારી શેખી દૂર રહે બ્યબીચારણી.

લક્ષ્મીતા—હાય હાય પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર હર હર શંકર પૃથ્વી
માતા આવા સમયમાં મને મગન કેમ નથી આપતી અરે
પ્રાણુનાથ વચન પ્રહારથી મારું ચીત્ત બેદી નહીં નાંખતા
કપાદ્રહી કરો હું સોગન ખાઈને કહું છું કે આપ વીના સ-
ર્વ બન્ધુ પીતા છે માટે આવો દુશ્ટ સ્વકલ્પ આપના કો-
મળ રદ્યમાંથી કાઢી નાંખી દાસી પ્રાયે જીલમ ના ગુજારશે.
આપ મારા શીર છત્ર હો તમારા વીના સર્વ મારે નકામું
આ દેહ પણ આપનીજ છે માટે દાસી ઉપર દયા લાવી
શેવા અંગીકાર કરવા કૃપા કરશે.

(પતંગ ઉપર બેસવા જાય છે)

નંદનકુમાર—અરે બ્યબીચારણી અહીંઆ તારા બાપનું શુ દા-
ટયું છે દૂર રહે.

લક્ષ્મીતા—અરે પ્રાણુનાથ પ્રાણુનાથ ક્ષમા કરો.

નંદનકુમાર—મેં તને કેટલીક વખત કહ્યું તું દૂર રહે તેમ છતાં
પણ માનતી નથી લે લેતી જા. (ધડકો મારેછે.)

લક્ષ્મીતા—અરે મારા પ્રાણુથી પણ અધીક પ્યારા આવો અસં-
ખ્ય કોપ અર્ધાંગતા ઉપર શા માટે ગુજારો છો કામગનીથી
બેહાલ સ્થિતિમાં પહોંચી છું તો દુષ્પ ઉપર ઝમ નહીં દેતાં
પ્યારીને સેવામાં લેશો.

નંદન—છીનાળ ડહાપણ મુકી દૂર રહે મારે ચીન્તાનો પાર નથી
અને તારે વીલાસ કરવો એ ક્યાંથી પાડવે.

લલિતા—ત્યનકાન્ત આપની ઉપર એટલી બધી શી આફત આવી પડી છે તેના દુઃક હેવાલથી આપનો ઉમ કોપ સમાવીને દાસીને વાકેફ કરવા કૃપા કરશો તો મારાથી જેટલી બની શકશે તેટલી સદાયતા કરીશ.

નંદન—તારે તેનું શું કામ છે પીશાયણી. ઉમગરો કરાવવા ક્યાંથી આવી.

લલિતા—આપને શી આફત છે તે પુછુછું તેમાં કોપ નહીં કરશો કેમકે પ્યારા પ્રત્યે શેવા બનવી પાતાથી બને તેટલી મદદ કરી આફત દુર કરવી એ દરેક સ્ત્રીની ફરજ છે આપને ઉમગરો કરાવી દુષ્ણ ઉપગ્રવનુ એ મને લાજમ નથી એમ હોય તો બહે નીંદ્રાવશ થાઓ દ્યો હું પગચાંપી કર.

નંદન—(પગમાં ગુમકું દુખાતાં) લલિતાને તમારો મારી દુષ્ટ શંખણી મુક્ય તારી શેવામાં પુણી મારા પલંગ ખાસે આવીશ નહીં.

લલિતા—પ્રાણનાથ એક શું બહે બે મારો પણ મને કાંઈ ખબર નહોતી કે આપના કામળ ચર્ણમાં ગુમકું હશે દ્યો હવે સંભાળીને ચાંપીશ.

નંદન—તારે સુવા દેવો છે કે માર આવો છે.

લલિતા—જે આપને નીંદ્રા આવતી હોય તો સુખેથી આરામદ્યો.
(સુષ્ણ જાય છે.)

રાગ સીતળના મહીનાનો.

હાય આ શો જુલમ થાય અબજાની ઉપરે;
જોઈ ચીતકું ફાટી જાય, પ્રભુ તું કેમ દમે;
છે મુઠ મહા વિકાળ, સમજે નહી રીતમાં;
ખોટા ચડાવે છે આળ, હાય થાય ચીતમાં.
શું કીધેલાં પ્રભુ મેં પાપ, દુઃખી તું શાને કરે;
આ નીર્દય મુજને નાથ, દયા નહીં બાળાપરે.
ગડ ગુમડનો નહીં માર, વીકાળ હાય તેહના;
મારા સુજી ગયા છે ગાલ, અડતાં હાય એહના.
રૂપ જોઈને ચડે છે કાળ, ધન્ય આ તે શું કર્યું;
મણે તુમ્હ મુંને ગુમાર, સુમ તો સર્વે ગર્યું.

કામ કીડાનો છે આ વખત, ગુમાવે મુખ તે;
મારે માર મુને તે સખત, ક્યાંથી મુખ ઉપજે.
ખુંજી નીચે કંકર પાણુ, સદાય થાને વીણુ;
થઈ પડી છે દુષ્પની ખાણુ, અરેરે આ વીણુ.

પરમ દયાળુ જગતનીયતા પુત્રી ઉપર આવેા જુલમ શા
માટે ગુનરે છે, તરણાને મેર ને મેરને તરણા તુલ્ય કરવાને સમર્થ
છે અરે દુષ્ટ ગેર તે કાંઈ પણ વીચાર કર્યા વગર કુવામાં જાપ-
લાવી. આવા વ્યભીચારી નીદ્યની સાથે મારો સખધ બાંધ્યો
અરે આના શરીરમાંથી ઐટલી તો દુરગંધ વહુટે છે કે પાસે પણ
રહી શકાતું નથી આની પાસે મેં કેટલા કાલાવાલા કર્યા પરંતુ
અંશ માત્ર પણ ધ્યાનમાં ન લેતાં મારી ઉપર કેટલો પ્રહાર કર્યો
આ મારા કામળ ગાલ કેવા મુજ ગયા છે જુલમ જુલમ જુલમ.
(નીંદ્રાવશ થતાં પાછી તુરત ઝળકી ઉઠે છે)

નંદનકુમાર—(નીંદ્રામાં) અરે તું રીસામાં મારી પાસે આવ એ
રાંડને હવે નહીં બોલાવું. ઉં ઉં ઉં ઉં.

લલિતા—આ દુષ્ટ ઉંઘમાં શું બધું છે તેણે કેમની સાથે સખધ
બાંધ્યો હશે આવા ગુમાર ઉપર કેમ આશકતો થાય નહીં
ત્યારે તે શું પૈસાને લોભે કપટમાં રેખાડ્યા કરતી હશે. હા અરે-
ખર તેમજ તો પેલા ગુલામના કહેતાં કે તેણે બધો પૈસો ઉઘાડી
મુક્યો તે આની આશા રાખનારી એજ હરણુ કરી લીધો હશે.
(નીંદ્રાવશ થાય છે.)

નંદનકુમાર—(એકદમ ઝળકી) અરે! વખતનો ધણો વહી ગયો
પ્રીયવંદા બીચારી બહુ દુઃખી થતી હશે. મારા વીના ધણી
બર તેને એન પડતું નહીં તે આ રાંડના પ્રતાપમાં આઠ
દિવસ વીયોગ વેઠવો પડ્યો હશે તેથી એના દુઃખનીતો સી-
માજ નહીં પણ ઢીલ કરવાનો વખત નથી (લલિતા પાસે
જઈ રાંડ કેવી સુતી છે લાગતો સારો મળ્યો (લલિતાના
ગળામાં પાંચ પાંચ હળ્તરના બે દાગીના કાઢી લઈ રરતે પડે છે)

લલિતા—(ઝળકી ઉઠી) અરે તે અત્યારે ક્યાં વહી ગયા હશે (ગ
લામાં તપાશી) અરે મારા બે હાર પણ લઈ ગયા કે શું.

રાગ લલિત.

અરર આ પ્રભુ આતે શી દશા, દુષ્પદ વાદળાં મુજ શીરે ધસ્યાં,

મૂર્ખ નાથતો નાશીરે ગયા, દુષ્ટને દીલમાં નાવીરે દયા.
 રદ્ય ફાટી રે જાય માહર, અસહ દુઃખ તો આજ આવીયું;
 કરમની ગતી દુષ્ટ થઈ અતી, વ્યભીચારી મળ્યો મુજને પતી.
 જીવાની માહરી વ્યર્થ તો થશે, નીચ સંગથી સુખ તો જસે;
 અગ્ની આવીને ખાળી નાંખતું, પૃથ્વી માતરે વા સમાવતું.
 વીરદત્તી પીડા અંગમાં અતી, એન ના પડે મુઠ થૈ મતી;
 દયાળુ દેવરે સુખ તો કરો, નીજ દાશીનું દુઃખ રે હરો.

પ્રવેશ ૧૩ મો.

સ્થળ—પ્રીયવંદાનો મહેલ.

પાત્ર—પ્રીયવંદા-દાશી-પાછળથી નંદનકુમારને જાણાસ.

પ્રીયવંદા—દાશી આજે આઠ દીવસ થયા પણ પેલો નંદન હજી
 આવ્યો નહીં શું તે તેની સ્ત્રીમાં લીન થયો હશે.

દાશી—બાઈ સાહેબ તેની આજે આવવાની અવધી છે માટે ધણ
 કરીને આજે આવશેજ.

(નેપથ્યમાં)

નંદનકુમાર—કમાડ ઉઠાડો.

પ્રીયવંદા—દાશી સંભારતાં આવ્યો તો ખરો.

(નંદનકુમાર આવે છે)

નંદનકુમાર—આગી ઉદાશીમાં લીન થયા દેખાયછે.

પ્રીયવંદા—પ્રાણ પ્યારા આપના દર્શન વીના ધડી પણ ચાલતું
 નથી તો આજે આઠ દીવસ થઈ ગયા છતાં દર્શનનો લાભ
 ફક્ત અત્યારેજ મળ્યો ત્યારે ઉદાશી હોડે એમાં શી નવાઈ.

નંદનકુમાર—પ્રીયવંદા તમારી પ્રીતી મારી પ્રત્યે કેવી છે તે હું
 ખાત્રી પૂર્વક સમજીશું. હું તમારી પાસે આવ્યા વગર રહુંજ
 નહીં પણ નીર ઉપાય પણ પેલો મુકતાહાર કેમ દેખાતો નથી.

પ્રીયવંદા—મારા નયનના વીલાશી પ્યારા આપના શોખનીજ ખા
 તર અંહી બે માછલ દુર એક વાડી છે તેની ખરીદી કરતાં
 તેમાં વટાવી નાંખ્યો.

નંદનકુમાર—પ્રીયવંદા પણ તે વીના તમારા સ્વરૂપમાં ન્યુનતા
 લાગે છે પણ તેનો મારે જલદી નાશ કરવો જોઈએ (બે હાર
 કાઢી) દયો આ હાર પેહેરો.

પ્રીયવંદા—આપ વીના દાશીની શોભામાં કાણુ વધારો કરે પણ

ક્યાંથી આવ્યા. હરકત આવે તેમ તો નથી કે.

નંદનકુમાર—હરકત તો એટલી કે તમારો પંદર દીવસ વીયોગ વેઠવો પડશે.

પ્રીયવંદા—એમ કેમ બોલો છો.

નંદનકુમાર—આ બે હાર પેઢી રાંડના છે તેના કંઠમાં બહુ શોભા આપતા તેથી મને અદેખાઈ આવી માટે ગુપ્ત રીતે તેને સુતી મુઠ્ઠી કાઢી લઈ તમારી પાસે આવ્યો સવારે તેને ખબર પડે ત્યારે મારા માથાપને કહી મારી ફજેતી લુટાવી ખુવાર કરે માટે પંદર દીવસ ગુપ્ત અમુક ઠેકાણું શોધવું પડશે.

પ્રીયવંદા—(કામ ઠીક કાડ્યું છે) તાસન આપને એવો બહુ શ્રમ લેવાની જરૂર નથી આ કારણ સર આપનો વીયોગ વેઠવો પડશે એ મોહું દુખ ભરેલું છે થયું તે ખરું પણ અંદી-આજ ગુપ્ત રીતે રાખ્યો કેમ.

નંદન—નાના એમતો નહીં સમયને અનુસરી વર્તવું જોઈએ મારા માત પીતા મારી પાછળ શોધ કરશે પણ બાળ નહીં જશે ત્યારે તેઓ એવાતો પસ્તાશે કે કોઈ દીવસ કાંઈ પણ બોલશે નહીં તેથી આપણી આશ્વત્ત હૂર થશે અને અહીં આવતા વખત સર હરકત આવે છે તે નહીં આવે.

પ્રીયવંદા—વાહ આપની બુદ્ધી બહુ મોભાત્ર છે તે કહી શકતી નથી
(નેપથ્યમાં)

છળદાસ—પ્રીયવંદા કમાડ ઉઘાડો.

પ્રીયવંદા—છળદાસ આવ્યા કે શું.

નંદન—સ્વરતો તેના જેવોજ લાગે છે દ્યો હું ઉઘાડી આવું.

પ્રીયવંદા—દાસી આ સુખને જેમ પ્યાર બતાવીએ તેમ ઠગાય છે પણ તેની સ્ત્રી પાસે એક લક્ષ રૂપિયાનું ઘરેણું છે તેમાં દસ હજારનું તો આવ્યું બાકીનું જે રહ્યું તે ધીરે ધીરે લખને ધકકો મારવો કેમ ખરું કે બોહું.

દાસી—આઈ સાહેબ તેમજ તો, કુળાચાર પ્રમાણે ધર્મ બળવવો
(બંને આવે છે)

છળદાસ—પ્રીયવંદા આજેતો બહુ તેજસ્વી કાન્તા જણાય છે.

નંદન—શા માટે ન જણાય જ્યાં સુધી મારામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તેમના રૂપમાં ન્યુનતા રહેવા દઈ આજેતો ઉમદા બે

હાર લેતો આળો છું.

છગદાસ—આપને છાજે પણ તેમજ, હારની કતી બહુ સુંદર છે તેથી પ્રીયવંદાના કંઠમાં બહુ શોભા આપે છે.

પ્રીયવંદા—અત્યારે મારી કાન્તી સ્વરૂપ ધારે છે તે નંદન સાહેબ નેજ લીધે બાકી તેમની હયાતી સીવાઈ હું કેવી સ્થિતિમાં રહું છું તે તો ક્ષત નગત નીચંતાજ બાજુ છે સિવાય કોઈજ નહી.

છગદાસ—હું પણ સારી રીતે બાજુ છું કે નંદન બાઈ વીના તમારે ક્ષણવાર ચાલતું નથી. પણ હવે ગાયન કળા શરૂ કરો

પ્રીયવંદા—ગાયન કરવા લેહેજત આવતી નથી કેમકે લાલસાહેબ પંદર દીવસની રજા માગે છે.

નંદનકુમાર—આપનો વીયોગ ઘણો દુખદાયક છે પણ તેમ કયા વીના આપણને છેવટના ભાગ સુધી સુખ પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી, આઠ દીવસથી ગાયન સાંભળ્યું નથી તો મારી મનો પ્રતીઆપના મધુર સ્વરની શ્રાવણારાખે છે માટે શરૂઆતી કરો

પ્રીયવંદા—જેવી પ્રાણનાથની આજ્ઞા.

વહાલો પ્રીતમ વર વોહો શાણી સખી

પ્રાણપતી સુખકારી, હો પ્યારા સ્વામી;
સોગન ખાઈને સત્ય વદુછું, આપ ઉપર બલીહારી. હો
પ્રાણ વીના ક્ષણ એક ના ચાલે, પ્રીત ના મુકો વીસારી. હો.
પ્રીય દાશીને દૂર નવ કરશે, પ્રેમ બળ છે ભારી. હો,
પ્રીતમ વીન સર્વ સુનુંતો ભાસે, સર્વ શૃંગાર દુખકારી. હો.
પ્રીત થઈ તો પછી ના ચાલે, આપ વીના તલ ભારી. હો.
મુજે રદયમાં આપતો વસીયા, બીજી સર્વ દુખકારી, હો.
લલીતાને તો વીસારી મુકો, મારું કહેવું દીલધારી. હો.
પંદર દીવસની રજા તો માગો, કામગી કશ્ટ ભારી. હો.
અવધ ઉપર દીન એક જો બશે, દેહ નાંખુ પ્રબળી. હો.
જરખે ખેરી વાટડી જોડ, પ્રીતમ વશ છે પ્યારી, હો.

છગદાસ—તમારું મધુર ગાયનલાલને ધાયલ કરે તેવું છે.

નંદનકુમાર—પ્રીતીનું આકરશણ તેવુંજ છે પણ શું કરું તેમ કયા વીના ચાલે તેમ નથી અવધો ઉપર બરાબર આવીશ.

પ્રીયવંદા—વહાલા કાન્ત બરાબર વચને પળજો નહીંતો આ દેહ

રહી શકવાની નથી,

નંદન—પણ ભટકવું પડે નહીં અને સુખમાં દીવસો નીર્ગમન કરે
૩ એવા ગુપ્ત ઠેકાણાની જરૂર છે.

પ્રીયવંદા—અહો તેમાં શી મોટી વીશાત છે કનનાપુરી નમરીમાં
મારી બેન અંદ્રાવળી રહેછે તે મારા જેવીજ પ્રીતી દરસાવશે
વળી પતો પણ લાગશે નતો. (ચીંટી લખ્યા બાદ.)

પ્રીયબેની અંદ્રાવળી.

સુ. કનના પુરી

વીશેશ લખવા મુરદ કે અત્રેથી શા. નંદનકુમાર દંભરાજ
આપની તરફ આગ્યાછે તેને કુળાચાર પ્રમાણે રીતી દરસાવી
અપળતાપર પ્યાન ન આપતાં પ્રીતી રૂપી આકૃશણથી નીચે
વી લેશે આપની તરફ મોકલવાની મતલબ ભોમી ભ્રમર
તમારી સમક્ષ કહેશે તેમની સાથે મારો બે વરસથી નીકટ
સખંધ છે તો આપ પણ અતલાવશે મીતી સદર,

તમારી દર્શનની અભીલાશી બેન પ્રીયવંદાના

છળદાસ—અહાહા પત્ર લખવાની ખુબી સારીછે વખત પણ બણે
થઈ ગયોછે માટે હું પણ જઈશ.

પ્રીયવંદા—નંદનકુમાર પ્રત્યે પ્રાણ વીલાસ પંદર દીવસ ઉપરાંત
એક ઘટકા જશેતો મારો દેહ પૃથ્વી ઉપર ન રહેતાં પરમ
દયાળુ પરમેશ્વરની શેવામાં હાજર થશે માટે વેલાસર પધારજો

નંદનકુમાર—મારા પ્રાણથી પણ અધીક પ્યારી અંદ્રકળા અવધી
ઉપર બરાબરજ આવીશ માટે નચીત રહો.

પ્રીયવંદા—બરાબર વચને પળજો (છળદાસ પ્રત્યે) તમે પુરસદ
ની વખતે પધારતા રહેશો કેમકે પ્રાણાધારનું એક આપ
અંગછો તો નયન વીલાસ આવતાં સુધી આપનેજ સ્વામી
નાથ માનીશ,
(સર્વ જાયછે)

પ્રવેશ ૧૪ મો.

(સ્થળ) દંભરાજની હવેલી.

પાત્ર—દંભરાજ કર્કશા દુશ્પઆબાઈ લક્ષ્મીતા ખુદીસાગર ગુલાબ
જોડી તે નવ જોઈ માડી,

લક્ષ્મીતા—સુણો સાસુ સસરા મારા (૨)

અર્ધા રાત્રે ઉઠી ચાલ્યા, પ્રાણુ જીવન પ્યારા;
નથી વાંક જરી મારો. (૨)

હું હીણ ભાગી અતી, બનીધું પુરો જન્મારો.
હું હતી નીંદ્રા માંહી. (૨)

હાર બે મારા કાઢી લઇને નાશી ગયા કહાઇ

કજીઆ—નીર અપરાધી બન્યું મારો. (૨)

વગર વાંકે તેં પરદેસ કાઢી કિધો દુખીઆરો.

લલિતા—બળતામાં શું નાંખો વારી (૨)

વગર વીચારે વચન પ્રહારથી કરો ના દુખીઆરી.

કર્કશા—ઠાલી ડગાઈ મેલ તારી. (૨)

પુત્ર મારાને પરદેશ કાઢી ચરીત્ર કરે ભાળી.

લલિતા—માતા તુલ્ય તમેછો મારાં (૨)

વચન પ્રહારે મારો ન મુજને પુન્ય સાસુ પ્યારા.

કજીઆ—પ્રપંચ જાણ્યો હવે તારો (૨)

મુજ બન્યુંને દુખતો દઇને કાઢ્યો ધરખારો.

ગુલાબ—બાઈ અમરથા શીઘ્ર બોલો (૨)

સાસુ વહુની રીત પ્રમાણે સંખીને ચાલો.

કજીઆ કલેશ નહીં કરતું. (૨)

બીચારી વહુ કાલ આવીછે દુખ દેછે બહુ

તમારો નંદન દૂરા ચારી (૨)

ફીટલ પેટે ચાલ્યો ગયો તેમાં શું કરે બીચારી

દંભરાજ—પ્રભુ મારા દુખતો નહીં આરો (૨)

કલંક લગાડ્યું કુળની માંહે પુરો જન્મારો.

વૃદ્ધા શ્વયા થઇ મારી (૨)

પુત્ર તણું તો સૂખના ભાળ્યું, ક્યેત થયો ભારી;

દૂરાચારી બન્યો ભારી (૨)

ધન દોલતને માલ હુંટાવિ કીધાં ખુવારી.

બુદ્ધીસાગર—અરે ભાઇ શોક નહીં ધરવો (૨)

ઇશ્વર કૃતી સત્ય માનીને, વિચાર પરહરવો;

નંદનની તપાસ તો કરવી (૨)

રૂદ્યામાંથી કલેશ કાઢીને, હામ ચીત ધરવી.

દંભરાજ—માધ તમે સાથે તો ચાલો (૨)

હું એકલાથી કાંઈ નહીં બનશે ફળેત થઈશ દાલો.

(પંચીરામ પણ નંદનકુમારની તપાસે બચે છે)

પ્રવેશ ૧૫ મો.

(સ્થળ) ઘેરી રસ્તો.

પાત્ર—દંભરાજ, બુધીસાગર અને પાછળથી જ્ઞાદાસ.

સહીઅર દુષ્પ શું દાખવું.

દંભરાજ—પુત્ર પ્યારો જડે નહિ, અરે મિત્ર આ વાર;

લહાય લાગે મુંજ તનમાં, સહાય થા જગદાધાર પુત્ર.

મધ્યા અવસ્થા માહરી, પડીઉં અતીશે દુષ્પ;

સુખનો સુર્ય અસ્ત થયો. કલંક લાગુ કુળ. પુત્ર.

દુષ્ટ જ્ઞાદાસના સંગથી બ્રહ્મ થયો નિરધાર;

ધન દોલતને વાડીઓ. ઉડાવ્યા તેં અપાર. પુત્ર.

વિચાર ક્યો નહિં લેશ મેં, અતિ લડાવ્યાં લાડ;

કેળવણી તો આપી નહિં, થઈ પડ્યો દુષ્પની આણ. પુત્ર.

વેશ્યા વ્યસન નિશ્ચેધથી, કામમાં થયો આંધ;

બહુ આવ્યા તેજ રાત્રીએ, મથાવ્યો અતી મધ. પુત્ર.

દાગીના તેના લઈ કરી, નીકળ્યો ઘરથી બહાર;

અરર પ્રભુ હવે શી ગતી. લાગે નહિ કાંઈ બાળ. પુત્ર.

પુત્રી રાંડી બાળાવયમાં, તેના સમે નહિ શોક;

દુષ્પ ઉપર તો દુષ્પ પડે, આતે ઇશ શો કાપ. પુત્ર.

તે સઘળું રે વિસારું હું, આવે પુત્ર જે હાથ;

આવા બારીક સમયમાં. સહાય થા જગતાત. પુત્ર.

નંદન હમેશાં જોઈને, ઠરતો દીલની માંહ,

તેનીરે બાળ લાગે નહિ, પ્રગટે દીલમાં લાય. પુત્ર.

બુધીસાગર— દંદ્રિસભાની ગજલ.

શાણા મીત્ર શોક છોડી, કહ્યું માનોની આજ;

નચીત થઈને ઘેર ચાલો, પ્રભુ રાખે લાજ,

પ્રથમ વિચાર ના ક્યો ને, મોઢે ચડાવ્યો બહુ;

દુષ્પ માથે આવે બ્યારે, સંભારે છે સદ્.

પણ પછી શું કામ આવે, વીચારોની બાત;
રાત્રીનો સમય થયો, જડશે નહિં વાટ.
પુર્વના પુન્ય થકી જો, મળશે છળદાસ;
દીનદયાળની કૃપા થકી, પૂરી થશે આશ.

(રસ્તે જતાં છળદાસ મળે છે)

ભુદ્ધીસાગર—પરમદયાળુ પરમેશ્વરને આપણી આશા સંપૂર્ણ કરવી હોય તેમ લાગે છે કેમકે જેનો ખપ છે તેજ અત્યારેમળ્યા.

દંભરાજ—છળદાસ ભાઈ આપને શી શીશ મુકીને કહું છું કે તમારું આજે એક કામ પડ્યું છે તે કામ આપ પાર પાડશો એવી મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે.

છળદાસ—મુરખખી કાકાશ્રી આવી અવગ્રીત ઉપમાને હું યોગ્ય નથી. જે કામ હોય તે ખુશીથી કરમાવશો.

ભુદ્ધીસાગર—ભાઈ એટલુંજ કામ છે કે નંદનકુમાર બાર તેર દિવસથી ક્યાંઈ ચાલ્યો ગયો છે અમે તેની ઘણી શોધ કરીને થાક્યા પણ ક્યાંઈ પતો મળ્યો નહીં તો મેહેરબાનીની રૂએ આ કામ પાર પાડવાનું માથે લેશો તો જન્માતર સુધી અમે તમારાં આભારી થઈશું.

છળદાસ—કાકા તેની મને ખબર નથી તો શી રીતે તપાસ કરું.

દંભરાજ—(સ્વગત કેવો કપટી છે) આસન ભાઈ તમને તાલમ નહિ હોય એ વાત ખરી પણ તમને પતો લાગશે એવી મને આશા છે તેના બદલામાં હું તને મારા ગમ્મ માફક આપી ખુશી કરીશ ઉપકાર નહીં લુલું.

છળદાસ—એ વાતની હું ના નથી પાડતો પણ ભાળ મળવી અગર ન મળવી એ મધ્વરાધીન છે.

(દ્રોપસીન પડે છે)

પ્રવેશ ૧૬ મો.

સ્થળ—પ્રીયવંદાનો મહેલ.

પાત્ર—પ્રીયવંદા-દાસી અને પાછળથી નંદનકુમાર ને છળદાસ.

પ્રીયવંદા—દાસી આજે પંદરમા દીવસની અવધી છે માટે તે મુર્તિ ઘણું કરીને આજે આવવાની વળી એવિ ખબર પણ સાંભળ

છે કે દંબરાજ શેઠે છળદાસને નંદનની તપાસે મોકલ્યા છે.
 દાસી—બાપ સાહેબ તે સત્ય છે દંબરાજે ઘણી ગોત કરી પણ
 પતો ન મળતાં છળદાસને મોકલ્યા આ વાત ઘણી ફાયદાકારક
 છે કેમકે હવેથી દંબરાજ શેઠ તેને કાંઈ કહી શકશે નહીં.
 પ્રીયવંદા—દાસી તારું કહેવું યથાર્થ છે તેની પાસે હવે બહુ પૈસા
 રહ્યા નથી. ફક્ત તેની સ્ત્રી પાસે જોટલું ધરેણું છે તો તેટલું
 પણ લઈ લેવું પછી આપણી રીતી મુજબ રજા આપવી.

નંદનકુમાર— }
 છળદાસ— } પ્રીયવંદા દરવાજા ઉઘાડો.

દાસી—બાપ સાહેબ સંભારતાંજ આવ્યા હ્યો ઉઘાડી આવું
 (છળદાસને નંદનકુમાર પ્રવેશ કરે છે)

પ્રીયવંદા—પધારીએ સાહેબજી (આસન આપે છે) નંદન પ્રત્યે
 મારા વીલાસીકાની આપના દર્શનથી મારે સોનાનો સુર્ય ઉ-
 દય થયો મારા હૃદ ભાગ્યને લીધે પંદર દીવસ વીયોગનું
 સંપાદન કરવું પડ્યું આજે પંદરમા દીવસની અવધી હતી
 તેથી અગાઉથીજ મેં વિચાર્યું કે આપને ગાયન કળાનો બહુ
 શોખ છે તેથી આજની ખુશાલી નીમીત્ત એક જીવન ગાયન
 રચી મુક્યું છે (દાસી પ્રત્યે) આજે પ્રાસકાળમાં મેં તને
 કાગળ આપ્યો હતો તે લાવ (દાસી આપેછે) હ્યો છળદાસ વાંચો.

છળદાસ—તમારા મધુર ગાયનથી લાલ સાહેબ બહુ રંજન થાય
 છે મીઠે તમે વાંચો.

પ્રીયવંદા—જેવી ખુશી. જોઈ દેજો જવાબ આપુ છું હું.

ઘણો ખુશીનો દીન આજ જાણું છું હું;

જાણું છું જાણું છું જાણો તમે.

ઘણો.

પ્રાણથી વહાલો આવે જો હમણાં, રંજે રમાડી ખુશી કરું; ઘણો.

મધુર એને આંહી મેલાવો, દાસી મુખથી માગે છે તે. ઘણો.

કંથ વીના હું ઘેલી ફરી છું, ત્રેથી દુખતો પામી રહું. ઘણો.

સ્ત્રીને સ્વામી મળે જે વારે, અમૃત કરતાં અધીક તે. ઘણો.

સુર્ય દેખીને કમળ પ્રફુલે, તેમ દર્શનથી ખુશી રહું. ઘણો.

પ્રભુ પાસે હું અર્જ કરીને, પ્રીતમ પ્યારે મેળાવ તું. ઘણો.

છળદાસ—અહા નંદનબાપ તમારા દર્શનને માટેકેવો અભીલાશધરાવેછે.

નંદન—મારૂં ચીત્ત પણ અધરામૂત આપવાને ધણી આહના કરતું પણ પ્રિયવંદાની એને પ્રીતીનું એવું તો આકાશનું કયું કે તેમનામાં હું લુપ્ત બની ગયો તેમની કાન્તી પ્રીયવંદાની ખરાબર છે જેમ જળ વિના મચ્છ જીવું રહિ શકે નહીં તેમ તેમની સાથે મારે એવીજ પ્રેમજ્વળ બંધાણી તેથી અહીં આવવાની બિલકુલ ઇચ્છા ન રહિ પણ તમારા પ્યારની દાખલ અત્રે આવવું પડ્યું.

પ્રીયવંદા—પ્રાણજીવન તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કેમકે રીત પ્યાર દરસાવવાની વળિ મારીજ એન અને આપ જેવા સૂઝ દીલદાર પ્રાણરક્ષક તો પ્યાર કેમ ના દરસાવે આપનામાં બાશણની છટાપણુ સારી આવી છે.

નંદન—આપણે કોઇ દીવસ પાટલા ઉપર ધુળ નાંખી નથી કે ધોળા ઉપર કાળો પાડ્યો નથી. પણ તમારો સહવાસતો બોલવાની હરિદાઇ કેમ ના આવે વળી તમારી એન પાસે પંદર દીવસ તદન વીલાસમાં કાઢ્યા તો સાદાઈ થા માટે ન આવે.

પ્રીયવંદા—આપ કામ ક્રીડામાં એવા તો પ્રવીણ છે કે મારી એનને તમારા વિના એન પડે નહિ કાંઈ સંભારણુ રાખ્યું છે કે કેમ.

નંદન—મારામાં કહેવાપણું હોયજ નહીં તમે જાણે છો કે હું અહીંઆથી ગયો ત્યાર ફક્ત સાઠ તોલાની હિરાકંઠી હતિ તે શીફળની શેષ માફક તમારી એનને ભેટ કરી.

છગદાસ—વાહ પ્રીયવંદા દીલનાતો બહુ ઉદાર છે.

પ્રીયવંદા—કેમ ના હોય નગરશેઠનું ફરજન છે.

છગદાસ—નંદન જાઈ ચાલો તમારા ઘરે જઈએ.

નંદન—હું તો ત્યાં આવવાનો નથી કેમકે જાડું કે તરત બકબક કરે એ આપણને બિલકુલ પસંદ ના પડે.

છગદાસ—પણ અગાઉથીજ એવો બંદોબસ્ત કર્યો છે કે તમને દેખી કાંઈ પણ ન બોલતાં એવા તો હર્ષાતૂર ઘરે કે જીભાએ કહી શકાવું નથી.

નંદન—પ્રીયવંદા તમારો પંદર દીવસ વીયોમ વેઠવો ગડ્યો પણ હવે કોઈ કહી શકશે નહિ તેથી હવે ધાર્યા મુજબ વિલાસ માણીશું.

પ્રીયવંદા—છળદાસ તમે જાણો છો કે પ્રાણુધારની ખાતર કેટલો ખર્ચ કરે છું પહેલાં જે વાડી લીંચી તે પણ કાન્તવિલાસ માટેજ બાકી શોખની દાખલ અપાર ખર્ચ થાય છે.

છળદાસ—વળી ખીજ કાંઈ ખરીદી કરી છે કે શું

પ્રીયવંદા—હાજતો એ ત્રણ દિવસ પહેલાં એક વાણુજરો રત્નકામળો લઈને આવ્યો હતો તે જોતાં હું તો દીંગમુઠ બનીગઈ તેથી સવા સવા લાખની એ કામળો ખરીદ કરી.

(કામળો બતાવે છે.)

નંદન—વાહ કેવી સરસ કામળની ખુશી છે કદાપિ રાત્રીને વિશે દિવો ન હોય તો પણ ચાલ્યું જાય.

પ્રીયવંદા—ત્યારે શું અઢી લાખ રૂપિયા અમથા આપ્યા હશે;

છળદાસ—નંદનકુમાર આપણે માટે બહુધા ખર્ચ કરે છે તો તેમને પણ ખુશી રાખવાં,

નંદન—આ વખતે તો ધારેલી મુરાદ બર આણીશ.

પ્રીયવંદા—પ્રાણુનાથે એવો શો વિચાર ધાર્યો છે તેથી દાસીને વાપ્રેક્ષ કરવા કૃપાદ્રષ્ટી કરશો.

નંદન—એમાં શું કહેવાનું હતું પેલી રાંડ પાસે જે ધરાણું રહ્યું છે તે તમારુંજ સમજી લ્યો.

પ્રીયવંદા—તમારા સસરાનું કરેલું છતાં તમને કેમ આપશે.

નંદન—તે મારી ઉપર એવો તો પ્યાર દરસાવે છે કે માગણી કરે તો કદી ના ન પાડે પણ શું એ રાંડની પાસે માથું નાના કદીજ નહિ.

છળદાસ—ત્યારે કેવી રીતે લાવશો કદાપિ જો તેની પાસેથી પરાણું ખુંચવી લેશો તો આપણી કૃજેતી કરાવે તો પછી.

નંદન—વળી મરદ ઉઘાડું પડવા દે તેને બોલવાપણું રહેવા દઈએ ત્યારે કૃજેતી હુંડાવે કેની.

છળદાસ—ત્યારે શું ચમરાળની હજુરમાં પહોંચાડવી.

નંદન—એમજતો વચમાં સાલ નડ્યા કરે છે.

પ્રીયવંદા—વાહ કેવી મરદાઈ અને તેમજ બનવું જોઈએ તેમ કર્યા વિના બરાબર રાંતે સુખ પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી પણ તેમાં ઢીલ ન કુરવી જોઈએ.

નંદન—આ રાત્રીએજ પણ તેમાં સૌને મદદ આપવી પડશે.

છગદાસ—આપણને તો જે કહોને કરવા તૈયાર છીએ પણ તે કામ યુક્તીથી કરવાનું છે કેમકે સપડાઈ જઈએતો પાલી સને સ્વાધીન થવું પડે.

પ્રીયવંદા—મને એક યુક્તી મુજી છે અને તે એજ કે મારી પાસે (શીશી ખતાવીતે) આ એમાન કરવાની શીશી છે તો જરા સુધાડશો તો પછી અમુક ગુપ્ત ઠેકાણું જોતી તેને પાર પાડીશું.

છગદાસ—તેવું ગુપ્ત ઠેકાણું તો એકજ તમારી લીધેલી વાડી છે માટે મારો વિચાર એમ છે કે જ્યારે તે રંડા નીંદ્રાવશ થાય ત્યારે આ શીશી તેને સુધાડવી જરાજર તે વખતે પ્રીયવંદાની ઘોડા ગાડી લઈને આવીશ તેમાં તેને નાંખી સર્વે તે વાડીમાં જઈ ઘાટ ધડીશું કેમ પ્રીયવંદા.

પ્રીયવંદા—આપનામાં કંઈ કહેવાપણું હોયજ નહીં, પણ દરવાજા બંધ હશે તેથી તેનું કેમ થશે.

છગદાસ—તમારે તેની ચીન્ટા રાખવી નહીં તેનો બંદોબસ્ત આ ગાઉથીજ કરી રાખીશ આપણા રસ્તાને દરવાજા કઠોરસીદ મારા પ્રીયમીત્ર રહે છે તેની મદદથી મેં આવા કામમાં વિશ્વાસી વખત ફતેહ મેળવી છે તો આ વખત તે સહાય કરશે જ વળી મારી નાંખવાનું કામ કરતાં આપણે અચકાઈએ માટે તે પણ તેજ કરશે.

પ્રીયવંદા—ત્યારે તમે પણ ઠેકાણું સારાં શોધી રાખો છો પણ ફજેતી મેળાવે તેવો તો નથી.

છગદાસ—એવાના ફાંસામાં હું કદી પડુંજ નહીં હ્યો હવે જઈશું.

પ્રીયવંદા—આ કામ જેમ અને તેમ ત્વરાથી સંભાળીને કરજો.

પ્રવેશ ૧૫ મો.

લલીતાનો એકાંત ગ્રહ.

પાત્ર—લલીતા પછીથી ગુલાબ.

ઓધવજીના સદેશાનો.

લલીતા—કર્મ તણી કયનીરે કયાં જઈને કહું;

ભડ ભડ દીલમાં ભડકા થાયજો.

મુખ જોવોરે પતી મળ્યો મુજને;
 તેને જોઈ આ રદ્ય ફાટી જાયજો. કર્મ.
 શી રીતે હું ધીરજ ધારીને રહું;
 અમુજ ને વળી વૈસ્યા સંગી બરથ રજો.
 તરણા તુલ્ય લેખે છે તે મુજને;
 ક્યાંઈ મયો તે લઇને મારા હારજો. કર્મ.
 અગ્ન વીના દાગુ ચર ચર ચીતમાં;
 સાસુ નણુંદી દુખ દીઝે અપારજો.
 બાણ વચનથી બાજે છે તે મુજને;
 મારા દુખનો ના આવે હવે કાંઈ પારજો. કર્મ.
 પ્રીયવંદા વેરણ પેલા જન્મની;
 પ્રીય પતીને વશ કીધા આ વારજો.
 એ દુષ્ટમાં ડહાપણ તો કહીએ નથી;
 પૈસા જોઈને રાખે છે તે પ્યારજો. કર્મ.
 અરે પ્રભુ અબળાપરે કેમ કોપીયા;
 શું કરેલાં પુરણ મેંતો પાપજો.
 બાળા ઉપર દયારે લાવો દીલમાં;
 મારા વાંક કરો સૌ માફજો. કર્મ.
 પુણ્ય સસરા ગયા છે તેને શોધવા;
 આવી નથી હજુ કંથ તણી કાંઈ ભાળજો;
 ગીરધારીરે કપા લાવો ચીતમાં;
 દાસીની તું જલદી લે સંભાળજો. કર્મ.
 દુખ ખમવાને સરજી હું અભાગણી;
 જેતું નહોતું સાંભળ્યું કાને નામજો.
 પરણીને દેખ્યું છે દુખને દુખમેં;
 હવે તો કાયર થઈ ગઈછું તમામજો. કર્મ.
 માત પીતા અન્નણ્યા હશે આ વાતથી;
 નહીંતો તુર્ત લે તમારી સંભાળજો.
 તે બીચારાં જાણતાં હશે મનથી;
 પુત્રી આપણી સુખી હશે નીરધારજો. કર્મ.
 ફૂળ ગોરે સર્વે સુખ માફ હર્યું;

નાંખી મુજને દુષ્પ દરીઆ મોઝરરે.

પછી અળગો થઈને તે રહ્યો;

રહી હું એકજ દુષ્પની ભોગવનારજો. કર્મ.

યોગ પ્રાણુપતી નથીરે માહરે;

હથેવાળાથી કીધો જે ભરથારજો.

ધંશ્વર તુલ્ય સેવા કરૂં હું તેહની;

એવી રીતે રાખું દીલ વીચારજો. કર્મ.

કામાગ્ની વેઠાતો નથીરે મુજથી;

ભરજોઅન તો દીસે મારો વેશજો.

માટે પ્રભુ પતી મેળાવો આ સમે;

નહીં તો ફાંસો ખાવો મારે કેશજો. કર્મ.

(ગુલામ પ્રવેશ કરે છે)

ગુલામ—વહુ રદન શા માટે કરોછો ધીરજ રાખો ધીરજનાં કળ
મીઠાં છે હે પરમદયાળુ જગત નીચંતા હીંદુ અખળાઓ ઉપર
આવો જુલમ શા માટે ગુજરે છે ક્યાં નંદન ક્યાં લલીતા
હર હર વીશ્વંભર હસણીનો બાજ સાથે સંબંધ બાંધ્યો તે
સંબંધ ક્યાં સુધી કરવાનો છે આર્યજનો કાંઈ પણ વીચાર
કર્યા વીના મોટું સમુદ્રરૂપી કુળ જોઈ તેમાં પોતાની પુત્રીઓ
જપલાવી દે છે દાંકરીને ગાય દારે ત્યાં જાય તેવી રીતે બી
ચારી અખળાઓ મહા સંકટમાં આવી પડેલી મારા જો-
વામાં અથાગ આવે છે કન્યા વીક્રયનો ચાલ પણ ધમકારા
બંધ ચાલે છે. પરદુષ્પ બંજન સૃષ્ટીનીચંતા આતો તારાજ
ધરનો કોપ નહીંતો આર્યજનોમાં આવી દુષ્ટ બુધી ક્યાંથી
આવે જે મહા સુરવીર રણધીર ગણાતા તેના વંશજો
બાયલાની પેઠે યવન લોકોની સેવામાં પોતાના દીવસ ગુજરે
છે સ્વયમચરનો ચાલ તથા અંશ માત્ર પણ રહ્યો નથી.
ધીકાર ધીકાર ધીકાર અરે હીંદુઓ કાંઈ પણ વિચાર
કરો જે તમારું હિત ચાહતા હો તો બિચારી અખળાપર
પડતા દુષ્પનો જલદી પાર આણો હીંદુ દેશની પડતી અને
યવન દેશની ચડતી થવાનું મુળ કારણ આજ છે ખોટી રૂઢી
પકડી ઉભા રહ્યા છો તેને જલદી છોડી મૂકો અને જે સત્ય

રૂપી કાયદા કતો લાગે તેનુંજ અદણ કરો સ્વયમ્ભરનો ધારો
જન્મદી ફેલાવો જેથી અખેળાપરના પડતા નીસાસા તમારા
શીરપરથી ઉતરે વળી પુનર્વીવાહની રીતી કાળાન્તરથી ચા-
લી આવે છે અગાઉ મોઢા મોઢા વિદ્વાનોના મતથી અધા-
અલ તેનું તમે તાડન કરો છો ખીચારી અખળાઓ ના સ-
મજતી હોય ત્યાં તો રાંડે ઉમરલાયક પહેંચતાં ગુપ્ત રીતે
નર કર્મ કરી ઈશ્વરી અથાગ પાપના ખોળમાં ઉતરી પડે
છે કોઈ કેઈ વખત ગર્ભપાત પણ થાય છે આ સધળું પાપ ત
મારે શીર છે માટે હિજડાઓ સમજો અને જે હિંદને અ-
સલ સ્થિતિએ પહેંચાડવા ધારતા હોતો સુધારાના સારથી
થઈ થતાં જીવમે અટકાવો લલ્લીતા પ્રત્યે એન ઇશ્વરે જે
દુષ્પ નાંખ્યું તે ઉપાડી લેવું સુર્યનારાયણ પણ ઉદયઅસ્તસ્થી
તિમાં વારંવાર આવે છે માટે સમતા પકડવી તારા માત
પિતાએજ મધ્ય સમુદ્રમાં હડસેલો મુકી તેમાં શી ઉગરવાની
આશા હોય કાગડાનું ગાયન કોટીલ સાથે કદી મળેજ નહિ
તેમ તારો સ્વામિનાથ અહિંઆં હોય અગર ન હોય પણ
તું કદી તેથી સુખ પામવાની નથી કેમકે કાળજથી કાળો
વળી દુરાચારના જુરા ફંદમાં પડેલો, જે તારા નસીબનો
ઉદય થવાનો હોયતોજ સુધરે બાકી કંઈજ નહિ. છેવટે મા
રું એટલુંજ કહેવાનું છે કે કુળાચારને અનુસરી પોતાના
મા બાપને બટો ન લગાડતાં પતિવ્રતા ધર્મ પાળવો એજ
સ્ત્રી માત્રનું ખરું ભુશણ છે તો સદા કૃપાળુ ત્રીભોવનપતી
તારા દુખનો આરો આણશે.

લલ્લીતા—ગુલાબ બા, વિપત્તીમાં દિલાસો આપનારા હું આપને
મારી માતા તુલ્ય ગણું છું મારા પતીનું સુખતો મારાપત્ની
પાસે, પણ જે દિવસની હું અહિંઆ આવીછું ત્યારથી મારાં
સાસુ નણદી જાંપીને બેસવા દેતા નથી, મને બ્યભીચારણી
પિશાચણી, છટકેલી, શંખણી, વીગેરે તીવ્ર વચન આણોથી
રદય ભેદી નાંખે છે.

ગુલાબ—હોય બા આવા બારીક સમયમાં વખતને અનુસરીને
ચાલવું એ દરેક મનુષ્યનો ધર્મ છે તારા પ્રમાણીકપણા ઉપર
જંગતનીયંતા કૃપા કરશેજ. (દ્રોપસીન પડે છે)

પ્રવેશ ૧૮ મો.

(સ્થળ) દંભરાજનો મહેલ.

પાત્ર—દંભરાજ, કર્કશા, કજીઆબાઇ લલીતા પાછળથી
છગદાસ નંદનકુમાર.

કજીઆબાઇ—આ બા મારા બાપા તો આવ્યા પણ ભાઈ સાથે
હોય એમ મને લાગતું નથી (દંભરાજ આવે છે)
બાપા ભાઈને તેડતા આવ્યા કે કેમ,

દંભરાજ—મેં તથા ખુશીસાગર ભાઈએ ઘણો તપાસ કર્યો પણ
પતો ન મળવાથી અન્તે નીરાશ થઈ ઘર બહારી પાછા ફર્યા.

લલીતા—સસરાજી આપને હું વંદન કરું છું.

દંભરાજ—વહુ ભા સદા સૌભાગ્ય રક્ષક રહો.

કર્કશા—આવ્યા કે તરત વહુને બોલાવવા મંડ્યા પણ નંદનકુમા
રને તેડતા કેમ ન આવ્યા તે પીના તમારું શું કામ ધરે હતું.

દંભરાજ—મારા નસિબના પુર્ણ ભોગ હે ભક્તવત્સલ ભગવાન
વ્રધ્ધાવસ્થામાં આવું અપાર કષ્ટ મારાથી સદન નથી થઈ
શકતું આ શંખણીનો સ્વભાવ સુધર્યોજ નહિ.

લલીતા—સસરાજી આપને શ્રમ બહુ લાગ્યો હશે તો આ ઉના
પાણી વતી નાહી દ્યો.

કજીઆ—આ સુધરેલીની છોકરીને બોલતાં ભારે આવડે છે રાંડે
આવીને તરતજ મારા ભાઈને કાઢ્યો પોતાનો ધણી આવ્યો
કે નહીં તેના તો સમાચાર પુછતીજ નથી અને પુછેજ શે-
ની, એને ક્યાં ધણીની ખોટ છે.

દંભરાજ—અલી કજીઆ આ વાંકુ વાક્ય વદતાં તારી જીભના
કકડા કેમ નથી થતાં આવા અપશબ્દોના પ્રહાર કરેછે તો
શરમાતી પણ નથી બિચારી વહુના પણ ભોગ મળ્યા કે
તમારી સાથે નીરંતર તેના પાના પડ્યાં વહુમા મારી પાછ
ળ તમને દુષ્પ દેવામાં કંઈજ ખામી નહીં રાખી હોય.

કર્કશા—વહુનું ઉપરાણું તાણ્યા કરો છો પણ એમ નથી સમજતા
કે રાંડના પગલાં થયાં કે નંદન નાશી ગયો.

લલીતા—આપ કહેવાને તે હું સાંભળવાને યોગ્ય છું પણ દસ

જન્યાનો સમય થયો છે તો મારા સસરાને જમાડી વીગત બંધી પુછજો.

કલ્યા—લલીતા પ્રત્યે સદ્ગામ કરતી બેશ જાની માની જણ્યું તારું ડહાપણ.

દંભરાજ—અરે ઇસ્વર ખીચારી વહુપર આરાંડો કેવો નાહક જુદેમ ગુમરેછે મારે આપઘાત કરી મરવાનો સમય નજદીક આવ્યો છે શીવ શીવ શીવ.

કર્કશા—કલ્યા આપણું બોલ્યું એ બે સુધરેલાને ગોઠું તેમ નથી આવ્યા કે તરત વહુને કેવી નરમાશથી બોલાવે છે બેઉ જણા જુઓરડો લપને રહેા હમેશાં અમારે એ રાંડના વેણુતો સાંખવા નહીં.

દંભરાજ—ચુપરાંડ શંખણી વગર વીચારે જેમ તેમ બોલ્યો કરેછે તારા મનમાં તું સમજેછે સહન શીલતા કેટલીક પકડવી યાદ રાખ કાંઈ પણ વધુ પડતું બોલીતો કાઢી મુકીશ.

કલ્યા—બા આપણે બોલવું નહીં બોલજુતો માર ખાશું વહુ વહુ જખ્યા કરેછે પણ એમ નથી જાણતા કે ભાઈ હોયતો વહુ.

દંભરાજ—શું તમારાં કરતાં મને કાંઈ આજો વદાલોછે પણ પતો ન લાગ્યો ત્યારે શું કરું થાકી પાકીને આવ્યો ત્યાંતો કલ્યા (છળદાસને નંદનકુમાર પ્રવેશ કરેછે)

હ્યો આ નંદન ભાઈ આવ્યા છળદાસ ભાઈ તમે મારી ઉપર બહુ કપાકરી નંદનકુમાર વીત હુતો અંધ હતો આ તમારો ઉપકાર કદી વીસરવાનો નથી જન્માતર સુધી તમારો આભારી છું.

કર્કશા—ભાઈ બલે આવ્યો તારા વીના હું પારા વાર દૂખણી હતી

નંદન—તમે બધાં પજવ્યાં કરો તેથી હુતો આવતો નહોતો પણ છળદાસ પરાણે તેડી લાવ્યા.

છળદાસ—દંભરાજ કાશ હુતો બટકી બટકીને યાકયો મહા મુસી બતે નંદનકુમારની આજ જડી ભાઈતો નહોતા આવતા પણ મેં વચન આપ્યું તમને કોઈ કદી શકશે નહીં ત્યારેજ આવ્યા આ કામ ફક્ત આપની શર્મની દાખલજ કર્યું છે.

કર્કશા—છળદાસભાઈ તમે બહુ સારાં માણસ છો મારા નંદનને

કોણ કહેનાર છે જોઉંતો ખરી.

કન્યા—ભાઈને ભુખ લાગી હશે માટે જમવા બેસાર

દંભરાજ—છળદાસભાઈ ને ધનામની ખાતર શેડું ને મંડીલ લાવી આપો. (તે લઈ છળદાસ બયછે દ્રોપસીન પડેછે.)

પ્રવેશ ૧૯ મો.

સ્થળ લલીતાનો એકાંત ગ્રહ.

પાલ—નંદનકુમારને લલીતા.

લલીતા— રાગ મુખ્યધનો

હે-હે-હે પ્યારા કહુંશું.

મેહેર કરીમન હરમન મોહન, હાસ્ય વીલાસે પંચાયૌ.

નીરવીણ મીન સહે દુખભારી, પ્યારી પ્રીતમવીચ્છ દુખકારી દે

ગમગીન લીન તેવી તમ પ્યારી, હાહા રસીઆ વસીઆ છે.

મન મારા હે હે હે

રાગખીજે મુખ્યધનો

નંદનકુમાર—તારા જેવીતો ધુતારી નારી, હજારો નીલાળી ભાળી

આવીચાલાકી ચલાવા વાળી, નેત્રને નચાવા વાળી.

સાનમાં સમજવા વાળી, વાતમાં રીઝવા વાળી; તારા

જળ સાળી મુખ બાળી, તારી પ્રીતી મેંતો ભાળી;

કુ કર્મની કરનારી, કુટીલા છોતુંતો ભારી; તારા

લલીતા—પ્રાણપતી પ્યારા મારા, નયનથી ન થાઓ ન્યારા.

શાને નાંખો દુખ ભારા, જાણું મન મોહન મારા; પ્રાણ

નંદન—પ્રીયવંદા છે પ્યારી મારી, તેને નામુંકું વીસારી;

તુંતો દીસે વ્યભીચારી, જળ તું ધુતારી નારી; તારા

લલીતા—વેશ્યાતો પહોચાડે પાર, એકથી તો રમે જર

ખીજ થકી બાંધે પ્યાર, મારીને કટાક્ષ માર. પ્રાણપતી.

નંદન—ચાલ પીશાચણી સાંભળીતારી શીખામણ મારે પાસે કાંઈ

પણ બોલીતો તે દીવસના જેવી વલે થશે.

લલીતા—પ્રાણાધાર આપને મેં શું વધુ પડતું કહ્યુંકે દાસીપર કો

પાયમાન થાઓ છો.

નંદન—ચાલ રાંડ વ્યભી ચારણી દુર રહે.

લક્ષ્મીતા—સ્વામીનાથ નીર્દય 'શા માટે થાઓ છો વીરહાગ્નીથી અતી પીડા પામું છું' તો દાસીને શાન્ત કરવા કપાદ્રષ્ટી કરશો નંદન—હું તને કેટલી વાર કહી ચુક્યો કે તારે મારી પાસે આવવું જ નહીં. તારે વીરહાગ્ની પણ હુતો થાકીને લોથ પોથ થઇ ગયો છું.

લક્ષ્મીતા—પ્રીય કાન્ત આપને શ્રમ બહુ લાગ્યો હશે માટે દયો સેવા કરે. (પલંગ પાસે જાય છે.)

નંદન—છટ છટ દુર રહે નહીંતો મારા કોમળ હસ્તને તસ્તી આપવી પડશે માટે આગળથીજ વીચાર.

લક્ષ્મીતા—પ્રીય નાથ, એક દમ નીર્દય શા માટે થાઓ છો. મારા પ્રાણરક્ષક થઇ દૂરાગ્રહ નહીં કરો આપ વીના મારે સર્વ સંસાર સુન્ન છે જ્યારથી આપ મને છોડીને ચાલ્યા ગયા ત્યારથી મારું ચિત્ત કેવું ઉદાસમાં રહે છે તેનો ફક્ત સુષ્ટી નિવંતાજ જાણે છે સર્વ શૃંગારનો ત્યાગ કરી આપની ચીન્તામાં રદ થતે બાળી ખાખ કરી નાંખ્યું જગતમાં આપ સીવાય મારું કોઈજ નથી માટે દાસી પર કોપ ન કરતાં સેવામાં હાજર લેવા કૃપા કરશો વેશ્યાની સંગતથી આપ કેવી સ્થિતિમાં પહોંચ્યા છો તેનો વીચાર કરો એ રાંડએ સર્વસ્તવ હર્ષ કરી લીધું તે આપની ઉપર જે પ્યાર દરસાવતી હશે તે પૈસાનીજ ખાતર એમ ખાત્રી પુર્વક જાણશો.

નંદન—હઠ રાંડ પાપણી ખબરદાર જો કાંઈ પણ બોલી તો, બોલતાં બોલતાં છડી મઈ છે કે શું તારે તેની શી પંચાત છે મારે પાલવશે તેમ કરીશ.

લક્ષ્મીતા—મારા વહાલા, માફ શા માટે લગાડો છો વેશ્યામાં શું એટલા બધા ગુણ છે કે તેમાં લુબ્ધ બની ગયાં છો શું મારા કરતાં તે અધીક સ્વરૂપવાન છે.

નંદન—તારો તોલ ક્યાં વીના તું છાતી માની નહીં બેસે લે રાંડ છાટકી લે રાંડ છાટકી લે લેતીજ (બે ત્રણ તમામા મારે છે)

લક્ષ્મીતા— રાગ કલ્યાણ.

પ્રીય પત્ની અરે, કોપ ના કરે;
દયા લાવો દીલમાં, આ દાસીની પરે,

મણીકા સ્વામી વહાલી હતીતો, નહોતી પરણી નાર,
 બુલમ સામાટે ગુજરો, પ્રાણ તણા આધાર. પ્રીય.
 ગુલામી જે આ ગાલજ મારા, સુણી ગયા આ વાર,
 મોતી સરવે અંદર પેઠા, દુષ્પ તણા નહીં પાર. પ્રીય.
 વીરહાગ્નીથી દેહજ મારી, બગી થાય છે ખાખ,
 આભુશણ સરવે ભીંગણા કરતાં અશ્રુપાત. પ્રીય.
 મદન અતી અકળાવે મુજને, જાય ન રાક્ષસી રાત,
 પ્રાણ પતીતો કપા કરીને, રમે દાસીની સાથ. પ્રીય.

નંદન—દુષ્ટ રંગ મેં તને કેટલી વખત મનાઈ કરી પરંતુ મા-
 નતી નથી પચાસ વખત કહ્યું કે તારે મારી પાસે કાંઈપણ
 બોલવું નહીં અહીં તારા ક્યા આપને સંભળાવે છે, છટકે,
 લીને નીંદ્રા પણ નથી.

લક્ષ્મીતા—(સ્વગત) મુંઢ જેવાને બોલવાનું પણ ભાન નથી (ચા-
 સન) આપને જે નીંદ્રા આવતી હોયતો બલે પણ મારા
 ગાલમાં મોતી તથા લીલમ ધરી ગયા છે તે અપાર વેદના
 કરે છે નો દાસી પર ક્યા લાવી કાઢવા તરફી લેશે એટલી
 અર્ધાગનાની અર્જ છે.

નંદન—રાંડ હું કાંઈ તારા આપનો ચાકર નથી મને તરફી આ
 પવા શરમાતી પણ નથી છાનીમાની પડી રહે નહીં તો અ-
 મશ્યો હાય ચલાવવો પ્રડશે. (નીંદ્રાવશ થાય છે.)

લક્ષ્મીતા— દશા આ શી થઈ મારી.

કર્મ તારી કતી ન્યારી, ભુમી તલમાં દીસે ભારી;
 બાજ સાથે સંબધ બાંધ્યો, તેથી દુષ્પ અપાર.
 હાય પ્રભુ આ શી દશા, પીડે છે તું બાળ;
 સહુ અંગ થકી દુષ્પ ભારી, ગતી તારી છે ન્યારી. કર્મ.
 પ્રીયવંદા પાપી નડી, પ્રભુ મુને આ વાર;
 મોહ્યો મુંઢ મા જાતજી, નીચ અધમ ચંડાળ;
 રમે છે તે થકી જારી, મુને પણ મુકી છે વીસારી; કર્મ.

(કાચના તખ્ત તરફ નજર કરી) અરે પ્રભુ આતે શી દશા
 જડાડ કાપ પણ અંદર પેસી ગયો છે (ખેંચતા) અરે
 એવોતો સજડ બેસી ગયો છે કે નીકરતો પણ નથી મારા

આખા શરીર ઉપર લોહી થઈ રહ્યું છે, પ્રભુ તારી ગતીને પારજ નથી જોણે દુખનું નામ પણ સાંભળેલ નહીં તેના ઉપર આવો જુલમ હર હર શંકર અરે હું નીર અપરાધી તેના ઉપરજ જુલમ. અરે દૂષ્ટ ગોર તને આ વેંગ વળ-ગાડતાં કાંઈ પણ વીચાર ના આવ્યો મધ્ય સમુદ્રના બારે મોઝમાં ઝીકી મારા સુખનો સુર્ય અસ્ત પમાડ્યો. હીંદુ અબળા ઉપર આવો ગજબ ટાળવાને જગત નીચંતા તુજ સમર્થ છે આ વખતમાં આર્ય લોકો પોતાનો બાળાઓને પતંગ રૂપી મોઢું કુળ જોઈ અભણેલ દુરાચરણી ધાતકી ચંડાળ એવા શુભાર માણસ સાથે હસ્ત મેળાવી દુર્દશાને પહોંચાડે છે પણ આર્યજન્યુઓ તમારી હાલતનો વીચાર કરો આપણાં પુર્વજો પહેલાં કેવી સ્થિતી ભોગવતા અને ચાલતા કાળમાં કેવી ભોગવોછો તેનું કારણ વિચારી જોતાં આવા જુલમ સિવાય કાંઈ પણ જોવામાં આવતું નથી. શ્રેષ્ઠ જાતી આવા દુષ્ટ રીવાજને ઉતેજન આપી નાહક ખુતારી કરે છે બાર વરસની બાળાને સાઠ વરસના સંસાર પાર ઉતરેલા તોપણ સ્ત્રીમાં આકાંક્ષા રાખનાર ચંડાળ પુરુશની સાથે પરણાવી તેની પા-સેથી તેણે મદા મુસીબતે આખી જીંદગાની સુધી જે હાલત મેળવી હોય તેનું હરણુ કરી તેની પાસે ફક્ત તાવડી અને ક્યરોટ એ બે વાનાજ રહેવા દેછે બાકીનું સર્વસ્ત હરી લઈ ચોરીમાંજ રંડાપો આપે છે જ્યારે બાળા ઉમર લાયક થાય ત્યારે ઘણું કરીને હસ્ત મેળાપ કરનારો ઈશ્વરી હજુરમાં પ-હેલેએ કદાપી લાંબા આયુષ્ય વાળો હોય તોપણ બાળાઓ વ્યભિચારના ફાંસામાં પડે છે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. રાંડેલી બાળા પોતાના પતો સાથે અગ્નીદાહ કરે તેતો સર્વોત્તમ છે પણ જે સંસાર ઉપર પ્રીતી ધરાવતી હોય તેના પુનર્વીદાહ કરવા, પણ જ્યારે તે બેમાતું એકે ના થાય ત્યારે તેઓ વીરહની વેદનાથી શુપ્ત રીતે જ્વર કર્મ કરી ઇશ્વરી અથાગ પાપના બોળમાં ઉતરી સંસાર રૂપી જગતમાં ડુબી જાય છે માટે જે સ્વભુમીને સારી પાયરીએ ચડાવવા ધારણા રાખતા હોતો એવા રીવાજને જોમ અને તેમત્વરાથી દૂર કરી સુનીતી ધારાતું અહણુ કરવા દરજ પાડો એવી દુખમાં ડુબી ગયેલ

અમળાઓની નમ્રતા પુરવક વિરૂપતી છે તે દીલની અંદર અંગીકાર કરી શુદ્ધ રસ્તો પકડવા બેઠાનો વેશ કાઢી નાંખી કેસરીઆ બની જાઓ. રાત્રી ઘણી ગઈ છે માટે નીંદ્રાવશ થાઉં. (સુઈ જાય છે.)

નંદન—(એકદમ જાગૃત થઈ) અરે અર્ધી રાત્રીનો સમય થવા આવ્યો છે (લલિતા પાસે આવી) આ રાંડ નીંદ્રામાં બરાબર ચક્રચુર થઈ છે. માટે વિચાર બર આણવાનો બરાબર અનુકુળ સમય છે પણ છળદાસ હજુ સુધી કેમ નહીં આ બોલો. હોય લે તપાસતો કરું (બારણે આવી) છળદાસ.

છળદાસ—અરે ભાઈ મને આવ્યા ઘણો સમય થયો આપની રાહ જોઈ ક્યારનો ગાડી લઈને ઉભો છું.

નંદન—ભાઈ મનેતો નીંદ્રાએ ઘેરી લીધો તેથી અત્યાર સુધી છટી શકાયું નહીં બધી સામગ્રી તૈયાર છે કે કેમ.

છળદાસ—વળી એમાં તે કહેવાપણું હોય, વાડી તો અગાઉથીજ મૂકરર કરી રાખી છે બાકી પ્રીયવંદા તથા કઠોરસીંહને સારી રીતે એતવણી આપી વાડી તરફ મોકલાવ્યાં માટે હવે દીલ ન કરતાં કામ પરીપૂર્ણ કરો.

નંદન—આપણે ક્યાં ના છે. લ્યો આ શીશી સુંઘાડું છું (શીશી સુંઘાડી રજા બાદ) આના શબ્દને તમે આવો તો ગાડીમાં નાંખીએ. (લલિતાને ગાડીમાં નાંખી સર્વે વાડી તરફ જાય છે.)

પ્રવેશ ૨૦ મો.

સ્થળ—વાડી.

પાત્ર—નંદનકુમાર—છળદાસ—પ્રીયવંદા—કઠોરસીંહ. મુર્છાગત સ્થિતિમાં લલિતા અને અનુક્રમે પંથીરામ. કામાંધ-સીંહ વીગરે.

પ્રીયવંદા—છળદાસની કામની બરાબર મોકલી કરી છે કે કેમ.

છળદાસ—વળી મારામાં તે પુછવાપણું હોય નંદનકુમારના સસરા ઉપર તથા દંભરાજ શેઠ ઉપર લલિતા અચાનક મર્ણુ પામ્યા છે કાગળની બનાવટ એવી કરી છે કે અંશ માત્ર પણ ખ બર પડે નહીં.

પ્રીયવંદા—તે કામમાં તમે પરીપૂરણ પ્રતીણ છો તે હું ક્યાં નથી

ભણતી પણ લલીતાની બરાબર ચોકસી છે ના.

કઠોરસીંહ—એ બાબત નચીત રહે એ સાલી હવે ક્યાં જવાની છે.

છળદાસ—પ્રીયવંદા કઠોરસીંહમાં કહેવાપણું હોયજ નહીં પણ હવે લલીતાનું શું કરવું.

પ્રીયવંદા—છળદાસ તમે કહ્યું હતું કે કઠોરસીંહ માટે શરાબની બાટલી લેતા આવજો પણ તે બાટલી દાસી પાસેથી લેતાં ચુકી ગઈ.

છળદાસ—તેતો તમે બહુ ભુલ ખાધી, કઠોરસીંહને શરાબ વીના જીવસો આવે નહીં અને મારવાનું કામ તેને હાથ છે.

પ્રીયવંદા—થયું તે ખરું પણ તે વીના આવે તેમ નથી. માટે તમે અને પ્રાણાધારજીવ દાસીની પાસેથી બાટલી લઈ આવે, સાથે મીઠાઈ પણ લેતા આવજો ભુલતા નહીં.

નંદન—પાછળથી બંદોબસ્ત બરાબર રાખજો (બંને જાય છે)

પ્રીયવંદા—કઠોરસીંહ પ્રત્યે લાલસાહૈય મારા દીલમાં એવો વીચાર થાય છે કે આ રાંડની પાસે ઘરેણું ઘણું છે પણ તેમાં છળદાસ ભાગ પડાવશે તો બરાબર આપણને નફો પડશે નહીં, તો એ દુષ્ટને પરમેશ્વરની હજૂર પહોંચાડોતો ઠીક.

કઠોરસીંહ—મારો વીચાર પણ તમારી સાથે મળતો છે પણ નંદનકુમાર ફજેતી કરેતો શી વલે થાય.

પ્રીયવંદા—સાથે એનું પણ કામ કાઢી નાંખો પછી કોની દેહસત

કઠોરસીંહ—ત્યારે તો ઠીક (સ્વગત) આ રાંડને પણ એની સાથે મોકલાવું પછી આપણે કોઈની પરવાર રહે નહીં.

(નંદનકુમાર તથા છળદાસ આવે છે)

છળદાસ—કઠોરસીંહ લ્યો બાટલી. અને આ મીઠાઈ સર્વ આરોગ્ય લઈ કામની નીવૃત્તી કરીએ.

કઠોરસીંહ—પ્રીયવંદા દારની લેહેજત સારી આવે છે (છળદાસ તથા નંદનકુમાર પ્રત્યે) અરે બદમાસ લોકો તમારા દીલનો વીચાર છોડી દઈ પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરી લ્યો.

છળદાસ—અરે દરવાન સાહેબ એ શું બોલોછો વિશ્વાસપાત નહીં કરો. (છળદાસને નંદનકુમાર નાસવા મંડે છે.

કઠોરસીંહ—(તેની પાછળ પડી) તમે જલદી શણૂં આવો (બે

ઉને પકડી) સીંહની પાસ બકરીઓ ક્યાં જવાની છે (બેઠને મુસ્કે ટાટ બાંધી) બેલો જે બેલતું હોય તે.

છળદાસ—અહા ઇશ્વર અચાનક કેવો દુખનો દુંગરો મારીપર આવી પડ્યો છે પરમકૃપાળુ તારી ગતી ન્યારી છે. આ સ્થિતીને પહોંચવા હું લાયક છું કેમકે આ પૃથ્વીપર પર અવતાર લઈ કાંઈપણ હીતેચ્છુ કામ ન કરતાં પૈસાની લાલચે કેટલાકને કપટથી ખુવાર કરી નાખ્યા કેટલાકના ખુન કમક ને કેદ અને કેટલાકને બીખ માગતા કરી મૂક્યા. બધાનું મુળ કારણ પૈસો મેળવવાની ખોટી ચાહનાજ માટે આવા ફળને હું પાત્ર છું પરદુષ્ટ ભંજન ભગ્ત વસલ ભગવાન મારી છેવટે એટલી વિનતી છે કે હીંદુ અગર મુસલમાન મારા મનુષ્ય જાતી બાઈઓના ચીતમાં મારા જેવી પ્રેરણા કરીશ નહીં આર્યભૂમીનું પડતી થવાનું કારણ હું જેવા કે પટ્ટી વીશ્વાસઘાતી નીર્દય વીગેરે નીચપણના લક્ષણવાળા મનુષ્યોનો સમાવેશ બાકી કંઈજ નહીં આ મહાન સતી લક્ષી તાને આવી દુર દશાએ પહોંચાડનાર હું તથા આ દુષ્ટ પ્રીય વંદાજ. આ ગુમાર નંદનને ફ્રાસલાવી તેના સર્વ સંબંધીને દુખી કર્તા અમેજ કદાપીજે અમે પાશાણ રૂપે પૃથ્વીપર પડ્યા હોત તો ધોવાને પણ ખપ આવત માટે અમારા જેવી પ્રેરણા કોઈના ચીતમાં કરીશ નહિ કદાપી કરતો કઠોરસીંહને પણ સાથે ઉતપન કરજે જંથી હું જેવા ચંડાળોનો ત્વરાથી નાશ થાય અને નંદન જેવા અકલના હીણ પુરશે સારી સ્થિતીએ પહોંચશે એવી ધારણા રખાય તથા લક્ષ્મીતા જેવી સ્ત્રીઓ ના દુખનો પાર આવે મારા અપરાધ ક્ષમા કરી તારા ચરણારવીંદમાં લેજે.

નંદન—હે પરમદયાળુ તારા શરણમાં આવવાનો થોડોજ વખત મુલતવી રહ્યો છે તો મારી એટલીજ અરજ છે કે મારા જેવી હલકી અકલ કોઈને આપીશ નહિ તથા આ ચંડાળ છળદાસ ને પ્રીયવંદાનો સમાગમ ન થાય એવી સર્વ મનુષ્ય જાતિમાં પ્રેરણા કરજે. (બેઠને મારી નાંખે છે)

પ્રીયવંદા—દરવાન સાહેબ બહુ બહાદુરી કરી.

કઠોરસીંહ—કમળત રંડા તારી પણ તેવીજ સ્થિતી.

પ્રીયવંદા—મેં આપનો શો અપરાધ કર્યો છે આતમામ દાગીના તેની પાસેથી કાઢી આપજ લખ જાઓ મારે સતીમાર પણ તેમાંથી જોતું નથી, મારા જનનની ખુવારી નહીં કરો.

કઠોરસીંહ—(કેદાડી તરવારે) મેં તને એક વખત કહ્યું કે કાંઈ પણ ન બોલતાં મરુંને સ્વાધિન થવા સત્વર તૈયાર થા પેલા ચંડાળોની પેઠે જે કાંઈ માગણી કરવી હોય તે કરી લે.

પ્રીયવંદા—(બેહાથ જોડી) સર્વ દેવાધીપતી દુંકામાં એટલીજ અર્જ છે કે છળદાસની માફક. મારી નાંખેછે.

કઠોરસીંહ—કામતો સર્વ સંપુર્ણ થયું (લક્ષ્મીતા પાસે આવી) અહા કેવી સ્વરૂપ વાનછે એને તો મારી પ્યારી કરી લઉં. (લક્ષ્મીતાને હલાવેછે તો પણ બોલતી નથી) અરે હું કેવો મુર્ખ છું તે બીચારી જરના નીસામાં ચક્રચુર બનીછે (શીશી કાઢી આ શીશીથી તેનું સર્વ જર ઉતારી નાંખું.

(શીશી મુંઘાડેછે.)

લક્ષ્મીતા—(એકદમ જગૃત થઈ ભયભીત પણે) અરે હું ક્યાં અને આતે કોણુછે સ્વપ્નનો નહીં હોય (પોતાના હાથની આંગળી કરડી) નહી નહી ખરે ખાતજ પણ હું અહીં આ ક્યાંથી અને આતે કોણુછે (કઠોરસીંહ પ્રત્યે) અરે મારા ધર્મના પીતા આપ કોણુછો અને અત્રે મને કેમ લાવ્યાછો તે યથા સ્થિતી કહી બતાવશો.

કઠોરસીંહ—તારી બધી લવરી છોડીદઈ મારી શેવામાં હાજરથા નહીંતો (મુઝાં ધસારતથી બતાવી) જેવા પેલા ચંડાળોના હાલ તેવાજ તારા સમજી લે.

લક્ષ્મીતા—ત્રણેના મુઝાં જોઈ અરે આતે શો જુલમ મારા પ્રાણ પતી પણ સ્વર્ગ સીધાવ્યા કેશું હરહર વીરવભરાં આ નીર અપરાધી બાળા ઉપર આ શો ક્રોધ.

કઠોરસીંહ—સર્વ શોકનું નીવારણ કરી મારે આધીનથા (આર્ણવ ન દેવા જાયછે.)

લક્ષ્મીતા—(જુસ્સામાં) ખસ પાપી ચંડાલ્ય દુર રહે સતીની છેડ કરી શું ફાયદો કાઢે તેમ છે.

કંઠારસીહ—વધુ પડતુ બોલી હાથે કરીશીદ દુષ્પ ઉપગમે છે તું
અમે તેમ કરીશ તો પણ છોડનાર નથી તારો આ વખતે
જે યમ રાજની હબ્બુરમાં પહોંચ્યોછે તે પતી તારે હતો તો
પણ શું સુખ હતું મારાથી વધુ સ્વરૂપવાન તને કોણ મ-
ળ નારછે.

લક્ષ્મીતા—અરે ચંડાળ મારા ધર્મના પીતા થઈ આવાં અપ શબ્દો
કાઢતાં તારી જીમ કેમ નથી તુટી પડતી અરે પૃથ્વી માતા
રસાતાળ કેમ નથી જાતી સૂર્ય નારાયણનું ઉદય થતું પશ્ચી-
મમાં કેમ નથી થતું સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા કેમ નથી છોડી
દેતો અક્ષાંડ કેમ નથી ખળ બળતું શેશનાગ પૃથ્વીને કેમ
નથી ફેરવી નાંખતો પ્રજા પાળક થઈ પ્રજા ઉપર જુદમ કેમ
નથી ગુજારતો શીંહ તૃણમાં ઇચ્છા કેમ નથી ધરાવતો
હંસ મોતીપર ઇચ્છા કેમ નથી ત્યાગ કરતો હરીચંદ્ર જેવા
સત્યવાદી રાજાઓ પોતાનું સત્ય કેમ નથી છોડતા આ
સર્વ બનવું અસંભવીત છે કદાપી થાય પણ જે આ
લક્ષ્મીતા એક વખત નંદનકુમારની સ્ત્રી કહેવાણી તે કદી કોઈ
ને તાબે નહીંજ થવાના એમતું ખાત્રી પૂર્વક સમજજે વીચાર
વીચાર વીચાર મુર્ખ મુંઢ તું તારા મન પ્રત્યે વીચાર કર
સીતાની છેડ કરવાથી રાવણે પાર્વતીની છેડ કરવાથી ભસ્મા
સુરે દૌપદ્રીની છેડ કરવાથી કૌરવે અને રાણુક દેવીની
છેડ કરવાથી સીધરાજે કેવો ક્ષાયદો કાઢ્યો હતો માટે આ-
વો દુષ્ટ વીચાર તારા દીલમાંથી દૂર કર.

કંઠારસીહ—તે મને જે દ્રષ્ટાંત આપ્યાં પણ તે સર્વ સ્ત્રીઓને માથે
તેના પતી હતા તેથી તેઓ એવી દુંદશા પામ્યા પણ તને
તો કોઈજ ઉગારનાર નથી.

લક્ષ્મીતા—પણ અંતરજામી દીનદયાળ આખા જગતનું પાત્રણ
કરેછે તો મારું કેમ નહીં કરે કદી મારા જીવનની ખુવારી
થાયતો બન્ને પણ તારે સ્વાધીન કદી થવાની નથી.

કંઠારસીહ—અરે ચંડાળણી જલદીથી મારે તાબે થા.

લક્ષ્મીતા— અચાનક આશોકોપ કીરે કીરતાર

અરે ઇશ આશો કોપ, બાળાપર કરે;

હાય હાય ફાટી જાય, રહ્યો ખરે;
પ્રાણ પતી તમે મારા, અરે ક્યાં ગયા;
દાસીને છોડી દેતાં, આત્મી ના દયા;
પ્રીયવદા પ્યારી જાણી, સાથે લઈ ગયા;
પણ દાસી જુરે પાછળ, લાવોને દયા;
તેડું મોકલાવી મુને, તેડો આપ પાસ;
એકદમ પ્યારા મારા, કરો ના નીરાશ.
વાક્ય બાણે પાપી આ, જીવમતો કરે;
સદાય થા લક્ષ્મીપતી, મુને આ સમે;
મારા દુખ તણો હવે રહો નહીં પાર;
ગીરધારી વારે ધામ્મા, લેવાને સંભાળ;
પતી પ્યારા તમ વીના, શી રીતે રહું;
દુખ મારું આ સમેતો, કોને જઈ કહું;
પતી પતી પતી અરે, પ્રાણના પતી;
આપ વીના દાસી દુખ, પામે છે અતી;
માટે હ્યોને મુને હવે, પ્રભુ તમે શરૂ;
નહીં તો સુકાવશે આ, દુષ્ટ મારો ધર્મ;

(પંથીરામ પ્રવેશ કરેછે.)

પંથીરામ—ભય ભીત પણે અરે લક્ષ્મીતાયા આશું તું અંદોઆ
ક્યાંથી, આ જમાદાર અત્રે કેમ આવેલછે, આ ત્રણેને કોણે
મારી નાંખ્યા, તારી આ શી દશા.

લક્ષ્મીતા—(ડસંકા ભરતી) પંથીરામભાઈ અત્યારે મારી ઉપર કે-
ટલું દુખ છે તે કહેવાને જીભ ઉપડતી નથી.

કઠોરસીંહ—અહ્યા દૂર રહે તારે પુછવાની શી જરૂર છે.

પંથીરામ—ચંડાળ નીચ ધાતકી તું કોણ છે મારી લક્ષ્મીતા બેન
ને તું શા માટે પજવેછે.

કઠોરસીંહ—તારી જીભાન બંધ કર નહીંતો આ ત્રણેના જોવાજ
તારા હાલ થશે. વચમાં અમર્યો બોલી મર્યુંને તાબે થવા
શા માટે ઇંતેજરી ધરાવે છે, આ સુવદનીને મારે પ્યારી ક
કવાની ધારણા છે માટે કાંઈ પણ બોલ્યા વીના રસ્તેયા,

પંથીરામ—છટ છટ ચંડાળ દૂર રહે, સતીતું સત લેવા ઉચ્છેછે,

પણ તે નીશફળ કરી જમપુરીનાં દવાર હમણાં ખતાવું છું.

લલીતા—પંથીરામભાઈ મારંજે થવાનું હશે તે થશે, પણ તમે ન બોલો, કેમકે એ દૂષ્ટને અંશ માત્ર પણ દયા નથી તો ન-કરી આપને મળીને આધીન કરશે પણ તે કરતાં મારો આ નકામો દેહ ક્ષણ ભંગુરજાણી ઇશ્વરના શર્ણુમાં હમણાં પહોંચાડું છું.

પંથીરામ—

રાગ ક્ષત્રી કલક.

કાયર કેમ વહે તું વચન, એ દૂષ્ય ને હું કેમ છોડુરે;

કર પલ માંહે તેનું છેદન, એ.

વચન સુણી એના ઉઠે જવાળ એ.

હમણાં વિદાર તેહ તણી કાય. એ.

ક્ષણમાં કર તેને ચક્રચુર. એ.

અલ્લ ક્ષત્રીનું નથી ગયું નુર. એ.

નીચ કુડુ કરવાની ધરે હામ. એ.

હમણાં પહોંચાડુ તેને ઇશ ધામ. એ.

નવ લાગે કાળ તણો ડર. એ.

સહાય કરશે શ્રી શંકર. એ.

પાપી ઇશનું કરી લે સ્મરણ, દૂષ્ટ હું તને નહીં છોડુરે
તને ક્ષણમાં પમાડું મળું. દુષ્ટ.

(લગાઇ થતાં પંથીરામ મળી પામે છે.)

કઠોરસીહ—અરે દૂષ્ટ રંડા હવે તને મારા પંજામાંથી કાણ બ-
ચાવનાર છે નથીજ માટે વખતને અનુસરી સ્વાધિન થા.

લલીતા—

રાગ લલીત.

વીણ વીણ વીણ શી થઈ ગતી, કર્મની કૃત્યી દુષ્ટ થૈ અતી;

નિર્દોશ અરે બંધુ માહરા, સાલશે બહુ ગુણ તાહરા.

હું દુષ્ટરે પાપણી અતી કર્મની.

મારા કાળ તેં પ્રાણુરે તજ્યો, સ્વર્ગપુરીમાં વાસ તો કર્યો.

મુજ દુખની હવે સીમારે નથી. કર્મની.

મળું સાંભળી બાળ તાહરાં, દુખ પામશે દીલ તો ધણાં;

વીધાત્રા કરી બુરી તેં કતી. કર્મની.

શબ દેખીને જવાળ થાયરે, અરર ચીત્તો ફાટી બાયરે;

ઇશ તાહરો કોપરે અતી. કર્મની.

અગાર તો જરે હીલ માહરે, જુલમ ગુજર્યો અથાગ તું પરે;
નીર્દયતો થયો જગતનો પતી. કર્મની.

કઠોરસીંહ—હવે વીલાપને છોડી દઇ મારી સાથે ચાલ.

લક્ષ્મીતા—દુષ્ટ તેં ચાર જણનો તો પ્રાણ લીધો, હવે ક્ષમા કરે તો સારું.

કઠોરસીંહ—તૈયાર થાય છે કેમ. (કામાંધસીંહ પ્રવેશ કરેછે)

કામાંધસીંહ—અરે દુષ્ટ અબળા ઉપર નાહક જુલમ શા માટે
ગુજરે છે અહા કેવી સ્વરૂપવાન છે માટે તેનો છેડ ન
કરતાં ચાલ્યો જ.

કઠોરસીંહ—સર્વની સાથે તું પણ ઇશ્વરાધીન થવા ઇચ્છે છે.

કામાંધસીંહ—જરા પણ નહીં નહીં બોલતાં રસ્તે થા નહીં તો
તરવાર ચલાવવી પડશે.

લક્ષ્મીતા—આપ મોટા રાજેશ્રી હો તેમ આપના ચેહેરા ઉપરથી
જણાયછે આ દુષ્ટે મારી ઉપર અતી જુલમ ગુજારી મારા
નીર્દોશ પ્રાણપતીનો તથા મારા હિતેચ્છુ ગોરનો અને બી
જા બે મનુષ્યોનો ઘણી નીર્દયતા વાપરી વધ કરી પોતાની
દુષ્ટ મનોવૃત્તી સદ્ગુણ કરવા ઇચ્છતો એવામાં મારા સુભાગ્ય
ને લીધે આપ અત્રે આવી ચડ્યા તો મને ધર્મની બેન જ
ણી મહારૂં રક્ષણ કરવા ક્ષત્રીની ફરજ બતાવી આ દુષ્ટના
પંજમાંથી છોડાવશો.

કામાંધસીંહ—સકુમારીકા કામકદળી મારી સાથે વધુ પડતું નહી
બોલ એ દુષ્ટને હમણાં જ મારા હાથ બતાવું છું.

કઠોરસીંહ—વગર કારણે વચમાં પડી શા માટે લડવા ઇરાદો રાખેછે

કામાંધસીંહ—મારે તારી સાથે લડવાની જરૂર નથી આ હીરણ્ય
ક્ષીને જલદીથી મારે સ્વાધીન કર.

કઠોરસીંહ—નદમાસ વિચારીને બોલ એનો પ્યાર મેળવવા ખાતર
ચાર ખુન તો કર્યા તારી પણ તેવીજ દશા સમજ.

કામાંધસીંહ—તારે માથે કાળ નજદીક ભમે છે માટે પ્રભુનું સ્મર-
ણ કરી લે હમણાં સૃષ્ટિકર્તાની હજુરમાં પહોંચાડુ છું.

(અન્યો અન્ય લડતાં કઠોરસીંહ મળું પામેછે.)

લલીતા—(સ્વગત) અરે ઈશ્વર દુષ્પનો છેડો આવે તેમ લાગતું નથી એ ધાતકી દુષ્ટના પંજામાંથી તો ઉગરી પણ કામમાં અધ થઈ મારીપર મોહીત થએલો આ દુષ્ટ રાજા કદી છોડશે નહીં પરમકૃપાળુ જો તે મને આવું અથાગ સ્વરૂપ ન આપ્યું હોત તો આવું દુષ્પ કદી પ્રાપ્ત થાત નહીં પણ જેવી તારી મરજી મારા પતીવ્રતા ધર્મનું રક્ષણ કરવા સદાય થજે.

કામાંધસીંહ—શશીવદની મૃગલોચની ચંદ્રકળા મારા પ્રાણુથીપણ વિશેષ પ્યારી તમારી ઉપર જે દુષ્પનું વાદળું હતું તેનો મેં નાશ કર્યો હવે મારી સાથે તમારો પ્યાર જોડવા તથા મારા મેહેલને શોભા આપવા તૈયાર થાઓ.

લલીતા—અરે પ્રજાપાળક હું આપને મારા પિતાશ્રી તરીકે માનું છું તો દીન પુત્રી ઉપર કુ દ્રષ્ટી ન કરતાં જવા દેશો એટલી મારી ઘણી નમૂના સહીત વીનતી છે.

કામાંધસીંહ—સુવદની કાંધપણ બોલ્યા વિના મારે સ્વાધિન થા અરે મારાથી અધિક સુખ તને કોણ આપનાર છે હું પર્વત પુરીનો મહારાજા ધીરાજ નૃપતિ છું ગમે તેમ થાય તોપણ કદી છોડનાર નહીં, માટે અગાઉજ વિચાર કર. મારી સર્વ રાણીઓમાં તમને શ્રેષ્ઠપણું આપીશ.

લલીતા—આપ મહારાજાજે તો દુર દશાએ પહોંચેલી બાળાપર જે નીચ વીચાર ધારોછો તેનો ત્યાગ કરી ધર્મની બેન જાણી કાપડું કરશો એવી આશા રાખું છું.

(કામાંધસીંહ આત્મીયતા આપવા જાય છે)

અરે દુષ્ટ દુર રહે.

કામાંધસીંહ—કોકીલસ્વરી તારાં કુવાકયો હું અમૃત તુલ્ય ગણી તેનું શોશણ કરવા ઘણાજ હર્ષ ધરાવું છું. સર્વ પ્રપંચ છોડી દઈ ખુશીથી આવશો એ હજાર દરજ્જે ઉન્નીત છે નહીં તો બળાતકાર કરવો પડશે.

લલીતા—(જીંસાબેર) પાપી ચુપ પાપી ચુપ એ રાગ.

પાપી ચેત, પાપી ચેત, પાપી ચેત તું;

તફર નાદાન હદ ઝટપટ તું હેવાન, બન્યો શું ખરે બેમાન
જાવ ને જરી તું સાન, જાણવજે તારો જાન.

અધમ મુકી દે તું માન, શંક નહીં નર નીવડ્યો શું, પાપી
હજી કાંઈ સાન, રે હેવાન, દીલમાં લાવ જરી;
અમળા અનાચારમાં ગુમાર ફસાવો ખરી. પાપી.

કામાંધસીંહ—અરે નીચ નારતું તથુ ગુમાર શું;
કરી લે છેવો વિચાર, થઈ તૈયાર આવને તું પાપી.

લલિતા—સીંહણ છંછેડ્યા થકી, નિરાશ થાવું છે નકી;
સાપ કેરા રાફ માંહી, હાથ બાલવો ના કદી. પાપી.

લલિતા— દયાવાન દયાવાન.

પ્રેમે પ્રભુજી તુને, કહું છેલ્લા પ્રણામ;

કપાવાન, કપાવાન, કપાવાન;

સાલ્ય-હાય-લાય થાય

પ્રેમે.

આ શું થયું તુને દુર, કહું તારી હજીર;

નદદ થઈ નકોર, વામા જાણી વાળે રોળ;

હજીજી હું દીલધારી, મનમાં લે વીચારી,

અરે પ્રભુ દયા દીલધારી, ઉગારી લેજે મોરારી;

ધારી-તારી મુરતી પ્યારી, ધ્યાને લીધી છે ઉતારી;

વાવા જાક વારી વારી, મતી કતી દોસે ભારી.

સાહય—હાય—લાય—થાય

પ્રેમે.

કામાંધસીંહ—મારી જીવ જીવ પ્યારી તારાં સુંદર નેત્રો મારા
અપજતા હઈ લે છે તારું અકેકું વચન અમૃતથી પણ અ
ધીક સ્વાદીષ્ટ માનું છું જ્યારે તારો ને મારો પ્યાર જોડાશે
તારે કાંઈ પણ ખામી રહેશે નહીં.

લલિતા—આ દુષ્ટને ફસાવીશ ત્યારેજ મારા પતિવ્રતા ધર્મનું ર-
ક્ષણ થશે. નહીં નહીં આ દુષ્ટ લજ્યા લેશે માટે હમણાં
તો આધીન થવું જોજી ઉચીત છે (આસન) આપનો પ્રેમ
મારી ઉપર કેવો છે તે જોવા માટેજ અત્યાર સુધી અનિવેકી
ભાશણ કરવું પડ્યું બાકી મારી મનોવૃત્તિ હવેજ સફળ થઈ
અત્યારથી મારી ઉપર જગત પાલનપતીની સંપૂર્ણ રીતે કપા
દ્રશ્ટી થઈ તેથી મારા ભાગ્યોદયનો સુર્ય થઈ ચુક્યો કેનકે
આપ જોવા વિલાસી કાન્ત મળ્યા.

કામાંધ—વાહ પ્યારી બહુ ચાલાકી અત્યારી ચાલો હવે નગર
તરફ જઈએ,

લક્ષ્મીતા—હું વણીકને ઘેર અચારી પણ વણીક જાતીમાં વરવું એ મને પસંદ નહીં હતું ફક્ત મા બાપોની શર્મની ખાતર (નંદનને ખતાવી) આમની સાથે પરણવું પડ્યું ઇશ્વરે સમય સારો મેળવી આપ્યો પણ અગાઉથી એટલું કહું છું કે મારે શંકરનું વ્રત છે તો તે મુજબ મારે આઠ દિવસ આપનો વિયોગ વેઠી એકાન્ત ગ્રહમાં રહેવું પડશે કાંઈ ઇલાજ નહીં તેથી લાચાર અને આ મારા પતીના તથા મારા હિતેચ્છુ જોર બે જણાને કૃપા કરી અગ્નીદાહ અપાવશો.

કામાંધ—ખારી તેની તમારે ચીન્તા કરવી નહિ મારા સિપાઈઓ ને હમણાં ને બાબતનો હુકમ કરે છું વળી તમે એકાંત બાબત કહ્યું તો સમુદ્ર કાંઠે મારો હવા મેહેલ છે તેમાં ખુશી થી રહેજો હ્યો મારી સાથે મારા અશ્વચર સ્વાર થાઓ.

લક્ષ્મીતા—મેં આપને અગાઉથીજ કહ્યું કે આઠ દિવસ સુંધી પુરુષનો સ્પર્શ પણ ન થવો જોઈએ.

કામાંધ—એતો હું ભુલી ગયો હ્યો હવે રથમાં બેસો.

(સર્વ જન્ય છે.)

પ્રવેશ ૨૨ મો.

પાત્ર—લક્ષ્મીતા તેના ગયા પછી કામાંધસીંહ સિપાઈઓ.

લક્ષ્મીતા—અરે પ્રભૂ આજે આઠ દિવસની અવધી છે માટે તે હુપ્પ નક્કી મારા શિયળનો બંગ કરશે તેથી હવે શું કરવું તે કાંઈ મુજબ નથી પેહેરેજગીરોનો બદાબસ્ત બદ્દ સારો છે તેથી નાશી છુટાય તેવો રસ્તો નથી અરે હું મહા મુશીબતમાં આવી પડી દિનદયાળ પરમકૃપાળુ મેં તારા એવા શા અપરાધ કર્યા છે કે આ દિન પુત્રીને અસહ્ય દુષ્પ આપે છે તે હુપ્પને આવવાનો વખત નજીક આવતો જન્ય છે છતાં તું કાંઈ પણ સહાય કરતો નથી ત્યારે શું મારો પતિવ્રતા ધર્મ તજ્જવીશ નહીં નહીં એ કહી તને લાજમ નથી. માટે કાપાદ્રષ્ટી કરી બાળાને શરૂ લઈ એ દૂષ્ટ ની વૃત્તી નીશ્ક્રમ કર એવી મારી નીર્મળ નમૃતા પુર્વક વીનતી ધ્યાનમાં લઈ મારું રક્ષણ કરવા સતત સહાય શીયળનો બંગ કરવો તે કરતાં પોતાના પ્રાણની દરકાર ન રાખતાં

નાશવંત દેહમાંથી કાઢી તારી સમક્ષ મોકલવો એ ઘણું દર
જે શ્રેષ્ઠ છે અને તેમજ બનવું જોઈએ (પોતાના ગળામાં
શીર ઉપરના કેશનો ફાંસો નાંખી) વળી શાસ્ત્રમાં એમ કહેલ
છેકે આપઘાત કરનાર કોટાન કોટી વર્ષ સુધી નર્કમાં રહેશે
ત્યારે હવે શું કરવું આ ગર્જ શેની થાય છે (કઠોડાપર આવી)
અહાહા શું સમુદ્ર ઉછાળા મારી રહ્યો છે કપાળુ ભગવંત
વખતતો સારો મેળવી આપ્યો આમાંજ મારું શરીર જપ
લાવું. માત પીતાની સાથે મેળાપ થવાનો હશે તો થશે ને
નહિ તો પણ મારા શીયળનું રક્ષણ થાય એ સર્વોત્તમ છે
લેજો ભવાની માતા ભોગ. (સમુદ્રમાં પડે છે)

કામાંધસીંહ—પરદુષ્પ ભંજન શેવકની સહાય કરનાર અંતર્યામી
પરમીષ્ટ વીભૂ તારી કતી ન્યારી છે અહાહા તે શશીવદની
ક્યાં અને મારું સ્થળ ક્યાં કેવી રીતે એક બીજનો મેળાપ
કરી આપ્યો છે પણ સુંદરીનો સહવાસ કરતાં અત્યારે એક
ક્ષણમાત્ર વખત ગુમાવવો તે યુગ સમાન છે માટે ત્વરાથી
તેની પાસે જાઉં. (હવા મેહેલમાં દાખલ થાય છે)

પ્યારી ચંદ્ર વદન કેમ દેખાતી નથી. અરે તે ક્યાં ગઈ
હશે (સર્વ ઠેકાણે તપાસ કરે છે) અરે ક્યાં ગુમ થઈ ગઈ
(સીપાઈ પ્રત્યે) અહ્યા સીપાઈઓ તમે અંદીથી ક્યાં ગયા હતા.

સીપાઈ—માહારાજ સાહેબ આપ જે રંભાઈની રત્ન લાવ્યા હતા
તેણે ગમે તે કારણસર પોતાનું શરીર આ સમુદ્રમાં જપલાવ્યું.

કામાંધસીંહ—અરે જગત તીર્થંતા તારા ઘરનો આ શો કોપ મહા
મુસીબતે તે એક અમુલ્ય હીરાનું સંપાદન કરાવ્યું તે ક્ષણ
વારમાં મારીપર ધ્યાન લાવતાં હર્ણ કરી લીધું તે રંભાએ
પોતાના વહાલા પ્રાણની દરકાર શા માટે નહીં રાખી હોય
શું તું જીલથી તો નહીં પડી ગઈ હોય, નહીં એમતો કદીજ
નહીં, એ ચતુરા કદી ચુકેજ નહીં, ખરે ખાત તેણે પોતાનું
શીયળ ભંગ ન કરવા મર્ણને આધીન થઈ સમુદ્રમાં પડી
હશે કેમકે અગાઉથીજ તેના મનમાં જે દ્રઢ વીચાર હતો
તે પાર પાડ્યો પહેલાં મને પીતા કહી મારી સાથે પ્યાર ન
જોડ્યા પોતાની વૃત્તી કેવી બતલાવી હતી પણ મને કદી

છોડશેજ નહીં તેવા વિચારથી મને ફાસલાવી સ્પર્શ કરવા દીધો નહીં.

મામાએ ક્રોધજ દીધો.

કામા શો કેરજ દીધો, દીલદાર દગો કેમ દીધો;
અરે વા, વા, વા, ધીક નાર, તજીને ખ્યાર, બની નાદાર;
લાગ લઇ લીધો. કામા.

અરે હીલુભાગી જીવડા, ફોગટ ફાંદાં ન માર;
નારીના વીશ્વાસથી, ખાય ખાસડે માર.

ખાય ખાસડે માર, અરે વ્યભીચાર;

મહી નહિ કંઈ સાર, અરે વા, વા, વા, ધીક.

જે ધયું તે ખરું વિલાપ કરે પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી જેવી
ઇસ્વર ઇચ્છા.

પ્રવેશ ૨૨ મો.

સ્થળ—કનકા પુરી બંદર.

ખાત્રો—ખારવાઓ—એમાન સ્ત્રીતીમાં લલ્લીતા અને પછીથી તે ન-
ગરની ગણીકા અંદ્રાવળી.

પેલો ખારવો—આજે તાં કાંઈ ભરખ બરખ મળ્યો નહીં તારે
ખાવું હું.

ખીજો—પાટકીના હાથ પગતો પરમેહરે આપ્યા સે તો હલાવીને ખા.

લીજો—ના ભાઈ આપણેતો પેલા વાણીઆના ગોરજી વાણીઆને
હાથ જોડાવેસે તેમ આપણે પણ હાથ જોડ્યાસે કે બેઠા
બેઠા ખાવું.

ચાથો—ભાઈ મારે પણ એવાજ હેવાસે પરમેહર ભૂસ્યા નથીરાખના.

પેલો—વળી ભૂસ્યા તે રાખે જો પેલું પાટીકું તણાઈ આવેસે તે-
ના ઉપર અહતરી બેઠીમે.

ખીજો—હા ભાઈ હા તે અહતરી કેવી જગમગેસે.

લીજો—મારા હારા એનો પંડકાં જગમગેસે એના ડોકામાં હાઈ
હાઈ ધરણે જગમગેસે.

ચાથો—મને તો એમ લાગેસે કે કોઈ મોટા ધરતું મનખસે.

પેલો—હા ભાઈ ખરું પણ મરી ગઈ એમ લાગેશે.

બીજો—તારે તો આપણા ભવની ભવક ગઈ.

ત્રીજો—જો આપડી જીવતી હોય તો મારવી બારવી નહીં હારં હારં લઈને કાઢી મુકહું.

ચોથો—એવી તો રૂપાળી લાગેસેકે જાણે ઈંદરની અપહરા પણ પાટીઉં ચોરં આવ્યું તો હ્યો ખેંહી લઈએ.

(લલિતા સહીત પાટીઉં તાણી લે છે)

પેલો—વા કેવી રૂપારી સે એને તો પરણું એવું મન થાયસે.

બીજો—જો મારા હારા પણવાતું હાંભર્યું પણ તારી ડોહીમાં જીવજ ક્યાંસે ભાળતો નથી કે એમ.

ત્રીજો—અરે બાઈ ગળકીએ તો જીવસે આ બધું ધરાણું ઉતારી હ્યો શેરે નીહરતું નથી.

(મહા મુસીબતથી ધરાણું કાઢી લે છે)

ચોથો—આને જીવતી કરીને વેચીશું તો ફદીયાં ઘણાં આવહે.

પેલો—અરે રાજા છાપને આપહું તો તું તો ફદીયાં કેસે પણ રૂપિઆ ઘણાં આવહે.

બીજો—મારા હારા એને તે ક્યાં લોટ બળ્યો સે.

ત્રીજો—એમ એમ બાઈ.

બીજો—હાંભજો આપણો ભા એરી વાતો કરતા કે આ રાંડનાની મોર જે રાજા હતા તેતો બળધીઆ જોડાવી ગાડા જેવું લઈ તેમાં બેહી નીહરતો પણ હાલતો પેલા ભુગીઆ સામે આવીને હાલતે વહ કરી લીધા અને હુધરેલા બનાવી થોડા ખરસમાં શેડવવા હકમ કર્યો બળધીઆના રૂપિઆ જાજા બેહી હા હાર મોઢવા જેવું કરી તેને ઘોડા બાંધી બેહીને નીહરવા મંડ્યા.

ત્રીજો—મારા હારા તારં ભાન નાહી ગયું કે હું એ કરતાં તો આમાં વધુ રૂપિઆ બેહે.

ચોથો—એસ સાનો માનો તને તે ક્યાં ખખર સે જેમ કેસે એમ કેવા દે નહ પસે હું બાઈ.

બીજો—મારા હારા ભુરૂઆ સાખ આવતાં આપણી શેજી બાંઝી પડી એમકે આપણા બાપદાદા સોરી કરીને બહુ પૈસા લાવતા પણ આણે આવીને એવો તો હકમ કર્યો કે કોઈ સે કે સું કરે નહીં વળી બીજી કે રાજાને એવા તો માર મા.

મો કે હવે તેનો હકમ વરતેસે જરે એ બારણે નીકળે છે તારે ઉઘાડી તરવારે પસાક હપાઈ મોરને પસાક વાંહે નાહી ન જાય માટે હાલેસે.

ત્રીજો—મારો હારો એવું જોટું બોલેસે છતો એના રખણને હાફ હાલેસે માટે હવે પસી એવું બોલતો ના એની પાહે તો બહુ રૂપિયા સે હકમ પણ એના હાથમાં સે.

પેલો—માઈ મારું કેવું ખરું કે જોટું જેમ; એનેજ આ રાંડ આપીએ.

બીજો—તારો ડોહો કેસે તો હાંબળતો નથી જ્યારે હકમ 'એની પાંહે સે તો આપણે લઈનેજએ તો મતો મુશી દુળીએ ચડાવે

ત્રીજો—પણ બાપડી ઠગી બહુ ગઈસે તો લાવો બળતામાં શેકીએ

ચોથો—સેટે રાખી તપાડવી પડહે એમકે આની સામડી એવીતો હુંવારી સે કે આગ અડતાં ફોડલો થાહે.

પેલો—લાવો એને રૂમાં દાખીએ.

બીજો—હે છતો હારું બોલ્યો (રૂના પોલમાં લલ્લીતાને અંશમાત્ર શુધી આવે છે.)

ત્રીજો—જો હલવાતો મંડી ચેવી ટગર ટગર જેવેસે લાવ એને હાકર પાઠએ. (ચંદ્રાવળી પ્રવેશ કરે છે.)

ચંદ્રાવળી—આજે નવીન લાબ્યા છો કે કેમ.

ચોથો—હા ધણીઆણી છાપ એક એવીતો અહતરી હાથ આવી સે કે જાણે ઈંદરની અપહરા જેવો પેલી હતી.

ચંદ્રાવળી—(સ્વંગત) અહાહા કેવી સ્વરૂપવાન છે તે આપણાજ કામની છે (ચાસન) અહ્યા ખારવાઓ કેટલા રૂપિયા આપું.

પેલો—મારા ધણીઆણી છાપ અમારે વધુ નથી જેતા રૂ. પાંચ હો આપો.

બીજો—મારા હારા રાંડ ગધાડીના એટલામાં તે આવી કમળી બાઈડો આપી દેવાય ગણકા છાપ મારે જોટું બોલવાનું ની મસે હાસે હાસે કેવરાવો તો રૂ. વીહ વીહું લેવાસે.

ચંદ્રાવળી—બહુ સારું ચાલો રૂપિયા ગણી આપું આને સાચવી રથમાં બેસારો.

ત્રીજો—ચોથા પ્રત્યે અહ્યા મીઠીઆ જ તે પાટલાપર ધુળ નાંખીસે તો તને ગણતાં આવડહે.

(દ્રોપસીન પડે છે)

પ્રવેશ ૨૩ મો.

સ્થળ—ચંદ્રાવળીના મેહલ.

પાત્ર—સલીતા

લૈરવી ગજલ.

ક્ષમા કરો પ્રભુ હવે, દુખી થઈ છું હું અતી;
મકત થતી નથીજ હું, વ્યભીચારના કંદથી.
કામાંધસીંહ પાસેથી, મુસીબતે છુટી અરે;
આયુષ્ય મારું આણવા, સમુદ્રમાં પડી અરે.
ત્યાંથી તેં ઉગારીને, મોકલી મુને આંહી;
પતિવ્રતા પાળું હું, ભાંગશે ખરે અંહી.
દુર ભાગી હું દુખી અતી, સહાય કર વીશ્વંભરા;
શીયળ મારે પાળવું, ગુણ ગાડું હું તમ તણા.
માટેજ લેને શર્ણુ તું, ભગ્ત વસળ છો પ્રભુ;
દ્રૌપદીને ચીર આપ્યાં, નવસેં નવાણું તેં વીજુ.
સત્યવાદી હરીચંદ્રનું, સત્ય સાચવ્યું તમે ખરે;
પ્રેહેલાદની સહાય કીધી, ઉગારી લીધાં તેહને.
તેવીજ રીતે પ્રભુ તમે, દયા લાવો જાળા પરે;
બંધનથી મુક્ત કરો, પૂત્રીને ખરે ખરે.

હે ભગ્ત વસળ દીનદયાળ પ્રભુ મારા અપરાધ ક્ષમા કરી
સ્તવર મારા દુખનો પાર આણો અરે આ દુષ્ટ રંડાના કંદમાંથી
મારે ઉગરવાનો એકે રસ્તો નથી નકકી અંહીઆ મારા શીઅળનો
ભંગ થશેજ આ ચંડાળ ગણીકા મારી વેરણુ પ્રીયવંદાની બેન
હોય તેમ લાગે છે કેમકે એહેરામાં તથા હાવભાવને કટાક્ષ મારવા
ના ગુણ તેના જેવાજ છે તેની રીતે આણે પણ ઘણાને ખુવાર
કર્યા હશે. નાસી જવાનો એકે રસ્તો નથી પ્રભૂ આવા બારીક સ
મયમાં સહાય કરી ઉગારી લેવાને તું સમર્થ છે બાકી સર્વ વૃથા
શેહેરમાં ચોટી પેહેરાનો બંદોબસ્ત મજબુત છે તો અંહીઆંથી
નાશી તેના હાથમાં સપડાઈ જાઉં તો તેના તે દીવસ આટલું બધું
દુખ આ સ્વરૂપને લીધેજ પામું છું અરે મારાં માતપીતાએતો એમ
જણતા હશે કે પુત્રી સાસરે જઈ સૂખમાં લીન થઈ ગઈ તેથી
સમાચાર પણ નથી મોકલાવતી. પણ તેની મારી દુર્દશાની ખબર

ક્યાંથી હોય હું આવો નીરમાલ્ય સ્થીતીમાં પહોંચી તેનું મૂળ કારણ
તો હાંદુ લોકોની ખોટી રીતીનું પણ જોડાવર સાથે હસ્ત મેળાપ
કરાવ્યો હોય તો આવી વલે કદી થાયજ નહીં આ દુખ રૂપી સં-
સારમાં દુખ્યા કરું છું પણ કીનારે ઉતારવા જગત નીચંતા તારોજ
આધાર છે માટે જવદીથો દીનપુત્રીની વહારે ચડવા તતપર થા.
થવાનું હશે તે થશે પણ અંહીઆંથીતો છુટવુંજ સમુદ્રની શરદીને
લીધે માઈ શરીર અકડાઈ ગયું છે તેથી લુસકો માર્યાની પણ થ
કતી નથી (પલંગ જોઈ) અદાદા ધંધરે કેવો જોગ મેળવી આપ્યો
આ પલંગની પાટીથી ઉતરવું સેહેલ પડશે આમાંથી તો બચુ
વળી આગે આગે જોરખ જાગે.

(પાટી વતી હેઠી ઉતરી રસ્તે પડે છે)

પ્રવેશ ૨૪ મો.

સ્થળ—ઘેરી રસ્તો.

પાત્ર—લલિતા—રતનો ને પાછળથી સુર્યસીંહ.

લલિતા—અહા આ કેવો વીકટ માર્ગ છે ચાલતાં ચાલતાં દસ
બાર ગાઉને આશરે આવી તો પણ રાત્રી ખુટીજ નથી
માઈ શરીર શ્રમ તથા વાડોના જરગને છેક દર્બલ્યતા
પામી ગયું છે વીજળીના ચમકારા થયા કરે છે પસ્ત્રીમ દીશા
તરફ નજર કરતાં ફાસ ફરસની હવાથી બડકા થાય છે આ-
વીહવા સ્મશાનમાંજ પેદા થાય છે તો તેની તરફ શેહેર પણ
હોવું જોઈએ માટે લે તે દીશા તરફ ચાલું અરે આખું શ-
રીર જરગઈ સન્ડ થઈ ગયું છે ચાલવાની શક્તી રહી નથી
લે જરા આરામતો લઉં પણ ખોટી થવાનો સમય નથી કે-
મકે પાછળ મનુષ્યના ધબકારા સંભળાય છે તો વળી પકડાઈ
જઈશ.

રતનો—ચંદ્રાવળીના મેહેલ પાસે ઉભો રહ્યો તો રાંડનો પત્તો મળ્યો
અહા શી તેની ચતુરાઈ ચંદ્રાવળીને પણ છેતરીને નાશી
તે એવી છુપી રીતેતો ચાલી જાય છે કે કઈ દીશાએ જાય છે
તેની પણ ખબર નથી પડતી (વીજળા થતાં) જો રાંડ આ-
લી જાય માટે તેની પાછળ ચાલ્યા કઈ આરાંડને મારી નાં-
ખી કાંઈક બાતમી લઉં જાઉં તો પ્રીયવંદા તથા છળદાસ તર-
ફથી મને ધણું સાઈ ધનામ મળશે.

લલ્લીતા—(પાછું જોતાં) અરે આ પુરુષ મારી તરફ આવતો હો-
ય તેમ જણાય છે હું નક્કી તેનામાં સપડાઈ જઈશ માટે કંઈ
ક યુક્તિ શોધું આ ઘાસની ઘટા સારી છે તેની અંદર પેસી
બાંધે જીવ જતુનીતો હરકત નહીં આવે કદાપી આવેતો
પણ શું કેમકે શીઅળ સચવાતા ઇશ્વર આધીન થવું એ-
ની દેહેલત નથી.

(પેસી બાય છે)

રત્નો—ધડીકમાં તે રાંડ ક્યાંય ગુમ થઈ ગઈ આગળ ગઈ હોય એ-
મતો લાગતું નથી. માટે આટલામાંજ હશે એતો ખરી
ખાત્રી છે પણ કશું પક્ષની રાત્રી છે તો પતો લાગે તેમ નથી
માટે સવાર આહીઆ પાડી પતો મેળવવોજ.

લલ્લીતા—તે દૂધ નક્કી મારી પાછળજ આવેલ છે પણ અત્યારે
અંહીથી નીકળવુંજ નહીં સવાર થતાં કોઈ પણ મનુષ્ય
નીકળશે ઇશ્વર આ કામમાં સંપૂર્ણ સહાય કરજો.

(સવાર થતાં.)

રત્નો—રાંડ સવાર થઈ તોપણ દેખાતી નથી ચાલ ઘાસની ઘટા-
માં તપાસ કરું (લલ્લીતાને જોતાં) રાંડકેવી લપાઈને બેઠી છે
લલ્લીતાનું કાંડુ પકડી) બોલ મારા હાથમાંથી હવે ક્યાં જઈશ.

લલ્લીતા—અરે ભાઈ મેં આપનો શો ગુન્હો કર્યો છે કે હું બળતીને
બાળવા તૈયાર થાયો છો.

રત્નો—રાંડ તું કામાંધસીંહને ચંદ્રાવળી પાસેથી નાશી છુટી પણ
બોલ હવે અંહીથી ક્યાં જનાર છે તારા પતિવ્રતા પણાનો
ભંગ કરી તને જનથી મારીશ.

લલ્લીતા—(હાથ તરછોડાવી) નીચ ઘાતકી અપશબ્દો ફેંક નહી
આ સીંહન છ'છેડયા થકી તું કદી ઉગરવાનો નથી આ વ-
ખત ઇશ્વર વીના મારો કોઈ બેલી નથી તો પણ જો પાસે
આવ્યોતો આપ આપી બાળી આખ કરી તાંબીશ.

રત્નો—લે બાળ જોઈ (લલ્લીતાનો હસ્ત પકડી) બોલ હવે શો
વીચાર ધાર્યો છે.

લલ્લીતા—(હાથ છોડાવી) દૂર દૂર ચંડાળ તારા મનમાં તું એમ
ધરતો હઈશ કે મારી મનોવ્રતી સફળ કરીશ પણ એમ

સ્વપને પણ જાણીશ નહીં ઇશ્વરે સર્વે ઠેકાણે મારો લગ્ન
રાખીએ તો અહીંઆ કેમ નહીં રાખે.

(સુર્યસીંહ પ્રવેશ કરેછે.)

સુર્યસીંહ—અરે દુષ્ટ અબળા ઉપર જુલમ શા માટે ગુજારેછે.

રતનો—તારે શું કામ છે જાનો માનો તારે રસ્તે ચાલ્યો જા હું
મારે પાલવશે તેમ કરીશ તેમાં તારે શું.

લલીતા—અરે મારા ધર્મના બન્ધુ આ દુષ્ટ કાંઈ પણ વાંક વગર
નાહક જુલમ ગુજારે છે મારી શહાય કરવા આપને ઇશ્વરેજ
મોકલ્યા હોય તેમ જણાયછે.

સુર્યસીંહ—હું તમને ધર્મની બેહેન કરી જાણું છું તમારા ઉપર જે
દુષ્ટતા વાદળું છે તે દૂર કરી આ દુષ્ટને ક્ષણવારમાં જગત ક-
તાની હજૂરમાં પુન્ય પાપની હાજરી આપવા માટે મોકલા-
વું છું (રતના પ્રત્યે) અરે દુષ્ટ ઉગરવાની આશા રાખતો
હોય તો આ અબળાની છેડ ન કરતાં રસ્તે પડ.

રતનો—લવરી છોડી દ્યો નહીં તો હજૂરમાં કોણ પહોંચશે તેની
હમણાં ખબર પડશે (અન્યો અન્ય લગાઇ થતાં રતનો
મળું પામે છે.)

લલીતા—પરદુષ્ટબંજન પ્રીય બન્ધુ અબળા બેની ઉપરથી થતો
જુલમ અટકાવ્યો તેથી ઇશ્વર આપતું કલ્યાણ કરશે આપનો
ઉપકાર જ્યાં સુધી આ દેહ રહેશે ત્યાં સુધી વિસરવાની
નથી પણ અંપાનગરી અહીંઆંથી ફેટલી દૂર હશે.

સુર્યસીંહ—બેની તે શહેર પાંચેક ગાઉ દુર છે હું અંપાનગરીના
મહારાજા અભયસીંહનો કુમાર સુર્યસીંહ છું મેં મારી ક્ષત્રીની
રીતી મુજબ ફરજ બતાવી તેમાં કાંઈ ઉપકાર જેવું નથી.
પણ તમે અહીંઆ સ્ત્રી રીતે આવ્યા અને આપ કોણ છો
વિગેરે બાબતથી વાકેફ કરશો.

લલીતા—પુન્ય બન્ધું હું પણ તાંના નગરશેઠ જીવરાજની પુત્રી
લલીતા છું ઇશ્વરી ઇચ્છાથી હું આ ભુરી સ્થિતિમાં પહોંચી
છું મારે માથે કેવાં કેવાં કષ્ટનો વરસાદ વરસ્યો છે તે કહે
વાને મારી જીભ ઉપડતી નથી કષ્ટ જાડજ ઉઘાં નથી
નહીંતો જગત દેખત.

સુર્યસીંહ—અરે લલિતા બા, આ તે હું સ્વપ્ના આધિન છું કે જાગૃત સ્થિતિમાં છું.

લલિતા—એમ કેમ બોલો છો ભાઈ.

સુર્યસીંહ—આખી નગરીમાં એવી વાત ચાલી છે કે લલિતા અત્યંત મર્ણુ પામી તેથી શોક પ્રવૃત્તી રહ્યો છે નગરશેઠ તથા તમારી માતૃશ્રી આંખોમાંથી પાણી સૂકાવા દેતા નથી તમારી પાછળ તેણે ઘણાં રૂપિયાનો ખર્ચ કરી ધર્મશાળા, શી-વાલય રૂદ્રાક્ષ, વાવ કુવા વિગેરે પરહિતેચ્છુ મકાનો બંધાવ્યા.

લલિતા—(સ્વગત) પેલા દુષ્ટ છગદાસનું જ કામ (ચાસન) અધરથી વાત હડી હશે.

સુર્યસીંહ—હવે તો તેમજ ના બેની તમને શ્રમ બદ્ધ લાગ્યો હશે માટે હવે મારા અસ્વ પર સ્વાર થાઓ હું થોડીવાર ચાલ્યો આવું.

લલિતા—બ્રાતૃશ્રી એ લાજમ નહીં આપ સકુમારથી એક ડગલું પણ ચાલી ન શકાય મારે તો દુખ ભેગું દુખ.

સુર્યસીંહ—શેઠેર કાંઈ દૂર નથી તો ક્ષણવાર બેઠાં હોતો તમારા સરીરને શાન્તી આવત. (દરવાજા પાસે આવી)

લલિતા—(શેઠેરનો દેખાવ જોઈ) અહા શી નગરીની શોભા બની છે ચડતી અને પડતી એ ઇશ્વરીજ નિયમ છે તે પ્રમાણે સર્વને માથે ગુજરતી આવે છે શેઠેર કેવી શુભ સ્થિતિમાં પહોંચ્યું છે તેવીજ રીતે હું દુરદશાને પહોંચી હજી પણ શું ગુજરવાની હશે.

સુર્યસીંહ—બેન તમારા શોકનું નિવારણ કરો ઇશ્વર સદ્ગુણી પરિક્ષા લે છે પણ આપનાં ઘર સુધી તમારી સાથે આવવું પડશે કે કેમ.

લલિતા—મારે આપને કહેવું અઘટીત છે પણ મારી દશા શુન્ય થઈ ગઈ છે તેથી મારા ઘર તરફ જવાનો રસ્તો જડશે નહીં વળી આપ વિના મારી કાંઈ પિછાન પાડશે નહિ માટે કૃપા કરી મારી સાથે આવવા તસ્દી લેશો,

સુર્યસીંહ—અરે મારી ધર્મની બેઠેન એમાં તે શું ઉપકાર કરવા નો છે હવે ખુશીથી આવું (દ્રાપસીન પડે છે)

પ્રવેશ ૨૫ મો.

(સ્થળ) જીવરાજની હવેલી.

પાત્ર--જીવરાજ, કમળા; અને પછીથી સુર્યસીંહ, લલ્લીતા, પ્રભા
વતી પાર્વતી મોહન, મથુરા વિગેરે.

જીવરાજ }
કમળા }

સીતાજીના મહીનાનો.

ઇશ જીદમ ક્યો તેં અપાર, અમારી ઉપરે;
દુખરૂપી થયો છે સંસાર, શોક તો ના શમે.
પ્યારી હતી જે પુત્રી એક, તે લીધી તમે શરૂરે;
થયાં નિરભાગી અમે છેક, થતાં તેનું મરૂરે.
અમને કોમળ લલિતા બાળ, અરે બહુ સાંભરે;
ચિત્તમાં ખરખર જરે અંગાર, ઘડી તે ના વિસરે.
અશુભદિને સાસરામાંહ, ગઇ તું અરે ખરે;
દોહું મુખ નવ ફરી ક્યાંઈ, હૈયે તો હોળી બજે.
દિન ઉપર કેપ અથાગ, ગુન્ન્યો તેં વિભુ;
સર્વ સુન્ય લાગે સંસાર, પુત્રી જતાં પ્રભુ.

(સુર્યસીંહને લલ્લીતા પ્રવેશ કરે છે.)

જીવરાજ—સુર્યસીંહને આસન આપી આપે આજે દીન શેવકને
ધરે પધારી માઈં ધર પાવન કર્યું જે માઈં કામ હતું તે
આપને મને ત્યાં તેડાવવો હતો નાહક તરફી શા માટે લીધી
તે કપા કરી જણાવશો.

સુર્યસીંહ—નગરશેઠ આપને વધામણી આપવા દાખલજ અત્યારે
આવવું પડ્યું.

જીવરાજ—કુમાર સાહેબ હવે મારે શેની વધામણી લલ્લીતા જતાં
અમારા દુખનો પાર રહ્યો નથી. અમાઈં સમૂખીનું સર્વ સુ
ખ તેની સાથે ગયું.

સુર્યસીંહ—આપને જેતો શોક છે તેનેજ અત્યારે તેડી લાગ્યો છું
જુઓ આ લલ્લીતા બેન.

જીવરાજ—મારા દુખીઆની મસ્કરી શા માટે કરોછો વળી મરી
ભાઈ તે પાછાં આવતાં હશે.

લક્ષ્મીતા—પીતાશ્રી હું મરી નથી મઠ આપની સમક્ષ ઉભી છું તે જ હું લક્ષ્મીતા ઇશ્વર કૃપાથી મારે આપનાં દર્શન થયાં નહીં તો મરી ગયેલજ હતી.

કમળા—(સ્વગત) સ્વર તથા ચેહેરામાં તો ખરેખાત લક્ષ્મીતાજ લાગે છે (ચાસન) લક્ષ્મીતા તે ક્યાંથીજ હોય.

સુર્યસીંહ—તમે તમારા મનમાં મશ્કરીનો અંશ ન લાવતાં તમે જે નજરે જુઓછો તે ખરેખાત લક્ષ્મીતાજ છે માટે જરાપણુ અંદેશો ન લાવતાં શોકનું નીવારણુ કરી તમારી પ્યારી પુત્રીની સાથે ભેટો.

લક્ષ્મીતા—માતૃશ્રી તું હજી સુધી કેમ નથી પીછાનતી બરાબર યાદ શકતી આણી તપાસ કરો આ પરમ દયાળુ કુમાર સાહેબ મારા તથા તમારા જે કમ નસીબથી ન નીકળ્યા હોત તો મને મુએલી વાંચો છો તેજ પ્રમાણે થાત.

જીવરાજ— } ત્યારે તું લક્ષ્મીતા છે એ શાથી સાબીત થાય.
કમળા - }

લક્ષ્મીતા—પીતા માતૃશ્રી આપની સાથે અહીંયાં પહેલાં હતી તે વખતમાં કાંઈપણુ ચુપ્ત વાત કરી નથી પણ મારી સહીઅર પ્રભાવતીઆ હાજર હોય તો તેડાયો (પ્રભાવતીને તેડાવે છે)

પ્રભાવતી—અરે આતે લક્ષ્મીતાઆના જેવું કોણુ છે પીશાચણી થઈને તો નથી આળ્યા.

લક્ષ્મીતા—અરે બેન તેં પણ પીશાચણી કહી લીધી પણ ખારીક નજરથી તપાસ કર વળી આ માહારાજએજ મને પહોંચતી કરી છે તો પીશાચણી ક્યાંથી હોઈ.

પ્રભાવતી—સારે શું અમે મર્જુના સમાચાર સાંભળ્યા તે ખોટા.

લક્ષ્મીતા—હા બેન તેમજ તો તું પણ સુર થઈને મને ભુત પ્રેત કેમ બળે છે.

પ્રભાવતી—(બરાબર પીછાન થતાં) સર્વ પ્રત્યે ખરેખા લક્ષ્મીતા બેનજ છે અરર આવી તારી શી દશા.

લક્ષ્મીતા—હોય માણસને માથે થતું આવે છે હજી પણ તને વીશ્વાસ નથી આવતો મારા અંતરમાં વસેલી છતાં દુર શા કારણથી રહે છે હું જીવતી લક્ષ્મીતાહું.

પ્રભાવતી—હવે મને ખાત્રી થઇ પહેલાં તો દહેસત લાગેજ.

(અરસપરસ ઘણું બાવથી ભેટે છે.)

કમળા—મારી વહાલી લલિતા આતે શું હું નીંદ્રામાં દેખું છું.

લલિતા—માતૃશ્રી નીંદ્રા નહીં પણ જાગૃતીમાં છો.

કમળા—ખરેખાત હું જાગૃત છું? અરે એની તારી શી દશા.

(અરસપરસ ભેટી અશ્રુપાત કરે છે.)

સુર્યસીંહ—લલિતા એન હવે અશરૂપાત નહીં કરો.

લલિતા—આતૃશ્રી આ શોકના આંસુ નહીં પણ હર્શના છે જીવરાજ
પ્રત્યે પીતાશ્રી હું આપને નમ્ન કરું છું.

જીવરાજ—તમે સર્વ ભેટોછો પણ મારા માન્યાગી નથી આવતું.

સુર્યસીંહ—જીવરાજ ભાઈ તમે તે અકલહલીય થઇ ગયા કે શું
ખરેખાત તેજ લલિતા છે.

કમળા—પણ લલિતાઆ તારી દુરદશા આવી શી રીતે થઈ.

લલિતા—માતૃશ્રી શી રીતે થઇ તે કહેતાં જીવ અટકાયછે તો પણ
હુંકામા મારા દુષ્પની વાત શ્રવણ કરો.

મેરા ગમકા તરોના,

લલિતા—થઇ દુષ્પી હું બારી, કહું વીસ્તારી; સુણજો સર્વેજન.

મારા કર્મની કહાણી, દીલમાં જાણી, સુણજો.

સાસરવાસે સુખ ન પામી, દુષ્પ થયું અપાર;

સ્વામીમારો ગણીકા સાથે, કરતો વ્યભીચાર;

જોજો મન વીચારી, દુષ્પમાં બારી; થઇ આ નારી. સુણજો

નણુંદી અમારી નિત્ય તો લડે, સાસુનું નહિ સૂખ;

કંથ મારો તો મુરખ જેવો, સૌથી પામી દુષ્પ;

તેથી મન મુંજાણી, આંખમાં પાણી, કર્મની કહાણી. સુણજો.

પરણીને જાતાં પેહેલી રાત્રે, કંથ થયાતા દુર,

વેરયાએ તેને ભાન લુલાવી, ક્યો અતિ ચકચૂર;

મને મારતો મારી રમતો જરી, કરી દુષ્પીઆરી. સુણજો.

દુષ્ટ સ્વામી મારવા કાઢે, કરતો અતિ ઉપાય;

સીંશી સુંઘાડી ગાંઠડી બાંધી, આરે તો લઇ જાય;

દોસ્ત સાથે મરાણા પતિતો મારા, દુષ્પના ભારા. સુણજો,

પુરણ પાપી પ્રીયવંદા જે, જીવથીજ જુદી થઇ;

કલ્પ કર્યા તે આવી નડીઆ, પ્રાણ તજીને ગમ.
 થઈ બહુ ખુશારી, અંતે હું ભારી, મન મુંઝણી. સુણજો.
 પંથીરામ જે પ્રાણથી પ્યારો, ગોર આપણો જેહ,
 મારી ખાતર અરપણ કીધી, પ્યારી પોતાની દેહ;
 ગયા સ્વર્ગમાં જરી, થઈ દુખીઆરી કરું લાચારી. સુણજો.
 પર્વતપુરીનો અંધ જે રાજ, રસ્તે ચાલ્યો જાય;
 તેવામાં હું નજરે પડી તો, બાંધી લીધી ત્યાંય,
 ત્યારે મન મુંઝણી, હતું બહુ પાણી, તેમાં જપલાણી સુણજો
 કનકાવતીને કીનારે હતો, આવી પહોંચી તે વાર,
 ત્યાંની ગણિકા લઈ ચાલી મૂળને, પોતાને ધરબાર;
 ત્યાંથી તો છટકી, દોરેથી લટકી, બહોતો ભટકી સુણજો.
 સીધે રસ્તે ત્યાંથી ચાલી, આવી રણમેજર;
 પુરશ એક પાછળ આવ્યો, હણવાને નિરધાર,
 જોઈ દુષ્પ હું પામી, રાખ ન ખામી, અંતરજામી. સુણજો.
 એવા કષ્ટમાં ઉગારી લીધી સુર્યસીંહ દરબાર;
 એની ગણીને તેણે મુજને, માર્યો દુષ્ટને દાર;
 કેવા દુષ્ટે દખાણી, લ્યો સૌ જાણી, કર્મની કહાણી. સુણજો

જીવરાજ—અહા એની તારા દુ મની સિમાતો રહીજ નહિ.

કમળા—મારી બાપુડી લલ્લીતા તારું દુ મ સાંભળી મારું રદ્ય ધ-
 લું ભરાઈ આવે છે હાય હાય તારી ઉપર આવું કષ્ટ હરહર
 શંકર (અશ્રુપાત કરેછે)

લલ્લીતા—માતુંશ્રી આપના વાસતવ્ય પ્રેમ પ્રમાણે દુષ્પ થાયજ
 પણ રદન કરો નહિ થવાનું હતું તે થઈ ગયું.

જીવરાજ—(કમળા પ્રત્યે) આપણેજ સ્વ હાથે કરી દુષ્પ આપ્યું-
 જ દુષ્ટ ગોરના કહેવા મુજબ કાંઈ પણ તપાસ કર્યો નહિ,
 ત્યારેજ તેનું ફળ મળે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

પ્રભાવતી—લલ્લીતા પ્રત્યે મારી વહાલી સખી મારું રદ્ય વારંવાર
 હર્ષથી ઉભરાઈ આવેછે માટે ફરીને એક વખત બેટ.

[પાર્વતી પ્રવેશ કરેછે]

પાર્વતી—લલ્લીતા બા આપને પ્રણામ કરું છું તમારા ઉપર ઇશ્વરે
 કૌપ ગુન્નરવામાં મણા રાખી નથી આપના ભાઈ કેમ

નથી દેખાતા,

લક્ષ્મીતા—ધણી લાચારીથી પાર્વતી બાબી તે કહેવા માફ રદ્ય આકુળ બ્યાકુળ થાય છે તમારા આવ્યા પહેલાં આ સર્વ જ નોને મારા દુષ્પની વાતથી વાકેફ કર્યા તેમાં તે બાબત આવી ગઇ છે.

પાર્વતી—ત્યારે શું તેઓ હજી સ્નેહપુરમાં બીરાજે છે,

લક્ષ્મીતા—(ડસકાં બરતી) મારી વહાલી બાબી સ્નેહપુરમાં નહીં પણ મારા રક્ષણની ખાતર મારા પંથીરામ બાઈ આ વખતે સ્વર્ગ બીરાજમાન થયા છે હું દ્રષ્ટ તમારા સુખનો સુર્ય અસ્ત પમાડવામાં કતીધની થઇ છું. (અશ્રુપાત કરેછે.)

પાર્વતી—(ડસકાં બરતી) હરહર પરમેશ્વર મારી અગળા ઉપર આવો શો જુદમ ગુન્યો સ્વયંભુતને મારી કંઈ પણ દયા ન આવી.

સુર્યસાહુ—ગોરાણી માતૃ વીલાપ નહીં કરો તમારા પતીએ આ સંસારમાં પોતાનું નામ અમર રાખીં ક્ષણ બંધુર સંસાર સુખની તૃપ્તિ ન રાખતાં ઇશ્વરી હજુરમાં જ્યાં સુધી સુર્યચંદ્ર છે તેવીજ રીતે અવીચળ સુખનું ચઢણ કરવા ત્યાં સીધા-વેલ છે.

લક્ષ્મીતા—પાર્વતી પ્રત્યે તમને દુષ્પ ઉત્પન્ન કરાવનારી હુંજ અંગણ છું.

પાર્વતી—શુધીમાં આવી લક્ષ્મીતા બા આપે મારીપર દ્રષ્ટતા નથી વાપરી પણ ધણોજ ગુણ કર્યો છે આ સંસારમાં કાંઈ પણ સાથે આવવાનું નથી ફક્ત પુન્ય ને પાપ એ બેજ સાથે આ વશે મારા પાણ પતીને ફરીફરી એવો સું વખત મળત નહીં માટે જે થયું છે તે ધણું સાફ થયું છે કુમારશ્રીના કહેવા મુજબ મારા પ્રાણ રક્ષક અવીચળ સુખ ભોગવવા પધાર્યા તે આપને જ્યારે વીપતી પડી અને આપનું શીયળ સાચવવા ખાતર તમારા ધર્મે બંધુએ પોતાની ક્ષણ બંધુર દેહ તેમાં અરપણ કીધી તેથીજ તે સ્વર્ગપુરીમાં સીવાબ્યા હશે નહીં તો સ્વર્ગ મળવું એ જેવું તેવું નથી મહા ઉપમારી કામો કરે તેનેજ દેવતાઈજ મુખ પ્રાપ્ત થાયછે મારે દુષ્પ ઉપજવાનું ફક્ત એટલુંજ કારણ છેકે પ્રીયપતી વૈદ્યક પધાર્યા

તેની મને ખબર નહીં હોવાથી અત્યાર સુધી આ જગતમાં
હુમ્મી રહી.

(મથુરેને મોહન પ્રવેશ કરેછે.)

મથુરે } પાર્વતી પ્રત્યે માતૃ શ્રી લલીતા દુષ્ટ આવ્યા પણ અમાર,
મોહન } કાકા કેમ ના આવ્યા.

લલીતા—(બેઠને છાતી સરસી ચાંપી) મારા વહાલા ભત્રીજાઓ
મેં તમને ન આપા કર્યા છે. (અશરૂ પાત કરેછે)

મોહન } અરે પરમેશ્વર દીન પુત્રી ઉપર આવો ગળત શા માટે
મથુરે } ગુમગ્યો.

અમે તારાં શા અપરાધ કરેલાં કે અમને બાલ્યા અવસ્થામાં
પીતા વગરના કર્યા અને સાથે અમારી વહાલી માતૃ શ્રી પ-
ણ અમારા પીતાનો દર્શન કરવા અગ્ની સંસકાર કરશે.

પાર્વતી—પ્યારા પુત્રો તમારા તથા મારા પુર્ણક્રમ નસીયને લીધે
તમારા પીતા સંસાર છોડી ચાલ્યા ગયા અને મારે પણ
સતી થવું છે તે હવે તમારી શા દશા.

(અશ્રુપાત કરેછે)

મથુરે—ધીરજ પકડી માતૃશ્રી અશ્રુપાત નહીં કર આ ક્ષણ
ભંશુર સંસારમાં કાંઈ પણ નથી મારા પીતાએ લલીતા
દુષ્ટના રક્ષણ ખાતર પોતાની દેહ અર્પણ કરી વૈકુંઠ વીથે
સાધાવ્યા તેમણે સંસારમાં પોતાનું નામ અમર રાખી મોહન
મતી પામ્યા એ ઘણી ખુશાલીએ અમર નામ રાખનારનું
પાંચ ભુતોથી પ્રગટ થયેલું રથુળ દેખી શકાતું નથી પણ
તેના સશ ગવાયાં કરેછે માતૃ પીતા બન્ધુ પત્ની પુત્ર પુત્રી
એ સર્વમાં કોઈ કોઈનું નથી ફક્ત પાપી પુન્યજ સાથે આ-
વેછે એવો ઉપકાર કરવાનો વખત કવચીતજ આવેછે માટે
રૂઢન નહીં કર.

પાર્વતી—મારા પ્યારા પુત્રો હવે મારે તમારા પીતાનાં દર્શન ક-
રવા જવું છે માટે જેવી મનની ટેકીએ તેવીજ રાખશો સુધા
રાત્રું મેહણ કરજો પર ઉપકારી કામતુ સદા ચીતવન કરતા
રહેવું મારા વહાલા પુત્રો જેવા સદગુણી છે તેવાજ રહેજો

જીવરાજ શેઠને તમારે પીતા અને કમળા બાને માતા તુલ્ય મારી જેવી રીતે નીરંતર સેવા કરતા તેવી તેમની કરજે તમારાં ખરા માત પીતા તેજ છે છેવટને ભાગે ધસ્તર પાસે એટલીજ માગણી કરજું કે તમારું સદા કલ્યાણ થાઓ મારા પીતા તરફથી અદ્રશ્ય વીમાન મને તેડવા માટે આવ્યું છે. માટે હું તેમાં જોડીને જાઉં છું.

સુર્યસીંહ—ગોરાણી માતૃ તમે સતી થવાનું કામ જે આરંભ્યું છે તે છોડી દો. શાસ્ત્રમાં પતી પાછળ સતી થવું કહેલ છે પણ તે ક્યારે જ્યારે પોતાને કાંઈ પણ સંતતી ન હોય ત્યારેજ. સંતતીને રક્ષણતી મુકી સતી થવું એ યોગ્ય નથી; કેમકે ગમે તેવા પુત્રો સમજી છે તો પણ તેને દુઃખ ઉત્પન્ન થાયજ. જ્યારે ધસ્તરી આ ત તેના ઉપર આવી પડે ત્યારે તે તમારું સ્મરણ કરી દુઃખમાં લુબ્ધ બની જાય અને તે વખત તેઓ જે નીસાસા નાંખે તેનું તમને સ્વર્ગની પ્રાશ્વિત લાગે છે વળી ગમે તેમ તો પણ તેઓ બાળક છે. માટે બાળકપરનો વાતસલ્ય પ્રેમ છોડી ન દેતાં પતી પાસે જવાની પ્રેરણા કરો નહીં. તમારો મોટો પુત્ર ઘણોજ સદગુણી લાગે છે તો તે વીશે કાલરોજે મારા પીતાને તે વાત કહી. ઉઘા દરજ્જાની નોકરી અપાવીશ. લઘુ પુત્ર પણ પોતાનું સારૂ નામ કાઢશે એવા એવા લક્ષણો દેખાય છે, આવા પુત્રને છોડી દઈ સ્વર્ગે જવાની ધારણા રાખો નહીં કેમકે પુત્ર રત્ન તો દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે માટે એ વીચાર છોડી દો, એટલી મારી દી કરજોડ દયાની ખાતર વીસાપતી છે.

સર્વનાગરીક જનો—મહારાજ સાહેબ રાજ્યકુમાર શ્રીનું કહેવું યથાયોગ છે માટે સતી થવાનો તમે જે સ્વકલ્પ ધારો છો તે છોડી દો.

મથુરો—માતૃશ્રી અમોઝે શાસ્ત્રનું મથન કર્યું નથી તેથી સતી મોહન— યથાય કે ના યથાય તેની ખબર નથી; પણ ગૌ બ્રાહ્મણ

પ્રતીપાળ મહારાજ સાહેબ સુર્યસીંહ દરબાર તથા મુરખી ના-
ગરીકજનો એકત્ર મત પહોંચે છે તો શાસ્ત્રમાં પણ તેમજ હશે.

ધાર્વતી—સર્વના કહેવા મુજબ હું માન્ય રાખું છું,

લક્ષ્મીતા—અત્યાર સુધી મારું મન ધણું આકુળ વ્યાકુળ હતું કેમકે એક બ્રહ્મ હત્યા મારે શીર ગેદી છે અને બીજી બે-
સવાની હતી તે સર્વ જનોએ શાસ્ત્ર આધારથી મારા શીર-
પર ઉતારી તેથી ઘણી ખુશાલી પામું છું આ બ્રહ્મ હત્યા
થવાનું કારણ મને નીચ માણસની સાથે હસ્ત મેળાપ કરા-
વ્યો તેથી કરી હું કેટલી દુખી થઈ કેટલાક મનુષ્યોની
ખુવારી થઈ તેમ થવાનું કારણ હીંદુઓની દુષ્ટ રીતો
અને તેથી અથાગ અમળાઓ મારી મૂળ્ય દુખ વેડે છે
તો તે દુખનું નિવારણ થાય એવી હીંદુઓના ચિત્તમાં શુદ્ધ
બુદ્ધિ આવે એવી નીરંતર આશા રાખું છું અને તેની ખાતર
મારે જરા વીવેચન કરવાની જગ્યાસાહે તો સર્વ શ્રવણ કરશો.

પ્રભાવતી—લક્ષ્મીતા આ મારે પણ તારા જેવી આકાંક્ષા છે પણ
તું બહુ શ્રમ વેઠીને આવી છું તો આજ ગંધ રાખો કાલે
શરીરને જરા સુગમ પડશે માટે કાલ રોજ તેમ કરવાનો
વીચાર રાખો રાત્રી પણ ઘણી ગઈ છે તેથી સર્વ જનોને
પોતાના ઘર તરફ જવાનો વીચાર હશે.

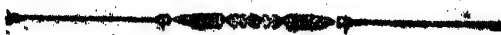
શર્વનાગરીક—હા લક્ષ્મીતા બેન પ્રભાવતીનું કહેવું માન્ય રાખો.

લક્ષ્મીતા—પણ આજના જેવો સુસ જનોનો કાલે મેળાવડો થશે
નહીં.

સુર્યસીંહ—બેની તે ચિંતા નહીં કરો હું નગરીમાં ડાઉરો ટીપા-
વીશ તેથી આજથી પણ અધીક મનુષ્યો ભેગાં થશે.

લક્ષ્મીતા—જેવી સર્વની મરજી સારે સહુએ સુંબેથી ઘરે પધારો
હીંદુનું જેઓ હિત ઈચ્છતા હોય તે કાલ રોજ દરબારી કચેરીમાં
હાજર થજો.

(સર્વ જાય છે.)



પ્રવેશ ૨૬ મો.

(૨થળ) રાજ્ય કચેરી.

પાત્ર—અભયસીંહ સૂર્યસીંહ જીવરાજ લક્ષ્મીતા પ્રભાવતી મોહન મથુરો આદી નામરીકજનો ચોપદાર.

ચોપદાર—સર્વગુણ સપત્ર વીવેક ભંડાર ગૌ આજ્ઞા પતી પાળ મહારાજા ધીરાજ અભયસીંહ બહાદુરને ઘણી ખમા.

સૂર્યસીંહ—પુજ્ય પીતા શ્રી આપના ચરુમાં પ્રણામ નીવેદન કરું.

અભયસીંહ—સદા કલ્યાણ થાઓ પ્યારા પુત્ર આજ કાલ આપણું રાજ્ય સર્વ કરતા ઇશ્વર કૃપાથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે.

સૂર્યસીંહ—હા પીતા શ્રી આપના દીલની ઘણી ઉદારતા તથા પ્રજા પાળક ગુણોથી પ્રજા ઘણા ખુશાલીમાં દીવસ કાઢે છે.

અભયસીંહ—આપણા ગજને સંપત્ર રાજ્યમાં દયા દાન સારી રીતે થાય છે પરંતું મેઘરાજે કૃપા કેમ નથી કરતો ઉપરા આપરી વસો મોળાં આવતાં જાય છે ખજાનો પણ પ્રજા હીતેષ્ટુ કામમાં ઉડાવી દીધો પરંતુ એકે વરસ દુકાળ વીના ખાલી રહેતું નથી.

સૂર્યસીંહ—તેનું કારણ મારી બુદ્ધી પ્રમાણે એમ લાગે છે કે હાલમાં આપણા આર્યજાતી માંહેલી શ્રેષ્ઠ જ્ઞાતીઓ પોતાની તન્તુ જાંતીઓને જોડાવર સાથે નહીં પરણાવતાં કેટલા ઊંચા કૂળ ઉપર મોહીત થાય છે અને ઘણાખરાંતો પૈસાની લાલચે આગળ ઉપર શક જનશે તેનો કાંઈ પણ વીચાર ન કરતાં સકુમાર બાળાઓને સંસારરૂપી જગતમાં હડશેલી મુકે છે આવી રીતે મેં વર્તમાન પત્રમાં વાંચેલ અને આજનો નજરે દ્રષ્ટાંત જોયું.

અભયસીંહ—એટા તારી બુદ્ધી જોઈ હું ઘણો ખુશાલી પામું છું પણ દ્રષ્ટાંત શું જોયું તે યથાર્થીતી કહી બતાવશો.

સૂર્યસીંહ—પીતાશ્રી આપણા નગરશેઠની પુત્રી લક્ષ્મીતાને રત્નેશ્વર માં પરણાવેલ હતી તેનો પતી ઘણો દુરાચારી હોવાથી તેણે ઘણું કષ્ટ સહન કર્યું તેના પતીને જોની સાથે મીત્રાચારી

હતી તેણેજ કપટથી મનવી નાંખાવ્યો પછી લલિતા ઘણું દુઃખ જનોના હાથમાંથી છુટી આપણી નગરી તરફ આવતી તેવામાં તેના સસરાનો ગામનો એક દુષ્ટ માણસ તેની ઘાત કરતો હતો તેવામાં હું ત્યાં જઈ ચડ્યો અબળાપરથી પડતો જીવન અટકાવવો એવી દરજ ધારી મેં તેનો સીંદાર કર્યો.

અભયસીંહ—વાહ બેટા બહુ સારું કર્યું પણ લલિતા મળે પામી હતી ને.

સુર્યસીંહ—તેના પતીના દોસ્તદારે કપટથી એવા માદા સમાચાર આપ્યા હતા પછી લલિતાને પાંચમાંથી છોડાવી તેને ઘેર તેડી ગયો જીવરાજ શેઠને પહેલાં તો પીછાન પડી નહીં પણ ધીમે ધીમે સમજતી એક બીજાને ભેટાડ્યાં વળી લલિતાના શીયાળની ખાતર આપણા ગામના પંથોરામ ગોરે પોતાની વાહાલી દેહ અરપણુ કાંધી.

અભયસીંહ—શું હજી પૃથ્વી ઉપર શુભીરપણાનો અંશ રહ્યો છે કે કેમ.

સુર્યસીંહ—નહીં તો કેમ ચાકે જીવરાજ શેઠને ઘરે અનુક્રમે ના-ગરીકજનો લલિતાને મળવા આવવા મંડ્યા તેની સાથે જો ગાર પરોપકારી કામ માટે શ્વર્ગે સીધાવ્યો તેની વહુ તથા બે છોકરા આવ્યા પોતાના પતીનું મરણ સાંભળી તે ઘણી નારાજ થઈ પણ પાછળથી ખબર પડી કે લલિતાનું શીયાળ સાચવવા ખાતર મરણ પામેલ છે તેથી ઘણી ખુશીની સાથે બળી મરવા તૈયાર થઈ પોતાના પતીએ આ કામ કર્યું તે ઘણું સારું કર્યું છે એમ વીવેચન કરી બતાવ્યું.

અભયસીંહ—રંગ છે તે વીર માતાને.

સુર્યસીંહ—પીતાશ્રી તેના બે પુત્રોએ પણ તે બાબતનું સારું બાંધણુ કરી પોતાની માતૃશ્રીને બળી મરવા માટે ચેતવણી આપી.

અભયસીંહ—તે વીર માતાએ અગ્ની સંસ્કાર ન કર્યો હોતે તો સારું કેમકે બે નીદોશ પુત્રો માત પીતા વિના દુષ્ટી થશે.

સુર્યસીંહ—આપના મત પ્રમાણેજ મારો વિચાર થયો તેથી શાસ્ત્ર આધારથી તેને સતી થતા અટકાવી.

અભયસીંહ—વાહ પ્યારા પુત્ર તેં ઘણું સારું કામ કર્યું પણ તે સર્વેને બોલાવી મારે હીંદુઓની ખોટી રીતનું તાડન કરવા બાંધણું કરવું છે.

સુર્યસીંહ—લલિતાએજ તે બાબત વીવેચન કરવા સારી ઉત્કંઠા બતાવી કહ્યું કે રાજ્ય દરબારમાં કાલે મારે આવવું છે તે ની સાથે તેના સર્વ સંબંધી તથા નાગરીકજનોને આવવાની દુવાઈ ફેરવી છે.

ચૌપદાર—મહારાજ સર્વ નાગરીક સુઝજનો સલામ આપે છે.

અભયસીંહ—ખુશીથી આવવા દયો.

(સર્વ નાગરીકજનો સલામ કરી બેસે છે)

અભયસીંહ—જીવરાજ શેઠ ગયેલું રતન રૂપી બાળા પામ્યું હાથ આવ્યું તેથી તમારા સુખમાં કંઈ ખામી ન રહી.

જીવરાજ—હા મહારાજ સાહેબ અંધને ચક્ષુ આવ્યા.

લલિતા—સુર્યસીંહ પ્રત્યે મહારાજધીરાજ કુમાર શ્રી આપે પીતા શ્રીને ગર્હ કાલની વાતથી વીદીત કર્યા હશે.

અભયસીંહ—હા બેન સુર્યસીંહે તે બાબત વર્ણન કર્યું છે માટે હવે તારી જે ઉત્કંઠા હોય તે જણાવ.

લલિતા— સહીઅર દુષ્ક શું દાખવું

આર્ય સુણો અબળા વીનતી, હીંદુ જીલમ અપાર;

જુરી ગતી થાય અમ તણી, કોપ્યો દીન દયાળ. આર્ય.

ઐષ્ટ પદવીને ધરવીને, આપ અતીશે દુષ્ક;

જીલમ ગુજરે અતી ઘણો, હીંદુ સાતી પ્રમુખ. આર્ય.

નામીયું કુળ જોઈને, જંપલાવે છે બાળ;

વીચારે નહીં તલ માત્ર તો, આણે બાળાનો કાળ. આર્ય.

કન્યા વીક્રય થાય બહુ, દસ વરસની બાળ;

સાઠ વરસના પતી થકી, પરણાવે છે ચંડાળ. આર્ય.

જીલમ થાએ બહુ હીંદમાં, દુષ્ક કહ્યું ના જાય;

સોળ વરસની સુંદરી, આઠ વરસનો નાવ. આર્ય.

ખોટી રીતીને અનુસરી, વીચારે નહીં લેશ,

પૈસા સારૂ સરવે પુત્રીને કાઢે દેશ પરદેશ. આર્ય,

અગાઉ આપણું પુરજો, કેવી રાખેલી રીત;

તેનો અંશ નથી આણતા, બંધાએ બંધબીત. આર્ય.
મહંત રશીના મત થઈ, કેવો સ્વમ્બર ચાલ;
તે મુજબ નથી ચાલતા, રખડાવોછો બાળ. આર્ય.
પુનઃજન્મની રીતનું, કયું તમે છેદન;
હાથે કરી હળવા થયા, જુઓ વીયાની મન. આર્ય.
પુત્રી બેન વેચી કરી, પરણે બ્રાતને તાત;
હાય પ્રભુ આતે શી ગતી, આતે શો કિતપાત. આર્ય.
આવો અન્યાય અવની હિપરે, રદ્ય ફાટી તો જાય;
ધીકાર કરું અરે કેટલો, દુખથી લાગે છે લાય. આર્ય.
આર્ય ભુમીની આ શી દશા, આવાં કૃત્ય તો થાય;
તેનું છેદન વીરજા કરો, ઓલાવો અમ લાંચ. આર્ય.
બાળ હીતેચ્છુ કામમાં, બેનો તમે શુરવીર;
એટલી અર્જ છે અમ તણી, મહાય કરે રઘુવીર. આર્ય.

પ્રભાવતી—ઉપર આ લક્ષ્મીતા બાએ અમળાઓના ઉપર કેવા જુલમ શાથી ગુજરે છે તે કહી બતાવ્યું અને લક્ષ્મીતા દુર દશાને પામી તે આર્યજનોની ખોટી રહીજ પણ તેનો પ્રાણ પતી તથા તેનો મીત્ર છળદાસના પુરા હવાલ થવાનું કારણ અબ્બીચારજ માટે તે બાબત જરા જૂજ ગાયન કરું છું તે શ્રવણ કરશો.

રાગ.

જરીની ખુવારી બારી, નજરે નીહાણી લાવો જ્ઞાન;
બહુ દુખદારી, બંધબીત હારી, સુખ હરનારી લાવો ધ્યાન.
કર્ણી તેવી પાર ઉતરણી, ધર્ણીમાં થાએ નીરવાણ;
સંપ થકી સુખ જંપ મળે, તે જાણે છે સર્વે ગુણવાન.

આર્ય સુખ તો વરો. પાપ પરી હરો;

સન્મતી કરો, સત્ય આચરો.

પુન્યમાં પળો, જ્ઞાનમાં ગળો;

ધર્મ આદરો, ભવ નીષી તરો.

પાપ તણા પરીતાપ નીવારી, તાપ વીદારી દયો નીદાન;

ધર્મ ધુરીંધર નાથ નીરંજન, ભવ દુખ બંજન છે ભગવાન.

અસયસીંહ—મારી વહાણી પ્રજા ઉપરનો સાર દુકામાં સમજી લઈ તે ગ્રહણ કરશો એવી નીરંતર સ્મૃતી કર્તા પાસે માં.

ગણી કરેછું.

નાગરીક જનો—તમારી ઇચ્છા સંપૂર્ણ થાઓ.

અભયસીંહ—આ લક્ષ્મીતાજીની ઉપરે પંચીરામ ગોરે બહુ લાયકી બતાવી પોતાનું નામ અમર રાખ્યું પણ તેના પુત્રો પાછળ સુખો થાય એવો ઉપાય યોજવો બેઠેછો.

સુર્યસીંહ—મોટો પુત્ર મથુરો બહુ ચતુર છે તો ખીતાશ્રી તેને મારો પ્રધાન કરવા ઇચ્છા છે કેમ મથુરાભાઈ હીક કે નહી.

મથુર—જેવી મહારાજ સાહેબની ખુશી.

અભયસીંહ—વખત ઘણો થઈ ગયો છે માટે કચેરી બરખાસ્ત કરો.

ચોપદાર—સર્વ ગુણ સંપન્ન વંવેક ભંડાર જે આજ્ઞા પ્રતોષાળા અભયસીંહ મહારાજ સાહેબની કચેરી બરખાસ્ત.

(સર્વ જાય છે.)

સર્વ પાત્રો— રાગ કહ્યાણ.

શ્રી જનકી પતી, કરી પુરુષો કતી;

તમ તણી હો ખ્યારા પ્રભુ, ન્યારી છે ગતી.

ભારથ ભુમી જ્ય કરવાને, સતી તણો ચીતાર;

સ્વદેશીનું હીત ચાહીને, કરો જ્ય કીરતાર. શ્રી.

લક્ષ્મીતાએ અવની ઉપર, શીયળ સાચવ્યું સત્ય;

તેનો આ દેખાવજ આપ્યો, ધારી મારું કત્ય. શ્રી.

બ્યભીચારના ખુરા ફંદથી, નંદ થયો ખુતાર;

પ્રીયવંદા જે પુરુણ પાપી, ફળ પામી નીરધાર. શ્રી.

પંચીરામે પ્રાણ પોતાનો આપ્યો સતીને કાળ;

એવા વીરલા આજ ન બાળુ, સુણુજો સહુ સમાજ. શ્રી.

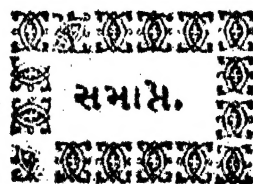
સ્ત્રી ધર્મ ઉપદેશક માટે, આપ્યો આ ચીતાર;

ભગવાન કહે છે ભાવ ધરીને, તારો વીશ્વાધાર.

બુ. ભગવાનદાસ દેવશીભાઈ

તથા શા. ભગવાન વલ્લભ.

અન્યકર્તા.



ਅਹੋਰ ਪਪਰ.

હું નીચે સહી કરનાર નમુનાપુર્વક આસખતર આ
પ્રેમું કે અમારા તરફથી હાજર્ના યોગ વખતમાં કોઈકનું
આગાન્નાર મે. મળનાર સહાર કરેલ પાસે કરાવી પરછ
નીચાની આપડી છપાઈ અદાર પડવાની છે. તે તેની
હીમત ફક્ત આડે આડે આગા વાળવા છે, તે વારતા કોઈ
વખત પાંચી ખાતી કરે, આ સીયાવ વારતા, નાટક સ-
દશરી નીશાળમાં આજની આપડીઓ તમામ જાતની મ-
ળશે. અમારી અદા મળવાના કેટલાક નીચે વાંચો.

भावनगर वेरा अणुसमुद्रांत आहम० तथा भातायें
तेज तथा ७२२०० म.ग.प.स. रीती

જીવનમદ, યુ ગેમનક નાનક તયા ૧૨ વાકક કનક
લોનકી, ગાંધી કમનક ક કકક કકક.

પરવાણું ક્રમ ૫ દેવળી : ગરલી ભુવનમણી સંવત.

ਭਾਂਗੜਾ. ਹੁਕਮ ਨਰਸੀ ਭੁਧਰਾਜ.

अमरावतः पु. पात्राभाउ नगीनदाय तथा जेमीगभाउ
भातीवाल तथा भादेव रामयद तथा पिस-
यंद नगीनदास.

અમલપોર. ૬૨ નરસી વસરામને ચાંચી.

नीमणा. योग्य शंभुर हरछने त्यांची तथा प्रगट कर
ताने प्रवृत्त झालेल्या मण्डुं प्रेमादिना साठे
कमीशन व्यापकांना व्यापरी.

सह. लमवानदास देवशीर्मा अष्टमेवर.

निम्नाया स्थान.

